

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2022

Ing. Radek Tlapák

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Mlynářské řemeslo druhé poloviny 19. století a počátku 20. století
na příkladu rodu Hynka Kulíka z Horního Bradla**

Diplomová práce

Autor: Ing. Radek Tlapák
Studijní program: N 7105 Historické vědy Mgr.
Studijní obor: Archivnictví – modul Moderní systémy v archivnictví
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Hradec Králové, 2022

Zadání diplomové práce

Autor: Ing. Radek Tlapák

Studium: F19NK0040

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví

Název diplomové práce: **Mlynářské řemeslo druhé poloviny 19. století a počátku 20. století na příkladu rodu Hynka Kulíka z Horního Bradla**

Název diplomové práce AJ: Milling craft of the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century on the example of the Hynek Kulík family lineage from Horní Bradlo

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce bude na příkladu osudu mlynářského rodu Hynka Kulíka (1840-1920) z Horního Bradla poukázat na vývoj mlynářského řemesla a jeho význam v regionech Vlašimska a Chrudimska zvláště v období druhé poloviny 19. století a na počátku 20. století. V rámci výzkumu, který bude z velké části založen na dobových pramenech (vedle archivních pramenů i na vzácně dochované rodinné kronice), bude použit interdisciplinární přístup, kdy budou využívány poznatky a metodické postupy genealogie, kodikologie, diplomatiky, kulturní antropologie, etnologie, ediční teorie a praxe apod.

Josef KLEMPERA, *Vodní mlýny v Čechách*, svazek I–IX, Praha 2000–2005.

Josef LUŇÁK, *Naše mlýny v proměnách času*, Brno 1997.

František PÁRIS, *Dějiny mlynářství*, Praha 1913.

Různí editoři, *Sborník Vodní mlýny*, svazek I–VI, Vysoké Mýto 2002–2017.

Luděk ŠTĚPÁN – Ivo ŠULC, *Chrudimsko: mlýny a další zařízení na vodní pohon*, Chrudim 2013.

Luděk ŠTĚPÁN – Magda KRIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha 2000.

Luděk ŠTĚPÁN – Radim URBÁNEK – Hana KLIMEŠOVÁ, *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II*, Praha 2008.

SOA ZÁMRSK, fond: Velkostatek Nasavrky 1612–1946(1953), NAD 368.

Marie KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků (rodinná kronika)*, 1955, nevydáno.

Garantující pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Oponent: Mgr. Petr Polehla, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 15.11.2020

Prohlášení studenta

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Třemošnici dne 28. dubna 2022

Ing. Radek Tlapák

Poděkování

Rád bych poděkoval doc. PhDr. Janě Vojtíškové, Ph.D. za perfektní vedení práce a neocenitelné rady při jejím zpracovávání. Dále Ladislavu Kulíkovi z Humpolce za poskytnutí rodinné kroniky a Martinu Myšičkovi ze Státního okresního archivu Most za pomoc při čtení kurentu. Poděkování patří také Petru Marešovi a Vítu Šebestovi z Národního archivu v Praze, Janě Lichtenbergové i dalším pracovnícím Státního okresního archivu Chrudim. Za odborné konzultace k tématu svobodnictví děkuji Jindřichovi J. K. Jindrovi. A v neposlední řadě oceňuji podporu a trpělivost své rodiny.

Práci bych rád věnoval svému tchánu Rudolfovi, potomkovi Hynka Kulíka.

Anotace

TLAPÁK, RADEK. *Mlynářské řemeslo druhé poloviny 19. století a počátku 20. století na příkladu rodu Hynka Kulíka z Horního Bradla*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2022, 94 stran. Diplomová práce.

Diplomová práce se v první části stručně zabývá historií mlynářského řemesla, popisuje terminologii, vývoj budování mlýnů v Čechách, nejčastější technická složení vodních mlýnů a technologický postup zpracování obilí ve zvoleném období. Všímá si také postavení mlynářů ve společnosti.

Druhá část práce kriticky hodnotí a ověřuje údaje dochované kroniky mlynářského rodu Kulíků v historických pramenech. Zkoumá osoby přímé rodové linie od počátku 18. století až k šesté generaci, narozené v první polovině 19. století. K ní patřil i Hynek Kulík (1840–1920), který prožil celý svůj dospělý život s rodinou ve mlýně v Horním Bradle na Chrudimsku ve východních Čechách.

Poslední část práce je zaměřena na osobní mikrohistorii Hynkovy rodiny z pohledu místní lokality, budovy a zařízení mlýna, výkonu mlynářského řemesla, běžného života i dalších skutečností s mlýnem spjatých, to vše na pozadí dějinných souvislostí. Tato část vychází z dobových pramenů, rodinných dokumentů a relevantní literatury.

Klíčová slova:

Hynek Kulík; mlýn; mlynář; řemeslo; 18.–20. století; Horní Bradlo; Čechy

Annotation

TLAPÁK, RADEK. *Milling craft of the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century on the example of the Hynek Kulík family lineage from Horní Bradlo*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2022, 94 pp. Diploma Thesis.

The first part of the diploma thesis briefly deals with the history of the milling craft, describes the terminology, the development of mill construction in the Czech Republic, the most common technical composition of water mills and the technological process of grain processing in the selected period. It also notices the positions of millers in society.

The second part of the work critically evaluates and verifies the details of the preserved chronicle of the Kulík miller family in historical sources. It examines people of direct lineage from the beginning of the 18th century to the sixth generation, born in the first half of the 19th century. One of it was Hynek Kulík (1840–1920), who spent his entire adult life with his family in a mill in Horní Bradlo in the Chrudim region in Eastern Bohemia.

The last part of the work is focused on the personal microhistory of the Hynek family from the perspective of the local location, building and equipment of the mill, the performance of the milling craft, everyday life and other facts connected with the mill, all against the background of historical context. This part is based on period sources, family documents and relevant literature.

Keywords:

Hynek Kulík; mill; miller; craft; 18-20 century; Horní Bradlo; Bohemia

Obsah

Úvod	10
1 Mlynářské řemeslo.....	15
1.1 Vývoj mlýnů v Čechách	17
1.2 Technologie mlecího zařízení	21
1.2.1 Obyčejné (české) složení mlýna.....	21
1.2.2 Umělecké (americké) složení mlýna	24
1.2.3 Výzkum použití amerického složení	26
2 Počátky rodu Kulíků	30
2.1 První doložené generace rodu.....	30
2.2 Další generace Kulíků.....	38
3 Mlýn v Horním Bradle.....	47
3.1 Vznik mlýna a jeho první majitelé.....	48
3.2 Budova mlýna a použité technologie.....	54
3.3 Náhon mlýna.....	58
3.4 Rodina Hynka Kulíka	63
3.5 Poslední mlynář František Kos	73
Závěr.....	80
Použité prameny a literatura	82
Seznam obrázků.....	86
Seznam tabulek.....	87
Seznam příloh.....	87

Seznam zkratek

AV ČR	Akademie věd České republiky
ČSÚ	Český statistický úřad
ČHMÚ	Český hydrometeorologický ústav
DZM	Desky zemské malé
DZV	Desky zemské velké
KNV	Krajský národní výbor
KÚ	Katastrální úřad
MVČR	Ministerstvo vnitra České republiky
NA	Národní archiv
OkÚ	Okresní úřad
OÚ	Obecní úřad
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
ÚAZK	Ústřední archiv zeměměřičství a katastru
VK	Vodní kniha

Úvod

V létě roku 2014 byl během rekonstrukce mlýna v Horním Bradle objeven zažloutlý dokument. Jednalo se o svatební smlouvu¹ zdejšího mlynáře Hynka Kulíka z jara 1865, dobře ukrytou nedaleko komína v podlaze půdy. Kromě mladé nevěsty připisovala listina manželovi také značný finanční obnos od budoucího tchána na umoření dluhů váznoucích na Hynkově mlýně. O několik měsíců později, při zcela náhodném setkání v obchodě Kulíkových v Humpolci, byla od majitelů firmy získána rodinná kronika sahající až do poloviny 17. století, ve které je Hynek Kulík i celý jeho rod zachycen. Souběh těchto událostí se stal inspirací pro zpracování této práce.

Jedním z cílů diplomové práce je zmapovat doložitelný počátek rodu Kulíků, předků Hynka Kulíka z Horního Bradla na Chrudimsku ve východních Čechách. Práce se pokouší zjistit, zda se mlynářské řemeslo praktikovalo už v prvních generacích rodu a kde se nacházejí jeho kořeny. Dále si práce klade za cíl sledovat osudy rodu i v kontextu mlynářského řemesla a používaných dobových technologií, a to především v období druhé poloviny 19. a počátku 20. století. A v neposlední řadě rekonstruuje život ve mlýně na příkladu rodiny Hynka Kulíka, jednoho z posledních mlynářů rodu.

Diplomová práce se v první části stručně zabývá historií mlynářského řemesla, popisuje terminologii, vývoj budování mlýnů v Čechách, nejčastější technická složení vodních mlýnů a technologický postup zpracování obilí ve zvoleném období. Všímá si také postavení mlynářů ve společnosti.

Na základě dochované rodinné kroniky² z poloviny minulého století byl proveden pramenný výzkum prvních zaznamenaných pokolení mlynářského rodu Kulíků. Práce v druhé části kroniku kriticky hodnotí a klade si za cíl ověřit z ní získané informace v historických pramenech. Zkoumá vybrané osoby, přímé předky Hynka Kulíka, a to v rozsahu necelých sto padesáti let od počátku 18. století do Hynkovy generace, tedy do první poloviny 19. století. Některá data narození a úmrtí uváděná v kronice byla změna a zpřesněna, a to na základě údajů získaných studiem matrik.

¹ Svatební smlouva mezi ženichem Hynkem Kulíkem, nepnoletou nevěstou Marií Šotolovou a jejím otcem Josefem Šotolou, sepsaná před třemi svědky v Horním Bradle a stvrzená c. k. okresním úřadem a soudem Nasavrckým dne 28. dubna 1865 pod číslem 1342.

² Marie KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků*, Slatiňany 1955, nevydáno.

Ve třetí části práce zachycuje mikrohistorii Hynkovy rodiny a mlýna z pohledu místní lokality, budovy a zařízení mlýna, výkonu mlynářského řemesla, běžného života i dalších skutečností s mlýnem spjatých, to vše na pozadí dějinných souvislostí. Tato část to vychází z dobových pramenů, rodinných dokumentů a relevantní literatury. Důležitou součástí práce jsou výsledky terénního výzkumu prováděného přímo v dotčené lokalitě, včetně pořizování fotografií, případně nákresů.

Literaturu a prameny použitelné pro tuto práci představují obecnější monografie i práce zaměřené na konkrétní téma, region či subjekt. Ucelený přehled literatury a pramenů vztahujících se k mlynářství přináší Magda Křivanová v knize *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*³ a ve *Sborníku referátů ze semináře Vodní mlýny*.⁴ Ještě rozšířenější pohled pro poznání mlýnů prezentuje webový portál vodnimlyny.cz.⁵ Pro práci jsou neméně důležité prameny specifické povahy, vztahující se ke konkrétní osobě či mlýnu. Jedná se především o vzácně dochovanou kroniku rodu Kulíků, sepsanou před sedmdesáti lety a sahající až do 17. století.

Pro obor mlynářství jsou k dispozici kvalitní souhrnné práce i díla zaměřená na konkrétní mlýny či osudy jednotlivých mlynářů. V obecné rovině se tématem začínají autoři zabývat ve větší míře na přelomu 19. a 20. století. Mezi prvními Emanuel Hertík s dílem *Mlynářství*⁶ nebo Jaroslav Karas, který dokázal zpracovat celou řadu různých témat vztahujících se k mlynářství: historický vývoj,⁷ nemoci a škůdci obilí,⁸ účetnictví pro mlýny⁹ či výpočty transmisí mlýnů.¹⁰ Následování byli Františkem Párisem s monografií *Dějiny mlynářství*¹¹ či Josefem Spoustou a Janem Žákem s jejich díly o mlynářské technologii.¹² Tito autoři psali v období první republiky, která byla na díla o mlynářství poměrně bohatá. Celkově bylo vydáno v první polovině 20. století přes

³ Luděk ŠTĚPÁN – Magda KŘIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha 2000, s. 267–269.

⁴ Magda KŘIVANOVÁ, *Mlýny a mlynářství v historických pramenech*, in: Okresní muzeum Vysoké Mýto, *Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny*, Vysoké Mýto 2002.

⁵ Dostupné online: <https://www.vodnimlyny.cz/prameny-k-poznavani-vodnich-mlynu/> [cit. 05.01.2022].

⁶ Emanuel HERTÍK, *Mlynářství*, Praha 1890.

⁷ Jaroslav KARAS, *Historický vývoj mlynářství*, Praha 1919.

⁸ Jaroslav KARAS, *Mlynářství a stavba mlýnů I. díl, obilí jeho nemoci, plevele, škůdci a zpracování*, Praha 1922.

⁹ Jaroslav KARAS, *Jednoduché účetnictví pro mlýny s pekárnou a hospodářstvím*, Praha 1911.

¹⁰ Jaroslav KARAS, *Výstroje a transmise mlýnů a jich výpočty*, Praha 1911.

¹¹ František PÁRIS, *Dějiny mlynářství*, Praha 1913.

¹² Josef SPOUSTA, *Technologie mlynářství I. a II.*, Praha 1934 a 1945.
Jan ŽÁK, *Mlynářská technologie I a II*, Pardubice 1950.

padesát publikací. To ostře kontrastuje s druhou polovinou století, kdy vyšlo pouze kolem patnácti titulů.¹³ Mezi nimi je možné vyzdvihnout *Vývoj mlynářství* od Zdeňka Kuttelvašera¹⁴ anebo *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku* Josefa Vařeky.¹⁵ Po roce 2000 vychází prakticky každý rok několik titulů, v posledních dvou letech například *Mlýny na Závišinském potoce s jeho přítoky a v Blatné* autorky Jaroslavy Pixové¹⁶ nebo další díl cyklu *Cestami krajánek aneb putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku* od Zdeňka Procházky.¹⁷ Unikátní a obsáhlou prací je i devíti svazkový cyklus molinologického amatéra Josefa Klempery s názvem *Vodní mlýny v Čechách*, vydávaný v letech 2000 až 2005 v nakladatelství Libri v Praze. Toto dílo je v každém svazku vždy zaměřeno na konkrétní region a poslední díl přináší doplňky pro celou republiku. Pro snadnější orientaci však k cyklu chybí komplexní jmenný a místní rejstřík.

Pro region Chrudimska je naprosto stěžejní literatura Luděk Štěpána (1932–2017). Byl mimo jiné duchovním otcem skanzenu na Veselém Kopci u Hlinska (Soubor lidových staveb Vysočina), dále autorem řady odborných i populárně naučných publikací především s tematikou lidového stavitelství a technických objektů. Zakladatel české molinologie¹⁸ svou výše zmiňovanou knihou o životě a díle mlynářů a sekerníků v Čechách inspiroval ke vzniku unikátního a evropsky uznávaného internetového projektu vodnimlyny.cz. Kniha stála také u zrodu regionálních seminářů a později celostátních symposií o vodních mlýnech pořádaných od roku 2002.¹⁹ Ze Štěpánových dalších knih jsou pro tuto práci významné především druhý díl výše zmiňovaného titulu a dále publikace *Chrudimsko: Mlýny a další zařízení na vodní pohon*, pro kterou sbíral podklady terénním průzkumem v letech 1960–1980 a popisuje v ní i mlýn Hynka Kulíka v Horním Bradle.

¹³ Statistika vychází z údajů webu vodnimlyny.cz, kde je v sekci literatura zaevidováno přes 600 titulů vztahujících se k oboru mlynářství. Dostupné online: <https://www.vodnimlyny.cz/zdroje/literatura/> [cit. 04.01. 2022].

¹⁴ Zdeněk KUTTELVAŠER, *Vývoj mlynářství*, Praha 1970.

¹⁵ Josef VAŘEKA, *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku*, Uherské Hradiště 1982.

¹⁶ Jaroslava PIXOVÁ, *Mlýny na Závišinském potoce s jeho přítoky a v Blatné*, Putim 2020.

¹⁷ Zdeněk PROCHÁZKA, *Cestami krajánek aneb putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku, díl III. - pravostranné přítoky Mže a vodní toky, které pramení v Českém lese*, Nakladatelství Českého lesa, 2019.

¹⁸ Molinologie je obor, který se zabývá stavebními objekty mlýnů, jejich vybavením, provozovanou technologií, používanými pohony, vývojem mlynářství, společenskými souvislostmi a kulturou mlýnů.

¹⁹ Luděk ŠTĚPÁN – Radim URBÁNEK – Hana KLIMEŠOVÁ, *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II.*, Praha 2008, s. 7.

Nejstaršími prameny k poznání vodních mlýnů jsou katastry (Berní rula, Tereziánský katastr, Josefský katastr, Stablní katastr), mapy (např. Müllerova mapa či I.–III. vojenské mapování) a knihy (urbáře, gruntovní a městské, vodní). Dále je možné pracovat s různými soupisy a seznamy mlýnů z proveniencí úřadů i regionálních badatelů (soupis mlýnů v Čechách z roku 1704, kartotéka S. Filipa,²⁰ webové stránky mlýnů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku²¹), dotazníkovými průzkumy (dotazníky Státního obilního ústavu 1920²² nebo Mlynářského ústředí 1939²³). A v neposlední řadě jsou cenným pramenem informací matriky, obecní kroniky, kroniky mlynářských rodů, cechovní archiválie a další podobné prameny.

Kronika rodu Kulíků představuje jeden ze základních pramenů práce. Zachovala se v několika strojopisných kopiích. Je vedena na šedesáti samostatných listech formátu A4 a rozdělena do tří rodových linií. Dělení proběhlo v páté známé generaci podle tří dětí Jana Kulíka (1773–1859). Jednotlivé větve rodu jsou pojmenovány u synů Jana a Františka jako Lipnická a Bezejovická větev, a to podle míst jejich prvního mlynářského působení – Lipnice nad Sázavou a Bezejovice u Bystřice (okr. Benešov). U dcery Antonie je dokument označen jako rod Jonášů, podle příjmení jejího manžela Františka Jonáše, mlynáře v Podmaršovicích (okr. Benešov).

Kroniku začal psát František Kulík, učitel a mlynář ve Vlašimi. V jejím úvodu se mimo jiné zmiňuje, že má v držení pergameny datované do 18. století a to „čtyři kusy z dob Jiříků Kulíků, zemanů na tvrzi a dvoře Čechově ve Vlašimi, s pečeti v pěkných dřevěných leštěných pouzdrech“.²⁴ Tyto listiny přispěly největší měrou k tomu, že v druhé polovině třicátých let 20. století vytvořil první rodokmen. Ze zdravotních důvodů byl však nucen práci přerušit a její dokončení čekalo patnáct let na Františkovu sestru, Marii Kulíkovou. Marie se narodila 25. dubna 1894 jako dcera Josefa Kulíka, pocházejícího z mlýna na Hrádku u Ctiboře (jedno z prvních sídel rodu). Týden před vypuknutím první světové války se provdala za Karla Kulíka (1889–1951) a společně převzali rodinnou škrobárnu v Dolním Městě u Lipnice nad Sázavou. Po jejím znárodnění a smrti manžela se Marie rozhodla bratrovu práci na kronice rodu dokončit.

²⁰ Stanislav FILIP zpracoval formou kartotéky téměř 4000 mlýnů. Tento soupis je uložen v Národním zemědělském muzeu v Praze.

²¹ Dostupné online: <http://vodnimlyny.cz> [cit. 05.01.2022].

²² NA Praha, 2. oddělení, *fond Státní obilní ústav Praha*, inv. č. 268, k. č. 9, 10.

²³ NA Praha, 2. oddělení, *fond Mlynářské ústředí*, nezpracováno.

²⁴ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků – Úvod*, s.1.

Data čerpala jednak z kronik a pozemkových knih, jednak u mnoha příbuzných a starých pamětníků a jejich křestních listů. Proto kronika neobsahuje pouze strohá data, ale i zajímavé detaily ze životů osob v ní zmiňovaných. Na konci úvodu ke kronice vyjadřuje autorka naději, že se: „*podaří zhotovit matici, aby se rodokmen mohl dál rozmnožit světlotiskem pro celou rodinu...*“.²⁵ Toto její přání se pokouší tato práce částečně splnit.

²⁵ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků – Úvod*, s.1.

1 Mlynářské řemeslo

Obiloviny tvořily od nepaměti podstatnou část potravy obyvatel Evropy. Jejich zpracování přešlo postupně od ručního drcení k mechanismům, které využívaly zvířecí sílu nebo přírodní energie. Jako nejefektivnější způsob pohonu se nakonec ukázalo vodní kolo, a to nejen pro mletí obilí. Mlýnem se dříve nazývalo více různých zařízení, hnaných vodním kolem a určených k různým účelům, jako je například výroba krup a jáhel, řezání dřeva, drcení rud, zpracování kožešin, praní. Mlýny a další díla na vodní pohon tak patří od 13. století k nejrozšířenějším technickým stavbám.

Podstatou mletí je získat ze zrna mouku. Výsledný produkt musí obsahovat částice konkrétní velikosti bez dalších příměsí. Zrno nelze pouze jednoduše rozdrtit, protože by vzniklo vysoké procento nepoužitelných částic. Zrno musí být nejprve zbaveno všech cizorodých příměsí a velice důležitá je také jeho správná vlhkost. Mlecí zařízení jsou konstruována tak, aby zrno spíše jen rozdělila na několik větších částí. Tento meziprodukt se proseje a opět nasype do násypky. Následně se mlecí stroj seřídí na jiné parametry a mele se znovu. Tento postup se několikrát opakuje, až je dosaženo požadované velikosti konečného produktu. Je to jediný spolehlivý způsob, jak získat maximální množství mouky a minimum nepoužitelného prachu.²⁶

Mlynář však kromě procesu mletí musel ovládat i mnoho dalších činností, souvisejících se stavbou a provozováním mlýna. Musel dokázat k mlýnu přivést vodu, což by nezvládl bez základních znalostí hydrologie a měření. Musel umět vyrobit a sestavit části mlecího zařízení (např. hřídel či vodní kolo), což zase vyžadovalo zručnost a znalost práce se dřevem i kovem. Stejně tak musel umět opracovat mlýnské kameny nebo prokázat finanční gramotnost (stanovení odvodu z příjmů). Mlynáři bývali velmi vzdělaní lidé s rozsáhlými znalostmi z mnoha oborů a s řemeslnými dovednostmi. Museli být i dobrými obchodníky a zemědělci, protože k mlýnu patřilo hospodářství. Od 19. století, v době existence obecních zřízení, zaujímali často významné místo ve vedení obce, byli například voleni za starosty nebo soudce z lidu. Náročná mlynářská práce jim však přinášela také řadu zdravotních problémů, jako usazování prachu na plicích, nedoslýchavost, revma nebo časté úrazy.²⁷

²⁶ Viktor LAIKA, *Abeceda malých pohonů: mlýn*.

Dostupné online: <http://mve.energetika.cz/uvod/mlyn.htm> [cit. 28.09. 2021].

²⁷ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 20.

Postavení mlynářů ve společnosti bylo dáno především jejich majetkovým poměrem k mlýnu. Ve středověku byla většina mlynářů podřízena majiteli mlýna, tedy panovníkovi nebo světské či církevní vrchnosti. Později se majiteli mlýnů stávaly i obce a města. Mlynáři museli vrchnosti odvádět dohodnuté peněžní dávky, část mouky, byli povinni krmit vepře či chovat chrty. Existovali mlynáři *náchlební*, kteří od majitele mlýna dostávali pevný plat, od 16. století mlynáři *nájemní*, kteří si mlýn pronajímali a majiteli platili sjednanou roční sazbu. Ve stejném období se začali objevovat mlynáři *úroční*, kteří mlýn odkoupili do dědičného držení, byli osvobozeni od roboty, ale původnímu vrchnostenskému majiteli za to museli platit roční úrok. Od 18. století potom existuje skupina *samostatně hospodařících* mlynářů, kteří si postavili vlastní mlýn nebo odkoupili cizí a byli zároveň osvobozeni od všech povinností a platů.²⁸

Už za vlády Karla IV. měli pražští mlynáři vlastní cechovní organizaci společně s pekaři. Toto spojení bylo příznačné i pro venkovské mlynáře, kteří se dávali zapisovat k pekařskému, později i perníkářskému cechu v nejbližším městě. Poplatky za vstup však bývaly vysoké a k tomu ještě musel kandidát splňovat dané podmínky přijetí do cechu. Samostatné mlynářské cechy se začaly osamostatňovat až v 16. století, k prvním patřil kouřimský (1561), kolínský (1571) a domažlický (1581). Chod těchto společenství se řídil souborem zásad (cechovní artikule), které museli mlynáři dodržovat. Mezi ně patřilo i složení tovaryšských a mistrovských zkoušek v předepsaném rozsahu. S ohledem na starší normy a cechovní zvyklosti vydal císař František I. v roce 1814 patent, ve kterém ukotvil soupis mlynářských povinností a práv, kterými se nadále museli řídit jak mlynáři, tak vrchnost i její úředníci. V roce 1859 bylo živnostenským zákonem zrušeno cechovní zřízení. Začala se tvořit mlynářská společenstva a v roce 1883 se mlynářské řemeslo stalo svobodnou živností.²⁹

Vyučený mlynář, který byl majitelem (nájemcem) mlýna, byl nazýván *Pan otec*. Představoval hlavní osobu řídící provoz mlýna. Staral se o obchodní záležitosti, investice a rozvoj. U malých mlýnů sám obsluhoval stroje a mlel. U větších mlýnů najímal na práci pomocníky (mládky a stárky) a učedníky (prášky). *Stárkem* se nazýval starší vyučený mlynář, který řídil provoz mlýna. Měl na starosti zejména obchodní záležitosti, přijímal obilí a vydával mouku. *Mládek* byl mlynářský tovaryš, vyučený

²⁸ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 21.

²⁹ Vilém KARÁSEK, *Mlynářské řády a práva před sto lety*, Český lid 23/1914, s. 424.

mlynářskému řemeslu. Na malých mlýnech býval jen najímán na sezónní výpomoc, na větších mlýnech byl stálým zaměstnancem za pevný plat. Mládek samostatně obsluhoval všechny mlecí stroje ve mlýně. Byl to právě on, na kom závisela kvalita mouky. *Prášek* byl mlynářský učeň, kterého se stárek s Panem otcem snažili zasvětit do všech tajů mlynářského řemesla. Jeho hlavní povinností bylo pečlivě ometat moučný prach ze všech mlýnských zařízení a podlahy, což představovalo opatření proti případnému požáru, neboť třením pohyblivých částí strojů vznikalo teplo a mohlo dojít ke vznícení usazeného obilného prachu. Z dalších profesí spojených s mlýnem je třeba zmínit ještě *krajánka*, mlynářského pomocníka bez stálého zaměstnání, který putoval krajem od mlýna k mlýnu a obvykle se zdržel pouze několik dní až měsíc. Krajánci byli vyhlášenými prostředníky sňatků, protože měli vzhledem k častému cestování dokonalý přehled o neprovdaných dcerách a svobodných synech. A v neposlední řadě je třeba zmínit řemeslo *sekerníka*, odborníka na práci se dřevem, na dřevěné stavby technického charakteru a dřevěná strojní zařízení. Býval smluvně zajišťován k provedení určitých staveb nebo větších oprav.³⁰

1.1 Vývoj mlýnů v Čechách

První zmínka o vodním mlýně v českých zemích se vztahuje k roku 718 a je obsažena v Hájkově kronice³¹ v souvislosti se založením Žatce. Tato kronika však vzbuzuje značné kontroverze ohledně pravdivosti jejího obsahu. Stejně kriticky musíme pohlížet na pravděpodobně novodobější falzum zakládací listiny břevnovského kláštera z roku 993, kterým kníže Břetislav II. daroval klášteru dva mlýny na Vltavě. Mezi nejstarší věrohodné informace tak patří zmínky o mlýnech v Hradišti nad Jizerou z roku 1100 a při sázavském klášteře z roku 1140.³²

Od 12. do 16. století se v Čechách stavěly vodní mlýny převážně při kláštorech, městech, hradech a tvrzích. Pro panovníka, šlechtu i církve představovaly poměrně jisté zdroje finančních příjmů. Od 16. století si stavěli mlýny také poddaní, a to nejen u měst a vesnic, ale i na samotách pod rybníky nebo malých potocích. Mlýny začaly utvářet českou krajinu a např. k roku 1605 se pro Čechy uvádí 8491 mlecích složení,³³ přičemž

³⁰ V. LAIKA, *Abeceda*.

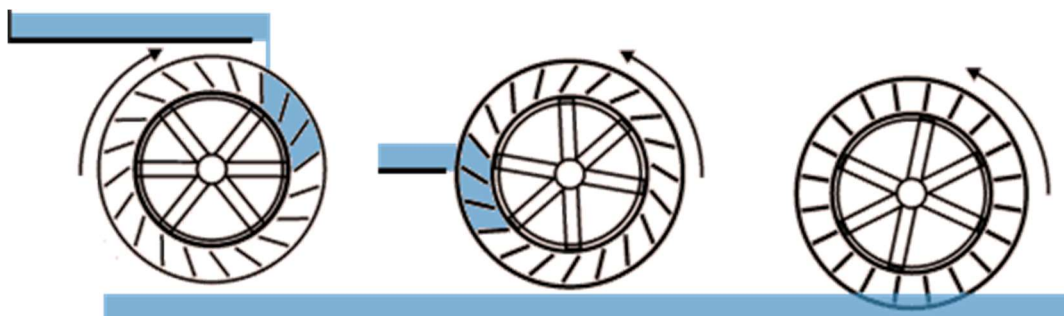
³¹ Václav HÁJEK, *Kronika česká*, Praha 1918, s. 97–98.

³² L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 13.

³³ Jan ŽÁK, *Mlynářství*, svazek 9, Praha 1932, s. 327.

je nutné si uvědomit, že jeden mlýn mohl být osazen více mlecími složenými (více vodními koly) a tudíž se nejedná o stejný počet mlýnů. Na konci 16. století byly na některých místech malé poddanské mlýny cíleně rušeny, aby nekonkurovaly vrchnostenským mlýnům. Byl také zaveden mlýnský přímus, tedy povinnost poddaných mlít své obilí za poplatek ve mlýnech vrchnosti.³⁴

Symbolickým prvkem mlýna je vodní kolo, které je nejstarším vodním motorem na světě. Představuje obvykle dřevěné kolo opatřené po obvodě lopatkami, na které se přivádí voda. Podle způsobu je dělíme na kola na vrchní, střední a spodní vodu.

Obr. 1 Typy vodního kola – na vrchní, střední a spodní vodu³⁵

Markus Vitruvius zmiňuje ve svém díle³⁶ z 1. století př. n. l. římské vertikální vodní kolo s vodorovnou hřídelí a převodem ozubeným kolem na svislou hnací hřídel otáčející mlecími kameny. Spojení těchto tří prvků se stalo charakteristické pro vodní mlýny na další dvě tisíciletí. Kolo je opatřeno buď lopatkami, nebo (při vrchním způsobu plnění) korečky – tedy dřevěnými nádobkami, které se naplní vodou a svojí vahou následně pootočí kolem. Korečky našly uplatnění i při dopravě meliva uvnitř mlýnů v rámci pásových výtahů. Vodní kolo je předchůdcem vodní turbíny, které se na mnohých mlýnech osazovaly ve 20. století.

Nedílnou součástí českého mlýna býval velmi často krupník. Tento mechanismus zpracovával ječmen a pšenici na kroupy. Princip jejich výroby spočíval v oloupání zrna a získání jeho jádra. Krupník patřil do skupiny strojů označovaných jako stoupy, které všechny na stejném principu dopadu na surovinu svojí vahou, mohly plnit několik různých úkolů. Kromě výroby krup to bylo například drcení máku nebo hrušek na

³⁴ SPŠ, SOS a SOU Hr. Králové, *Studijní materiály – Vývoj mlynářství v Čechách*, Hradec Králové 2013. Dostupné online: <https://vyuka.hradebni.cz/mod/resource/view.php?id=11326> [cit. 05.01.2022].

³⁵ Zdroj: https://www.cez.cz/edee/content/file/static/encyklopedie/vykladovy-slovník-energetiky/hesla/vodni_kolo.html [cit. 04.10. 2021].

³⁶ Markus VITRUVIUS, *Deset knih o architektuře*, Praha 1953, s. 215.

tzv. pracharandu, výrobu jáhel z prosa, existovaly stoupy na drcení železné rudy, zlatonosných nerostů či chemických surovin. K výrobě krup se používaly převážně stoupy tyčové (dva až osm svislých hranolů o délce 2,5 m), opatřené na konci špicí, které dopadaly do prohlubní v mohutné dubové kládě, upevněné na podlaze. Až po několika staletích, v industriálním období, nahradila tento způsob odírání zrna technologie využívající upravené stěny mlecích kamenů.³⁷

Mlecí kameny provázejí lidskou civilizaci více než dva tisíce let a jsou jedním ze symbolů obilních mlýnů. Často se dochovaly jako jediný pozůstatek po zaniklém mlýně. Mlýnské kameny pro mletí obilí jsou usazeny vždy dva proti sobě, kdy spodní je statický (ležák) a horní se pohybuje (běhoun). V Čechách se vyráběly kameny o průměrech 60–85 cm převážně z pískovce, který se těžil v několika lokalitách. Zkušenosti přivedly mlynáře k tomu, že nejlepších výsledků mletí se dosahovalo kombinací ležáku a běhounu z jiných proveniencí. Kameny se používáním postupně obušovaly a po určitém čase bylo nutné pořídit nové. Přibližně od poloviny 19. století jako surovina pro jejich výrobu převládl tvrdší sladkovodní křemenec dovážený z Francie, proto literatura hovoří o kamenech z této doby jako o francouzských. Plochy kamenů se musely po semletí určitého množství zrna obnovovat, což se provádělo tzv. křesem, tedy vytvořením nových drážek o určité hustotě a hloubce. Datum křesu se často tajilo, protože nikdo nechtěl mlít na nově opracovaných kamenech jako první, aby neměl v mouce větší množství písku.³⁸

Až do druhé poloviny 15. století pracovali ve mlýně prosévači, kteří měli za úkol ruční čištění namleté mouky. Jejich činnost představovala samostatnou profesi, která se však stala zbytečnou a zanikla po vynálezu a zavedení mechanického prosévání pomocí hasáčertu. Hasáčert je konstrukce sloužící k třepání bavlněným pytlíkem (ve tvaru rukávu) a dalším sítem (žejbrem), přes které se prosévalo melivo vypadlé z mlýnských kamenů. Tento mechanismus vydával klapavý a hrkavý zvuk – proto se říkalo, že mlýn klape, a menší mlýny bývaly označovány jako „klepáče“ či „hrkačky“. Tímto vylepšením došlo k výraznému usnadnění a zrychlení prosévací etapy mlecího procesu

³⁷ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 54.

³⁸ Tamtéž, s. 87-89.

a zároveň tím začíná několik staletí trvající období, kdy se podoba mlecího zařízení příliš neměnila.³⁹

Od druhé poloviny 19. století se používá pro původní mlecí zařízení pojem obyčejné nebo také české složení, pro odlišení od nové technologie přicházející ze Spojených států amerických a pro svoji efektivitu postupně budované po celé Evropě. Toto nové americké nebo také umělecké složení proniká postupně od druhé poloviny 19. století do velké části mlýnů. Stavebně se jedná o složitější strojní zařízení, rozmístěné z důvodu úspory dopravy produktu do více pater. Zrno se totiž mezi stroji pohybuje v maximální možné míře samospádem. Základní rozdíl spočívá také v nahrazení mlýnských kamenů mechanickými válcovacími stolicemi. Mlecí proces je tedy v modernizovaném mlýně rozdělen mezi více po sobě pracujících strojů, z nich každý je určen pouze pro určitou operaci.⁴⁰

Již od středověku používali mlynáři svá vodní díla také pro další doplňkovou výrobu. Mezi nejčastější patřily pily, které byly většinou stavěny jako samostatné objekty, aby nepřenášely na mlýn otřesy. Dalším zařízením starých mlýnů byly například olejny na drcení lněného semene nebo řepky, plátenické valchy ke změkčení lněného plána, mletí pilin a dřevěného uhlí pro prachárny, drcení kůry pro koželuhy. U vesnických mlýnů se vodní kolo používalo i pro pohon zemědělských strojů mlynářova hospodářství. U městských mlýnů se zřizovaly brusírny nožírů, soukenické valchy, přádelny a různé řemeslné výroby.⁴¹

Od poslední dekády 19. století se mlýny stávaly také průkopníky při elektrifikaci. Jednalo se většinou o instalaci dynama pro osvětlení vlastního mlýna, či přilehlého dvora. Od 20. století našel proud velké využití u rozšiřujících se elektrických strojů a k pohonu dynama začala vodní kola nahrazovat turbína. Každý z těchto typů vodního motoru měl ale své specifické vlastnosti, nelze obecně prohlásit, že vodní kolo bylo horší než turbína. Záleželo na konkrétní lokalitě, způsobu provozu a druhu stroje, který měl být poháněn.⁴²

³⁹ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 20.

⁴⁰ Viktor LAIKA, *Abeceda malých vodních pohonů: válcový mlýn*.

Dostupné online: <https://mve.energetika.cz/uvod/valcovymlyn.htm> [cit. 04.10. 2021].

⁴¹ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 62–65.

⁴² L. ŠTĚPÁN, *Dílo mlynářů II.*, s. 190.

Největší rozkvět vodních mlýnů v Čechách je spjat s 19. stoletím. Ve statistice obchodních komor z roku 1875 je jich registrováno necelých sedm tisíc, přičemž dávaly práci přibližně deseti tisícům dělníků.⁴³ V tomto roce provozovalo na území chrudimského okresu svou živnost přes 450 mlynářů a mezi nimi již desátým rokem také Hynek Kulík v Horním Bradle na řece Chrudimce. Do konce století však, především z důvodu velké konkurence, téměř tisíc menších mlýnů zaniklo.⁴⁴

1.2 Technologie mlecího zařízení

Původní mlecí technologie mlýnů v Čechách se po dlouhá staletí neměnila, a tak ji zcela jistě používali i mlynáři z rodu Kulíků. Prakticky teprve až posledním generacím rodu (v Horním Bradle to byl Rudolf Kulík, syn Hynka Kulíka) se naskytla možnost mlýny modernizovat, a zvýšit tak množství i kvalitu mletí.

1.2.1 Obyčejné (české) složení mlýna

Základem mlýna bylo od středověku jedno nebo více mlecích složení, doplněných obvykle stoupou k výrobě krup. Pojem české (též obyčejné) složení se začal používat až v průběhu 19. století, pro odlišení od nově nastupujícího amerického (též uměleckého či umělého) složení. Umělecké složení bylo používáno v plně mechanizovaných mlýnech, které byly ve své době považovány za umění v technice a začaly vznikat koncem 18. století v americké Virginii.⁴⁵

Českým složením tedy nazýváme jednoduchý mlecí stroj s jedním párem mlecích kamenů, jednoduchým prosévacím zařízením bez mechanické dopravy zrna do násypky, hojně u nás používaný od konce 15. století, tj. od zavedení hasačertu, až do první poloviny 20. století.⁴⁶

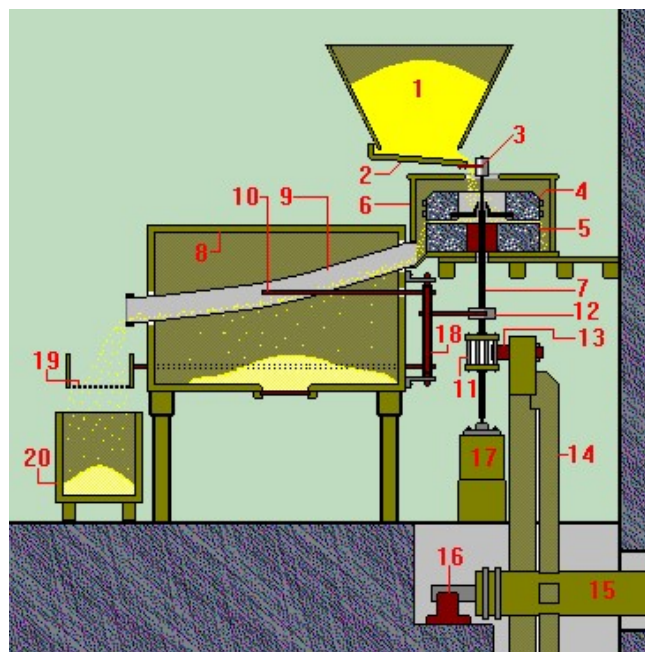
⁴³ J. ŽÁK, *Mlynářství*, s. 329.

⁴⁴ Otakar VINAR, *Vodní mlýny a mlynáři*, in: Zpravodaj klubu historiografie, Heraldika a genealogie 1985, č. 1, s. 3–14.

Statistika obchodních komor z roku 1885 registrovala v Čechách 7 227 mlýnů s 10 180 dělníky. Do začátku 20. století se však počet mlýnů snížil na 6 099.

⁴⁵ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 28.

⁴⁶ Petr KALLISTA, *Voda na Žižkově*, in: Žižkovské listy, ročník 16, číslo 53, Praha 2013, s. 7.

Obr. 2 České složení vodního mlýna⁴⁷

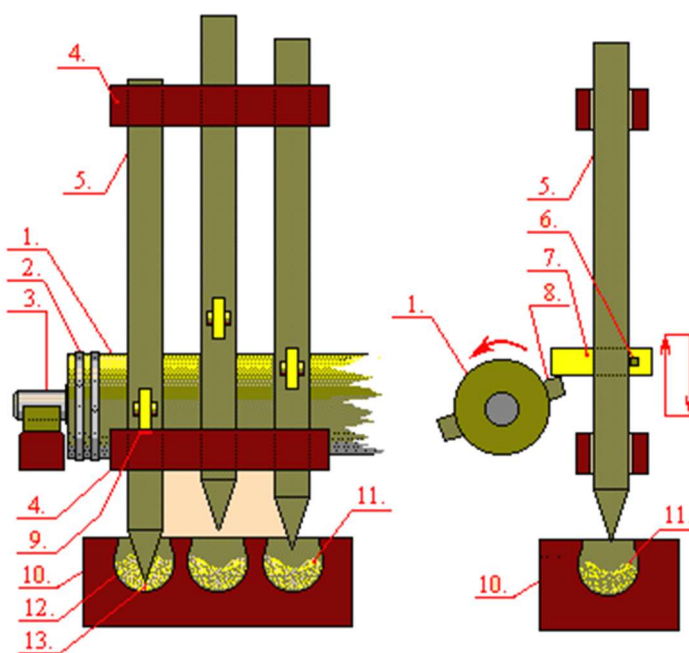
Zrno v pytlích se nosilo po schodech do *násypného koše* (1), umístěného v prvním poschodí. Sklonem kmitajícího dna násypného koše – tzv. *korčáku* (2) se nastavilo množství zrna sypajícího se mezi dva mlýnské kameny. Kmitání a otřásání korčáku zajišťoval *tančmajstr* (3), neboli vačka napojená na svislou železnou hřídel – *vřeteno* (7). Vřeteno bylo ukotveno v *kobylici* (17), která umožňovala jeho nadzvednutí a tím regulaci tlaku na zrno mezi mlecími kameny. Horní mlecí kámen, rovněž připojený k vřetenu, se nazýval *běhoun* (4), spodní statický kámen *spodek* či *ležák* (5). Při prvním mletí byl běhoun nejvíce nadlehčen, při dalších se kameny k sobě více přibližovaly. Produkt semletý mezi kameny zachytávaly stěny kruhového dřevěného krytu kamenů – *lub* (6). Odtud se vlastní vahou sypalo melivo do *pytlíku* (9) otřásaného *hasačertem* (18), rovněž napojeným na hlavní hřídel. Přes pytlík z tkaniny se vysévala jemná (hladká) mouka do dřevěné skříně – *moučnice* (8), hrubá mouka a ostatní zbytky po mletí prošly pytlíkem na kmitající a nakloněný dřevěný rám se sítím – *žejbro* (19). Podle velikosti ok síta propadala do *moučné truhly* (20) krupice nebo hrubá mouka. Po síti žejbra sklouzly nejhrubší produkty do postranní šrotové truhly (stála v zákrytu za moučnou truhlou) a použily se pro další mletí. Obsah ze šrotové truhly se tedy znovu vynosil do násypného koše a mlelo se opakovaně, než se podařilo maximum mouky

⁴⁷ Tamtéž.

prosít pytlíkem do moučnice. Žito muselo projít složením čtyřikrát a byly získány dva druhy mouky, pšenice se mlela pětkrát pro tři druhy mouky. Celý mechanismus pohánělo přes *kladnici* (11) *paleční kolo* (14) napojené na *val* (15) – dřevěnou, nejčastěji dubovou hřídel vodního kola. Než se začalo na hřídel využívat železo, musel se otesaný kmen zakopat do země a nechat přibližně 30 let uležet, aby se nekroutil. Otec tak zakopával náhradní val pro syna.⁴⁸

Princip stoupy – krupníku

Díky postupnému načasování zdvihu jednotlivých stup nebyl pohon krupníku energeticky náročný. Proto býval hnán přímo jen malým vodním kolem nebo byl jeho pohon převeden řemenem nebo pastorkem od palečného kola jiného mlecího složení. Obsluha zastavovala jednotlivé stoupy jejich zakolíkovaním v horní poloze a za stálého chodu hřídele doplňovala či vybírala rozmělněnou surovinu. Ta se pak dále ručně prosívala na sítích nebo profukovala proudem vzduchu z měchu či ventilátoru, aby se zbavila prachu a nežádoucích příměsí.⁴⁹

Obr. 3 Schéma stoupy – krupníku⁵⁰

⁴⁸ V. LAIKA, *Abeceda malých vodních pohonů: stoupa*.

Dostupné online: <http://mve.energetika.cz/uvod/cessloz.htm> [cit. 28.09. 2021].

⁴⁹ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů...*, s. 54–55.

⁵⁰ V. LAIKA, *Abeceda malých vodních pohonů: stoupa*.

Stroj se skládá ze dvou až osmi dřevěných klád přes 2 metry dlouhých – *stup* (5), které jsou za dřevěné kolíky – *klanice* (7) zdvihány střídavě dvojicí *hejblat* (8) zasazených do *valu* (1). Po zdvižení stoupy se hejble vysmekne z pod klanice a stoupa vlastní vahou padá dolů. Její *pích* (zašpičatělý, někdy okovaný konec) prudce vnikne do kulovité *jamky* (12) ve *štoku* (10), ve které je nasypána *surovina* (11). Ta je bodcem prudce rozražena do stran. Třením jednotlivých zm a částí suroviny o sebe dochází v krupníku k jejich odírání. Stoupa svým píchem nikdy nenaráží až na dno jamky ve štoku, ale na konci své dráhy dosedne klanice na spodní *kleštinu* (4). Kleštiny jsou dvě a představují spodní a horní rám stroje, kterým procházejí jednotlivé stoupy. Mezi špicí píchu a dnem jamky zůstává mezera asi 3 cm.⁵¹

1.2.2 Umělecké (americké) složení mlýna

Nové technologie přicházely do mlýnů především proto, aby se zlepšila kvalita mouky, a celkově odrážely i pokrok ve strojírenství v důsledku průmyslové revoluce. Zatímco obyčejné složení mlýna bylo výsledkem ruční práce mlynáře či sekerníka, tedy řemeslné výroby, komponenty amerického složení pocházely většinou z tovární, tedy průmyslové výroby.

První umělecký mlýn byl v Čechách postavený roku 1842 v Žacléři. Kvůli technickým potížím a také odporu ze strany místního cechu byl však za tři roky přestavěn na mechanickou přádelnu.⁵²

Podoba mlýnů se s příchozím uměleckým složením výrazně změnila. Zatímco výkon starších mlýnů určovala spíše jejich délka a počet kol, budovy nových mlýnů rostly do výšky pěti až sedmi pater. Pohon uměleckého mlýna se často řešil pouze jedním vodním kolem, kde se pro pohon více mlecích složení, vedle ozubených kol, začalo poprvé využívat také řemenů vyrobených z hovězí nebo velbloudí kůže. Místo prosévacího pytlíku s hasáčertem se instaloval rotační hranolový vysévač potažený holandským hedvábím, čímž se výrazně zlepšila kvalita mouky. Přelomovým krokem uměleckého složení je také použití válcových mlecích stolic, umístěných obvykle v prvním patře mlýna. Stolice obsahovala dva nebo více válců s průměrem 30 až

Dostupné online: <http://mve.energetika.cz/uvod/stoupa-krupnik.htm> [cit. 28.09. 2021].

⁵¹ Tamtéž.

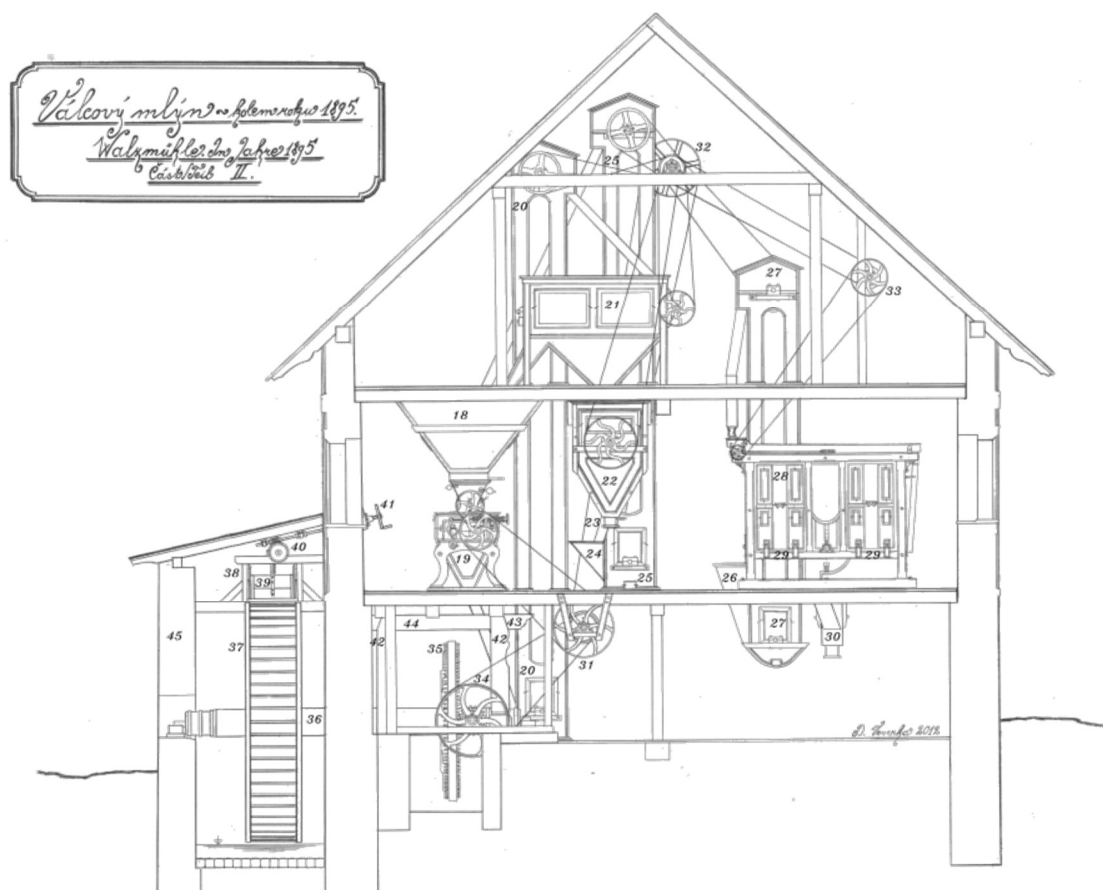
⁵² Luděk ŠTĚPÁN – Josef VAŘEKA, *Klíč od domova: lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové 1991, s. 205.

100 cm opatřených drážkami. Jeden z válců se otáčel rychleji než sousední, čímž docházelo v prostoru mezi válci k optimálnímu drcení produktů.⁵³

Umělecké složení tvořily tři hlavní části, které byly technicky vyspělejší, než jakými disponovalo složení obyčejné, a byly určeny pro:

- 1) třídění, čištění a loupání obilí,
- 2) mletí – zde se obilí šrotovalo, mlelo, vymílalo a domílalo,
- 3) přesévání a čištění – třídění meliva.

Pro chod mlýna byla nezbytná i další návazná zařízení, jako dopravníky zrna nebo odsavače a čističe vzduchu ze strojů. Jednalo se zejména o korečkový výtah, který dopravoval produkty do zásobníku nad násypným košem a eliminoval tak nejtěžší práci ve mlýnech.⁵⁴

Obr. 4 Schéma mlýna se stroji uměleckého složení⁵⁵

⁵³ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 70.

⁵⁴ Luděk ŠTĚPÁN – Radim URBÁNEK – Hana KLIMEŠOVÁ, *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II.*, Praha 2008, s. 60.

⁵⁵ Dostupné online: <https://www.vodnimlyny.cz/slozeni-valcoveho-mlyna-z-prelomu-19-a-20-stoleti> [cit. 28.09. 2021].

Postup mletí ve válcovém mlýně se lišil podle použité technologie, ne všechny mlýny měly stejná složení. Příklad způsobu mletí popisuje Jan Krátký (1902–1996) z mlýna na řece Doubravě. Pytle s obilím se nosily na rameně do prvního podlaží a sypaly do sila, které pojmullo asi pět tun zrna, které celkově procházelo mlýnskými stroji zhruba čtyři dny. Kvůli čištění se nejprve výtahem dopravilo do čtvrtého patra na síta a k odsávání prachu. Nejdříve byly odděleny části menší nebo větší než zrno samotné a součástí čištění byl i magnet na zachycení kovů. Takto předčištěné zrno padalo do loupačky na druhém poschodí, kde došlo k částečnému odstranění slupek. Z loupaček přenesl výtah surovinu do první mlecí stolice ve třetím patře, kde prošla válci a postoupila na rovinný vysévač, kde se postupně třídila mouka. Válce byly poprvé seřizeny tak, aby zrno rozemlely jen na hrubší šrot. Druhá stolice měla silnější stisk válců a melivo se z ní přesunovalo zpátky na první, která se mezitím přenastavila. U každého chodu mletí se vyséval některý z druhů mouky. Z vysévačů se mouka dostávala do míchačky na druhém podlaží, aby se zde dobře promísila ze všech chodů mletí. Následně ji dopravník převezl do zásobníku, odkud se už mouka pytlovala. Například u žita se uvedený postup mletí opakoval až šestkrát. Pšenice procházela po čištění zase speciální stolicí zvanou šrotovka, s hrubšími rýhami na mlecích válcích. Po ní se vytrídilo dvanáct druhů krupic. Hrubou krupici přemlela stolice s hladkými válci a na rovinném vysévači tak vznikala hrubá, polohrubá a hladká mouka.⁵⁶

1.2.3 Výzkum použití amerického složení

V rámci této práce byla provedena případová studie, zkoumající nasazování nového amerického složení na mlýnech ve vymezeném regionu, jehož součástí byl i mlýn v Horním Bradle. Jako výchozí oblast byla zvolena řeka Chrudimka a její přítoky v dnešních hranicích chrudimského okresu. Bylo tak možné porovnat nasazení této technologie ve mlýně Hynka Kulíka s okolními mlýny na stejném vodním toku. Vyhodnocovány byly podklady⁵⁷ k téměř stovce vodních děl, nacházejících se v uvedeném regionu. Ne u všech staveb se jednalo vždy o mlýn, nalézáme zde i samostatné pily, hamry, elektrárny či stupníky, které byly vynechány. Úplně první použití uměleckého složení se váže k Podzámeckému mlýnu ve Slatiňanech, odkud

⁵⁶ L. ŠTĚPÁN, *Dílo a život mlynářů*, s. 77–78.

⁵⁷ Luděk ŠTĚPÁN – Ivo ŠULC, *Chrudimsko: mlýny a další zařízení na vodní pohon*. Chrudim 2013, s. 7–50.

se dochoval plán na přestavbu mlýna se čtyřmi podlažími již z roku 1857. Je tak prvním nejen na sledovaném toku, ale i na celém Chrudimsku. Zajímavým případem je objekt ve Svídnici, kde nechal majitel nasavrckého panství nejprve postavit již v roce 1714 papírnu. Ta třikrát vyhořela, ale pokaždé byla znovu obnovena. Definitivně ukončila svoji činnost v roce 1861, a v tu dobu bylo do nově zřízeného přilehlého mlýna nainstalováno americké složení, teprve druhé na řece Chrudimce.⁵⁸

Do statistik byly započítány objekty, které fungovaly po roce 1863, tedy v době, kdy byl hornobradelský mlýn ve vlastnictví Kulíků a zároveň už bylo možné umělecké složení nasadit. Do studie tak bylo výsledně zahrnuto 73 mlýnů. Jsou zde zastoupeny jak vesnické, tak městské objekty, a proto je možné provést srovnání i z hlediska této provenience.

19. století – 21 mlýnů				20. století – 25 mlýnů				nikdy
1860-1870	1871-1880	1881-1890	1891-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	
2	9	2	8	5	13	3	4	27

Tab. 1 Počty modernizovaných mlýnů na řece Chrudimce v 19. a 20. století⁵⁹

Z přehledové tabulky vyplývá, že mlýnů, ve kterých se prvky uměleckého složení neinstalovaly vůbec bylo 37 %. Při modernizaci se nemuselo nutně jednat o kompletní výměnu celé technologie, někde byly nasazovány jen určité části nového mechanismu. Bylo to především z důvodu nedostatku místa, kdy u menších mlýnů nebylo možné prostorově náročné složení umístit. Mohlo se tak jednat například pouze o náhradu moučného přesýpacího pytle hranolovým vysévačem a mlýn byl do statistiky rovněž započítán. Důvodem k setrvání na původním mlecím složení byla jistě i finanční otázka, kdy se především u menších či nepravidelně fungujících mlýnů musely zohlednit vynaložené náklady vzhledem k délce návratnosti investice. Pokud skutečně nebyl žádný prvek uměleckého složení použit, hrál v tom v největší míře roli fakt, že mlýny skončily svoji činnost ještě před masovějším zaváděním nové technologie na vesnicích, tedy před začátkem první světové války. To byl případ přibližně poloviny nemodernizovaných mlýnů. Existoval totiž velký rozdíl mezi rychlostí modernizace ve městech (v tomto případě v Chrudimi) a na vesnicích. Ze všech mlýnů, které umělecké složení zavedly už v 19. století, byla více než polovina z území města Chrudimi, kde

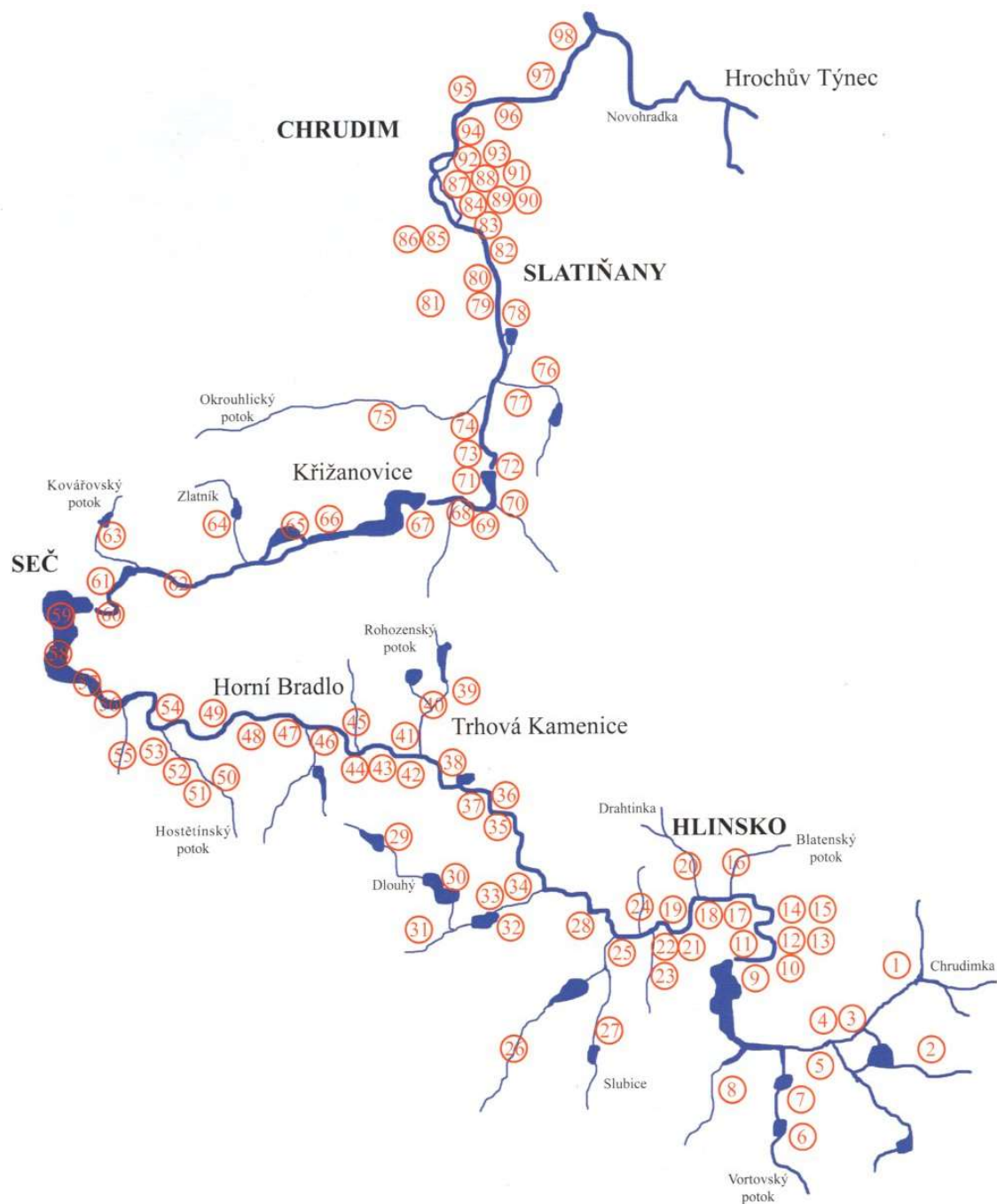
⁵⁸ L. ŠTĚPÁN, *Chrudimsko: mlýny*, s. 33 a 37.

⁵⁹ Zdroj dat: L. ŠTĚPÁN, *Chrudimsko: mlýny*, s. 7-50. Zpracování vlastní.

modernizovaly všechny mlýny. Na vesnicích proti tomu prošlo novou úpravou v celém sledovaném období jen něco málo přes polovinu mlýnů. A to z větší části navíc až ve 20. století a absolutně nejvíce v druhé dekádě tohoto věku. Zpoždění vesnice oproti městu tak činilo dvacet až třicet let.

Můžeme konstatovat, že Kulíkův mlýn v Horním Bradle byl v rychlosti nasazování nové technologie (rok 1909) zhruba v polovině při započítání všech modernizovaných mlýnů. Pomineme-li však městské (chrudimské) mlýny a zaměříme-li se pouze na ty vesnické, objevuje se hornobradelský mlýn již v první třetině. Úpravy zařízení realizoval až Hynkův syn Rudolf, který v roce 1909 nahradil dvě obyčejná složení s krupníkem uměleckým složením, doplněným o rok později o žitnou mlecí stolicí a v roce 1920 loupačkou na obilí.⁶⁰

⁶⁰ SOkA Chrudim, *fond Okresní úřad Chrudim I (1850–1945)*, vodní kniha 1, vložka 23.

Obr. 5 Poloha mlýnů a vodních zařízení na Chrudimce a jejích přítocích⁶¹

⁶¹ L. ŠTĚPÁN, *Chrudimsko: mlýny*, s. 50. Zmiňované mlýny: (46) ... Horní Bradlo, (73) ... mlýn ve Svidnici, (80) ... Podzámecký mlýn ve Slatiňanech.

2 Počátky rodu Kulíků

Podle ústního podání zachyceného v kronice Kulíků přišel tento rod z Ruska do Chorvatska a odtud do Čech. Pomineme-li na první pohled čistou spekulativnost tohoto tvrzení, zjišťujeme, že z Chorvatska přišlo v 16. století na naše území mnoho rodů chorvatského obyvatelstva, některé i se svými poddanými. Ve své zemi měly obavy především ze silících mocenských tlaků sousední Osmanské říše po vítězné bitvě u Moháče, a tak ochotně přijímaly od české a moravské šlechty pozvání k přesídlení. Vrchnost tímto způsobem, po dlouhodobé depopulaci našich území při husitských válkách a morových epidemiích v 15. století, řešila potíže s počtem práceschopných poddaných na svých panstvích.⁶²

Dobrava Moldanová stručně uvádí, že příjmení Kulík vzniklo z názvu ptáka.⁶³ Podle posledních dostupných statistik MVČR se jedná v České republice o ne příliš rozšířené příjmení. V roce 2016 žily necelé čtyři stovky nositelů tohoto jména mužského pohlaví, s průměrným věkem 44 let. Největší četnost příjmení Kulík v přepočtu na obyvatele přísluší oblasti kolem města Vlašim, které je zároveň i kolébkou sledovaného mlynářského rodu – jak vyplývá z prvních stránek kroniky.⁶⁴

Kulíky zmiňuje Josef Klempera mezi třiceti nejvýznamnějšími mlynářskými rody v Čechách. Působili zejména v Posázaví a některé mlýny nesou na mapách jejich jméno do dnešních dob – Kulíkův mlýn na Pstružném potoce u Lipnice nad Sázavou nebo Kulíkův mlýn v Podělusích (část Týnce nad Sázavou).⁶⁵

2.1 První doložené generace rodu

V rodinné kronice je jako zakladatel rodu jmenován Jiřík Kulík (1660–1740). V rejstříku Berní ruly je pro rok 1654 uvedeno dvanáct osob s příjímím Kulík. Nositelé tohoto jména byli v polovině 17. století usazeni ve čtyřech případech v tehdejších kraji Plzeňském, ve třech případech v kraji Kouřimském a po jednom v krajích Prácheňském, Vltavském, Bechyňském, Čáslavském a Chrudimském. Vzhledem ke jménu Jiřík uvedenému v rodové kronice, relativní geografické blízkosti vesnice Nová Ves

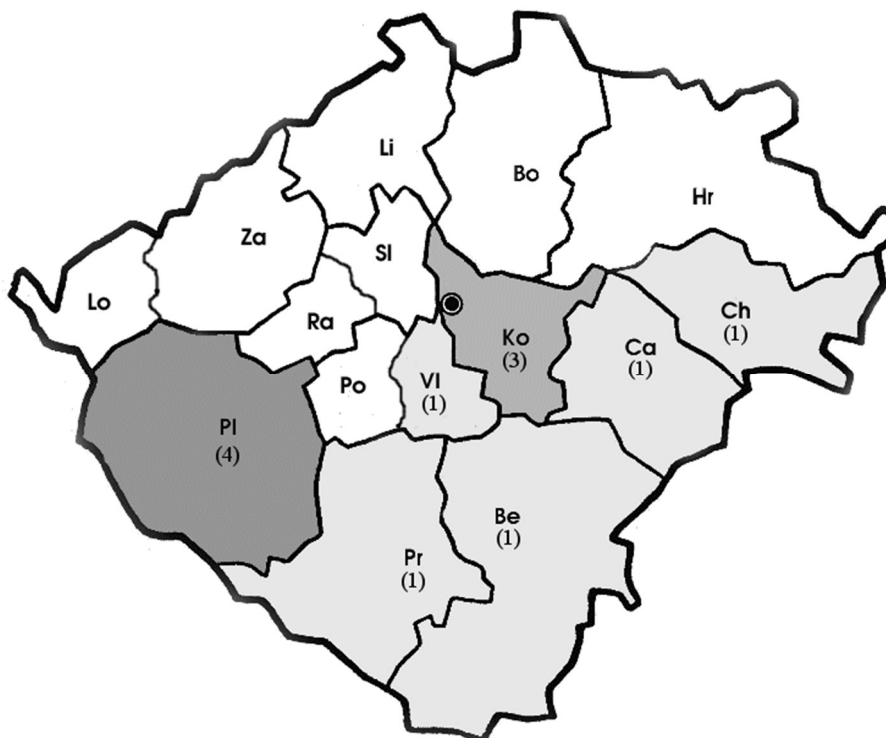
⁶² Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR, *Příchod Chorvatů na Moravu*, Jevišovka 2014. Dostupné online: <http://www.moravstichorvati.cz/prichod-chorvatu-na-moravu> [cit. 05.01.2021].

⁶³ Dobrava MOLDANOVÁ, *Naše příjmení*, Praha 2004, s. 99.

⁶⁴ MVČR, *Četnost jmen a příjmení*, Praha 2016. Data zpracoval portál: <https://www.kdejsme.cz/> [cit. 05.01. 2021].

⁶⁵ Josef KLEMPERA, *Vodní mlýny v Čechách II.*, Praha 2000, s. 32.

k Vlašimi (první zmínka kroniky o provenienci rodu) a následnému zjištění o místě původního působení v nedalekém Ostrově se jeví jako vysoce pravděpodobné, že prvním doloženým předkem rodu byl v Berní ruli uvedený Jiřík Kulík, sedlák z Nové Vsi u Mladé Vožice v Bechyňském kraji.⁶⁶

Obr. 6 Výskyt Kulíků v jednotlivých krajích Čech dle Berní ruly z roku 1654⁶⁷

Jméno	Kraj	Díl	List	Obec	Soud.okres	Panství/Statek	Pozn.
Kulík Jakub	Ko	I	368	Tomice	Benešov	Líšno, Olbramovice	sedlák
Kulík Jan	Ko	I	272	Ctiboř	Vlašim	Vlašim	chalupník
Kulík Jan	Pl	III	743	Dnešice	Přeštice	Chlumčany	sedlák
Kulík Jan	Pr	I	128	Myštice	Blatná	Blatná	sedlák
Kulík Jan	VI	I	97	Nalžovice	Sedlčany	Nalžovice	sedlák
Kulík Jiřík	Be	IV	1582	Nová Ves	Mladá Vožice	Těmice	sedlák
Kulík Mikuláš	Čá	I	174	Strojetice	Dolní Kralovice	Křivsoudov	sedlák
Kulík Mikuláš	Pl	III	738	Čeminy	Touškov	Čeminy	sedlák
Kulík Mořic	Ko	I	368	Tomice	Benešov	Líšno, Olbramovice	sedlák
Kulík Šimon	Pl	I	413	Klíčov	Domažlice	Újezd Sv. Kříže	chalupník
Kulík Vávra	Ch	I	144	Trpín	Polička	Bystré	sedlák
Kulík Vavřinec	Pl	II	413	Újezd	Plánice	Plánice	sedlák

Tab. 2 Osoby s příjímím Kulík uvedené v Berní ruli⁶⁸

⁶⁶ Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ, *Berní rula: generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovalo) o soupis poddaných z roku 1651*, Praha 2003.

⁶⁷ Zdroj slepé mapy: <http://rod.stransky.cz/images/kraje1450-1714stransky.gif> [cit. 09.01. 2022].
Zpracování vlastní.

Ten byl pravděpodobně otcem Jiříka Kulíka (1660–1740), kterým začíná historie rodu v kronice. Jelikož toto nejsou jediní Jiříci Kulíci zmiňovaní v této kapitole, bude vhodné ihned na začátku provést jejich výčet se základními daty a označit je pro lepší orientaci římskými číslicemi:

Jméno	Roky života	Poznámka
Jiřík Kulík (I.)	okolo 1654	Uveden v Berní rule 1654 jako sedlák v Nové Vsi u Mladé Vožice na panství Těmice v Bechyňském kraji.
Jiřík Kulík (II.)	1660–1740	Uveden v rodinné kronice jako „zeman“ na dvoře Čechov, panství Vlašim v Kouřimském kraji. Pravděpodobně syn Jiříka Kulíka (I.)
Jiřík Kulík (III.)	1693–1777	Mlynář na Novém mlýně u Ostrova, svobodník na dvoře Čechov, mlynář na Hrádku u Ctiboře, vše panství Vlašim, Kouřimský kraj. Syn Jiříka Kulíka (III.).

Tab. 3 První generace Jiříků Kulíků

V kronice je zmíněn Jiřík (II.) pouze krátce: „*Jiřík Kulík, narozen 1660, zemřel 1740, zeman na dvoře a tvrzi Čechově*“.⁶⁹ Je třeba nejprve reflektovat poznámku, která označuje tuto osobu, uváděnou v rodokmenu na prvním místě, jako „zemana“. Zemanem v jeho původním slova smyslu (sídlí na opevněné tvrzi, nemusí pracovat, příležitostně válčí) spíše nebyl, ani se v této době termín příliš neužíval. Navíc blízká tvrz ke dvoru Čechov nikdy nepatřila, příslušela vedlejšímu dvoru Blanice a podle gruntovní knihy z roku 1533 byla už tehdy pustá.⁷⁰ V soupisu svobodníků je často napsáno, že „*mají se za zemana, šacovníci jsou ale jako svobodníci*“.⁷¹

Členové této nižší šlechty, tedy svobodníků,⁷² jsou v Berní rule rovněž uvedeni, ale jejich majetkové či soudní záležitosti je možné na rozdíl od nesvobodných osob dohledat už od 16. století i v dalších pramenech. Proto se práce zaměřuje i na prameny evidující data o této společenské vrstvě, tedy knihy svobodníků a desky zemské, které mohou poskytnout cenné informace. Svobodníci nepodléhali žádné vrchnosti, ale pouze samotnému králi. Panovníkovi platili daně a v době válek vykonávali vojenskou službu,

⁶⁸ V. ČERVENÝ, *Berní rula*, s. 954.

⁶⁹ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků*, s. 2.

⁷⁰ Obec PAVLOVICE, *Kronika obce Pavlovice do roku 1975*, kronikář Karel Vondrák, opis, s. 65.
Dostupné online: <http://obecpavlovice.cz/images/documents/kronika/kronika.pdf> [cit. 22.01.2021].

⁷¹ Dostupné online: <https://www.svobodnici.cz/soupisy-svobodniku/> [cit. 16.10.2021].

⁷² Podrobné informace k problematice svobodnictví lze dohledat online: <https://www.svobodnici.cz/> [cit. 22.01.2021].

bud' aktivní nebo poskytnutím koňských potahů. Svého postavení dosahovali tím, že byli z poddanství propuštěni a pozemek si od vrchnosti vykoupili. V polovině 16. století působilo na našem území přibližně 400 svobodníků, jejich počet postupně narůstal až k počtu devíti tisíc v polovině 19. století. Postavení Jiřího Kulíka (II.) lze tedy definovat spíše jako svobodný člověk, který se nákupem dvora Čechov stal svobodníkem.⁷³

Svobodný dvůr Čechov se původně nazýval Peklov. Změnu názvu lze doložit např. mapami prvního a druhého vojenského mapování, tedy přibližně obdobím sedmdesáti let kolem přelomu 18. a 19. století. Jan Šimon z Peklova dvůr v květnu 1444 postoupil městu Vlašimi. Původní kontrakt o tomto prodeji, psaný na pergamenu, se dochoval jako nejstarší písemná památka v českém jazyce na Vlašimsku.⁷⁴ První zpráva o svobodnících na Peklově je z roku 1542, kdy ho svobodník Tomáš z Tehova prodal Ondřeji Čechovi. Podle studie Jaroslava Vaniše⁷⁵ byl dvůr Peklov ve vlastnictví rodu Čechů bezmála dalších dvě stě let. Proto se zde začalo říkat „u Čecha“, později zkráceně Čechov. Posledním držitelem tohoto jména byl v letech 1704–1727 svobodník Jan Čech s ženou Rózinou a synem Janem, kteří přenechali dvůr 24. března 1727 Jiříku Kulíkovi (III.).⁷⁶

Záznam o tržové smlouvě mezi svobodníkem Janem Čechem a mlynářem Jiříkem Kulíkem byl do Knihy svobodnické vložen 27. března 1727. Specifikuje se v něm, že prodejní cena dvora činí 2 350 rýnských zlatých. Přitom 1 550 zlatých bylo zapláceno v hotovosti a zbývajících 800 mělo být hrazeno v ročních splátkách po 100 zlatých. Přípis do knihy provedený rukou jiného písaře a datovaný 23. října 1757 uvádí, že k roku 1737 Jan Čech celou částku obdržel. Zůstává otázkou, proč byl zápis proveden až po dvaceti letech. Pravděpodobně to souvisí s převedením dvora městu Vlašimi, které se v tomto roce uskutečnilo a mělo tak potvrdit bezdlužnost dvora. Je možné se pozastavit i nad částkou, kterou byl schopen Jiří Kulík složit v hotovosti. Jedná se o poměrně velký obnos 1 550 zlatých, vezmeme-li v úvahu, že například mlýny se v této době prodávaly kolem pěti set, maximálně do tisíce zlatých a Jan na svém původním mlýně stále pobýval, takže ho nemohl prodat a peníze získat tímto způsobem.

⁷³ Henry C. POHANKA, *Po stopách vlastních předků*, Litvínov 2009, s. 139.

⁷⁴ Obec Pavlovice, *Kronika obce*, str. 63.

⁷⁵ Jaroslav VANIŠ, *Svobodníci na Podblanicku v letech 1550-1620*, In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30-2/1990, Muzeum okresu Benešov 1990, s. 153–185.

⁷⁶ Národní archiv, *fond Knihy svobodnické 1542-1850 (Ksv)*, kniha svobodnická 1724-1731, inv.č. 8, fól. K17.

Za uvedenou částku bylo možné v první polovině 18. století koupit například 170 krav nebo 4 650 hus, 390 hektolitrů piva, 65 tun ječmene či zaplatit práci tesařského mistra na dobu třinácti let.⁷⁷

Leto Pannie, 1739. dne 24. Marcy, Hala
 pro Smlouva Jofosa grola a Doktorala
 a dobrovolna mzyj B. Mil. Lyyd. a Krad.
 voobodnitj, Jaurin Lyrin a Birzilim
 Lyrin grola jz Jaurin Birzilim Kuljstom
 ten zab Mlynarzem Mostrovstjin Kuz.
 vnuh na ten dvur, kotiz przi v hodnovira
 uyma Dvintj, u przi tomnosti Jana Lo.
 Kanga Vklajata B. Mil. Lyyd. a Krad. Dwa.
 bodnita von Wjy Dubir av Kragj Kan.
 xjinstjim, a Jana Jana Babjygtjfo ten
 zab Endratyfo Vntjyzyr Lz B. Mil.
 Lyyd. a Krad. voobodnita. Kupjyzyr ja
 Birzil Kulj B. Mil. Lyyd. a Krad. voobod.
 nit Dvur Peklovstjy v Chalupan od Jana
 Lryfa v Birzila Ljua grola B. Mil. Lyyd. a Krad.
 voobodnita vumgnyz arza vad ngtromit
 Desatku zita, 7 Mandel ovsy 7. Mandel
 vazbygtj, Zvonitum, 4. Dvojz zite, 4.
 Dvojz ovsy. Vany Dvilo Dumau przi
 ma Prziagodnostma, Zafudama, b. Halma,

vide obliyp
 Eb. N. 12. Tot.
 vab let. 0. 10
 2001

Obr. 7 Zápis kupní smlouvy v Knize svobodnické⁷⁸

Smlouva dále zahrnuje tři strany soupisu polí a luk ke dvoru náležejících, uvádí jména svědků (svobodníků z okolí) a doplňuje, že „...pan Jiřík Kulík ten čas mlynář mostrovský kupuje dvůr Peklovský i s chalupou od Jana Čecha i Jiříka, syna, jeho J. Mil. císař. a král. svobodníka v ničemž nezávadnou kromě desátků žita, 7 mandelů ovsy,

⁷⁷ Rudolf MELICHAR, *Sborník k základům genealogie*, Praha 1988.

⁷⁸ Tamtéž.

7 mandelí malý vazbičky zvoníkům, 4 snopy žita, 4 snopy ovsa“.⁷⁹ Jiřík Kulík (III.) zde není tedy ještě titulován jako svobodník, což bylo úředně potvrzeno až o několik týdnů později. Je však uveden jako „mlynář vostrovský“. V první kronice města Vlašim z let 1870–1902, kterou psal Antonín Vlasák, vlastenec, spisovatel, místní rodák a zdejší farář, se ve stati věnované Peklovu uvádí,⁸⁰ že Jiří Kulík byl původně mlynář z Nového mlýna. Spojením těchto dvou informací lze celkem přesně lokalizovat Jiříkovo předchozí působení. Minimálně od roku 1720⁸¹ byl svobodným mlynářem na Novém mlýně pod hrází rybníka u vesnice Ostrov nedaleko Vlašimi, příslušejícímu k farnosti Kondrac. Mlynářské povolání bylo vždy velice vážené a dobře placené. Vrchnost byla mnohdy vděčná, že mohla pronajmout mlýn, a to i svobodníkovi (čímž trčila na zisku), pokud svému řemeslu rozuměl. Nový mlýn je doložen od roku 1621⁸² a je zachycen značkou vodního kola na Müllerově mapě Čech z roku 1720. Jmenovitě je pak uveden například na mapách prvního vojenského (josefského) mapování Čech z druhé poloviny 18. století.⁸³

Obr. 8 Ostrov a dvůr Peklov u Vlašimi na Müllerově mapě z 1720⁸⁴

⁷⁹ NA, fond *Knihy svobodnické*, inv.č. 8, fol. K17.

⁸⁰ SOKA Benešov, *Vlašim: Kronika města do 1902 (1870–1902)*, s. 143 (sken 151).
Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/a/80/> [cit. 21.01.2021].

⁸¹ První záznam o narození dcery mlynáře Jiřímu Kulíkovi a jeho ženě Ludmile na Nových mlýnech.
Zdroj: SOA Praha, *Kondrac 02 – matrika narozených 1716–1742*, s. 49 (sken 29).
Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/6773> [cit. 18.01.2022].

⁸² Rudolf ŠIMEK, *Vodní mlýny. cz – Nové, Červené mlýny*. Dostupné online: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/6827-nove-cervene-mlyny> [cit. 22.01.2021].

⁸³ Rakouský státní archiv, I. (II.) *vojenské mapování – Čechy – list 179*, Vídeň 1764–1768.
Dostupné online: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c179 [cit. 22.01.2021].

⁸⁴ Historický ústav AV ČR, *Müllerova mapa Čech z roku 1720*. Dostupné online: http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=mul [cit. 21.01.2021].

U Jiříka Kulíka (III.), mlynáře z Nových mlýnů a kupce dvora Peklov, neuvádí rodinná kronika datum narození ani úmrtí. V matrice zemřelých lze však dohledat zápis o jeho skonu z 5. června 1777 ve věku 84 let na mlýně pod Ctiboří. Rok narození pak prostým výpočtem vychází na 1693.⁸⁵ Z matriky narozených fary Kondrac zase vyplývá, že tento Jiřík Kulík a jeho manželka Ludmila, u každého zápisu označení jako svobodní lidé, přivedli na svět v Novém mlýně mezi roky 1720 a 1740 celkem jedenáct dětí. Jednalo se o čtyři děvčata a sedm chlapců.⁸⁶ To by nebylo pro danou dobu nijak neobvyklé, ale pravidelné porody v odstupech dvou let se kryjí a více jak deseti léty přesahují nákup dvora Peklov v roce 1727. Můžeme se tedy domnívat, že Jiřík Kulík se do zakoupeného dvora ihned přímo nestěhoval, ale pořídil jej pro svého otce, jmenovce, aby na něm hospodařil, a sám zůstal mlít v Ostrově. Jak bývalo v některých případech zvykem, otec předával majetek nejmladšímu synovi, aby na něm mohl otec hospodařit až do vyššího produktivního věku. Také u Jiříků Kulíků se může jednat o tuto situaci, protože otcí bylo v době narození syna přes čtyřicet let a v době předání mlýna kolem šedesáti let. Přesto se však pravděpodobně necítil ještě na výminek, a tak odešel spravovat hospodářský dvůr. Tomu by nasvědčoval fakt, že jako zeman na dvoře Peklov je v kronice uveden nejprve Jiřík Kulík (II.) žijící v letech 1660–1740. Dále je třeba zohlednit informaci z vlašimské kroniky, která uvádí, že Jiřík Kulík z Nového mlýna se ujal Peklovského dvora v roce 1737, tedy deset let po jeho zakoupení.⁸⁷ Ve stejném roce podle kroniky nedalekých Pavlovic skončily také spory obce Vlašim se svobodníkem Jiříkem Kulíkem, držitelem Čechova (Peklova).⁸⁸ V tomto světle se jeví jako více pravděpodobné, že na svobodném dvoře skutečně hospodařil nejdříve Jiříkův otec, kterého syn zastoupil až kolem roku 1740. Toto období je vymezené údajem z vlašimské kroniky, narozením posledního potomka na Novém mlýně a smrtí otce Jiříka (II.). Dvůr Peklov roku 1757 získala Vlašim zpět do svého vlastnictví, za což Jiříkovi přenechala za 200 zlatých rýnských mlýn pod Hrádkem u Ctiboře u Vlašimi. Po třiceti letech tak přešel Peklov do majetku obce, čímž svobodnická stopa na tomto dvoře definitivně skončila. Začala však staletí trávající mlynářská éra rodu Kulíků...⁸⁹

⁸⁵ SOA Praha, *Vlašim 18 – matrika zemřelých 1759–1823*, s. 81 (sken 43).

⁸⁶ SOA Praha, *Kondrac 02*, s. 49–218 (sken 29–116).

⁸⁷ SOKA Benešov, *Vlašim: Kronika*, s. 143 (sken 151).

⁸⁸ Obec Pavlovice, *Kronika obce*, s. 63.

⁸⁹ Tamtéž.

Soudní spor Jiříka Kulíka

V knize svobodnické je zaznamenána koupě dvora Peklov (Čechov) v roce 1727 společně se zápisem o přistoupení Jiříka Kulíka (II.) do jurisdikce královského fiskálního úřadu.⁹⁰ Tento akt přistoupení, datovaný měsíc po zapsání smlouvy, potvrzuje Jiříkovo svobodnictví potřebné k nákupu svobodného dvora Peklov.⁹¹ Z uvedených skutečností by přicházelo v úvahu, že Jiřík Kulík obdržel výhostní list z panství, čímž se stal svobodným člověkem, ale až tímto zápisem z 21. dubna 1727 se mohl stát svobodníkem, tedy zakoupit svobodnický majetek a nechat si ho zapsat do desek zemských. Výskyt podobného textu odkazujícího na podřízenost určité osoby královskému prokurátoru patřil v knihách svobodnických mezi vzácné až sporadické. Výše zmiňovaný zápis z roku 1727 uvádí, že má Jiří Kulík povinnosti běžného svobodníka (zejména v oblasti berní), zavazuje se k jejich dodržování, ale zároveň nabývá ochrany, jaké se v té době svobodníkům dostávalo. Tato skutečnost jistě hrála důležitou roli i při soudním sporu s Vlašimí, který Jiřík Kulík s touto obcí do roku 1737 pravděpodobně vedl. Svobodník nebyl totiž obyčejný poddaný, se kterým může město nebo vrchnost nakládat dle libosti u městského nebo vrchnostenského soudu. Měl právo obrátit se na zemský soud v Praze, který řešil spory vlastníků deskových majetků, a odkud se mu dostávalo automatického zastání. Proto žalovat takového člověka už tak nebyla levná ani jednoduchá věc. V kronice obce Pavlovice, pod které dvůr Peklov do poloviny 19. století náležel, se k době jeho vlastnictví Jiříkem Kulíkem uvádí: „*Obec vlašimská měla po mnohá léta s Jiříkem Kulíkem nedorozumění, které skončilo až v roce 1737 porovnáním u zemského soudu v Praze*“.⁹² Pokud se jednalo opravdu o spor před větším zemským soudem, pak by zápis z jednání mohl být v malých i velkých deskách zemských, pro rok 1737 by připadaly v úvahu především památné zemské desky. U tohoto pramene je problém v tom, že existovalo více řad, a tedy více knih pro jedno časové období. Vzhledem k tomu, že jednou ze stran bylo město, nelze vyloučit ani apelační soud, jako odvolací úřad městských soudů ze všech zemí Koruny české.⁹³

⁹⁰ Národní archiv, *fond Knihy svobodnické 1542-1850 (KSv)*, Kniha svobodnická 1724-1731, inv.č. 8, fol. R1v.

⁹¹ Kompletní znění a transkripce je uvedeno v příloze.

⁹² SOKA Benešov, *Vlašim: Kronika*, s. 143 (sken 151).

⁹³ Počty kvaternů pro rok 1737: DZ velké – 32 knih, DZ malé – 9 knih, DZ stavovské – 6 knih.

Zdroj: NA, *Inventář DZ 1541–1869*, sign.1275/02.

Apelační soud – NA, *fond Apelační soud v Praze 1548–1783*: Civilní spory 1737 (inv. č. 320, kart. 27),

Prohlídka nejvíce relevantních kvaternů desek zemských velkých i malých (DZV 506, 607, 699, 714 a DZM 215) a knih apelačního soudu (NA, AS 164) byla bohužel ukončena s negativním výsledkem. Prohlídka relevantních indexů a rejstříků (NA, ÚDZ, č. kn. 676, 677, 460, 462, 463) byla ukončena také s negativním nálezem. Jestliže bylo druhou stranou sporu město Vlašim a spor je zmiňován v pamětní knize Vlašimi, mohou být nějaké informace o sporu v archivním fondu Velkostatek Vlašim (1596–1945), uloženém v SOA Praha. Případným zájemcům se tak nabízí prostor pro další bádání. Předmětem sporu mohla být s vysokou pravděpodobností záležitost majetková, nejspíše vlastnictví pozemků. Poznámka ve zmiňované vlašimské kronice vztahující se ke koupi Peklova Jiřím Kulíkem „...*jemuž obec hranic řádně vykážala*“,⁹⁴ nabízí možnou variantu sporu.

2.2 Další generace Kulíků

Pokud lze Jiříka Kulíka (III.) (1693–1777) považovat za zakladatele mlynářské tradice rodu, potom můžeme označit za jeho kolébku Nový mlýn na řece Blanici nedaleko vesnice Ostrov a na dohled posvátného českého vrchu Blaník. A na Blanici pokračovali v mlynářském řemesle i Jiříkovi potomci, jen několik kilometrů po proudu řeky za městem Vlašim. Zde se nedaleko vesnice Hrádek u Ctiboře nacházejí dva mlýny, dnes zvané Kakosův a Srbův, které byly v 18. a 19. století delší dobu ve vlastnictví rodu Kulíků. Mlýn pod Hrádkem (Kakosův) má čp. 6 (staré čp. 22), kde se také říkalo u Mazourů, druhý mlýn pod Ctiboří (Srbův) má čp. 7 (staré čp. 31), kde se říkalo u Žáčků.⁹⁵ Číslování domů bylo nařízeno Marií Terezií v roce 1770. Po roce 1805 však došlo na mnoha místech země k přecíslování, které souviselo s konskripcí (sčítáním) obyvatel.⁹⁶

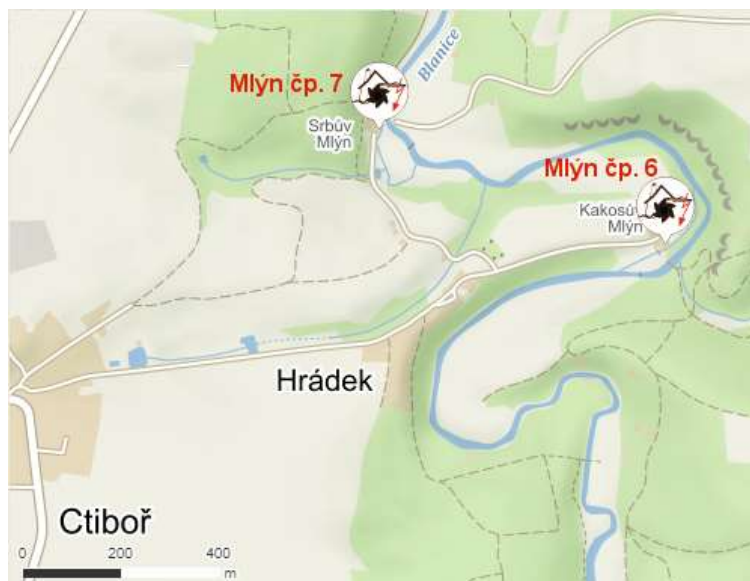
Kniha českých ortelů 1737 (inv. č. 164, sign. 41/362), Kniha německých ortelů 1737–1739 (inv. č. 274, sign. 15/258).

⁹⁴ SOkA Benešov, *Vlašim: Kronika*, s. 143 (sken 151).

⁹⁵ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků...*, s. 2.

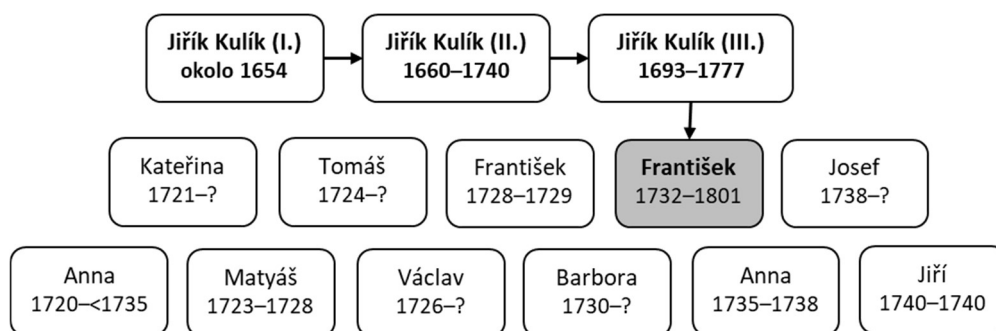
Pojmenování *Mazourův* a *Žáčkův* mlýn se objevuje už na mapách I. vojenského mapování z druhé poloviny 18. století.

⁹⁶ Karlova Univerzita – Katedra archivnictví a PVH, *Prameny hromadné povahy*, internetová skripta vzniklá v rámci projektu OPPA. Dostupné online: http://pvh.ff.cuni.cz/index_OPPA.htm [cit. 18.01.2021].

Obr. 9 Situační mapa mlýnů na Hrádku u Ctiboře⁹⁷

Mlýn pod Hrádkem čp. 6 (Kakosův) získal Jiřík Kulík (III.) od města Vlašimi počátkem října 1757 a mlýn se pak přes sto padesát let dědil z otce na syna. Podle záznamů ve vlašimské kronice na něm tak hospodařilo celkem šest generací Kulíků, v pořadí Jiřík (III.), František, Jan st., Jan ml., Karel a Ferdinand, který mlýn roku 1912 prodal Josefu Kakosovi za 14 500 zlatých.⁹⁸ Tuto linii Kulíků z mlýna čp. 6 však práce v generacích po Františku Kulíkovi již dále nesleduje, protože se nejedná o přímé předky Hynka Kulíka. František ale s největší pravděpodobností založil i větev nemanželskou, ze které Hynek pochází, a které se práce nadále věnuje.

Obr. 10 Jedenáct dětí Jiříka Kulíka (III.) narozených na Novém mlýně u Ostrova⁹⁹

Při hledání v matrikách je číslo domu důležitým údajem, umožňujícím rychlou identifikaci. V případě mlýnů je významnou pomůckou v období před zavedením čísel popisných označení „ex mola...“ (latinsky) resp. „z mlýna...“ v rubrice pro místo narození.

⁹⁷ Zdroj: <https://www.vodnimlyny.cz/> [cit. 18.01.2021].

⁹⁸ Podrobnosti o mlýně dostupné online: <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/6789-maranuv-kakosuv-mlyn> [cit. 24.01.2021].

⁹⁹ SOA Praha, *Kondrac 02*, s. 49–218 (sken 29–116).

Svobodník Jiřík Kulík (III.) předal, podle informací z rodinné kroniky, mlýn čp. 6 roku 1775 synovi Františkovi. Ten se podle stejného zdroje narodil roku 1710 a zemřel roku 1800 na Hrádku. Jiřík Kulík (III.) měl však podle matriky syny Františky dva, Františka Matyáše (*1728) a Františka Antonína (*1732). U data narození tak dochází u osoby Františka Kulíka k rozporu s kronikou o dvě dekády, a tím k oprávněné nejistotě ohledně přesného potvrzení této osoby. Duplicita křestního jména v rámci rodiny prakticky vždy znamená smrt jeho prvního nositele. František Matyáš zemřel měsíc po narození,¹⁰⁰ a tak je hledaným předkem s vysokou pravděpodobností František Antonín Kulík, narozený 22. března 1732 v Novém mlýně u vesnice Ostrov.¹⁰¹ V souladu s kronikou je v matrice zemřelých uveden záznam, který zachycuje pro mlýn čp. 22 (nové čp. 6) počátkem ledna 1801 úmrtí Františka Kulíka, 75 let starého mlynáře pod Hrádkem.¹⁰² Tato informace zvyšuje pravděpodobnost správné identifikace osoby Františka, avšak jeho narození podle věku zapsaného při úmrtí vychází na rok 1725, tedy mezi dvě další Jiříkovy děti – Tomáše (*1724) a Václava (*1726) – a ne na rok 1732, vztahující se k narození Františka Antonína. Věk při úmrtí uvedený v matrice se tak musel lišit od skutečnosti, což ale není neobvyklé, protože pokud nemohl farář ověřit rok narození v matrikách své fary, musel se mnohdy spokojit s údajem, který mu poskytli pozůstalí tak, jak si ho pamatovali nebo dokonce odhadovali. Osoba Františka Kulíka tak sice není z výše uvedených důvodů doložena zcela nevyvratitelně, v rámci dalšího pokračování rodinné linie ji však akceptujeme.

Zdroj	Narození	Úmrtí	Věk
Údaj kroniky	1710	1800	vyp. 90
Matrika zemřelých	vyp. 1725	1801	75
Matrika narozených	1732		

Tab. 4 *Získané a vypočtené údaje o osobě Františka Kulíka*

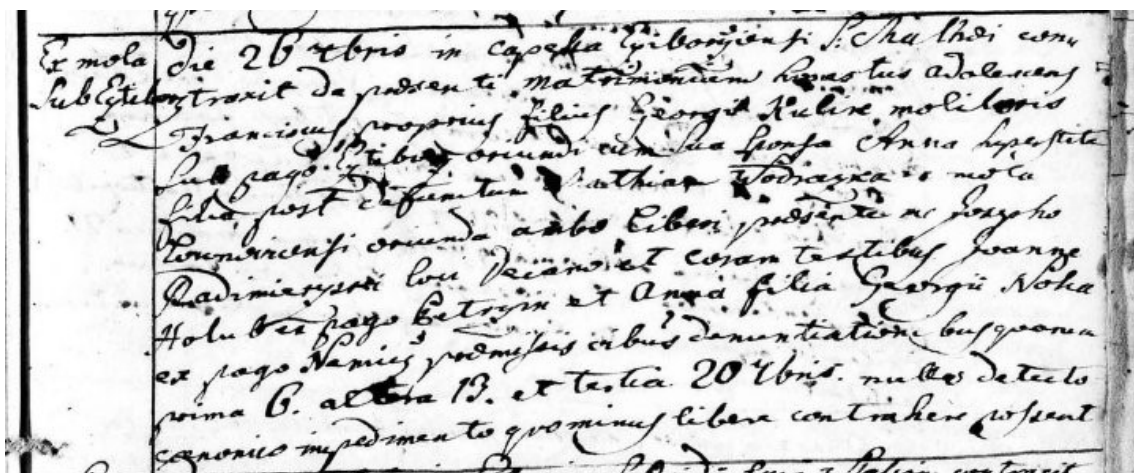
František Kulík se ve věku necelých třiceti let oženil s Annou, dcerou Matyáše Podrázka z mlýna Louňovice. Svatba se konala roku 1761 ve Ctiboři. František je i přes svůj pokročilý věk v matričním záznamu uveden jako mládenec (v latinském originále

¹⁰⁰ SOA Praha, *Hrádek 06 – matrika zemřelých 1800–1843*, s. 204 (sken 107).
Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/6783/107> [cit. 17.11.2021].

¹⁰¹ SOA Praha, *Kondrac 02 – matrika narozených 1716–1742*, s. 172 (sken 92).
Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/6773/92> [cit. 22.01.2022].

¹⁰² SOA Praha, *Hrádek 06 – matrika zemřelých 1800–1843*, s. 2 (sken 2).
Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/5681/2> [cit. 24.01.2021].

adulescens), což se však, spíše než k věku, váže k pracovní pozici mládka. Věk ženicha však zápis explicitně neuvádí a nelze tedy podle něj ověřit rok Františkova narození.¹⁰³ Sňatek v jeho pozdějším věku mohl vycházet z nedostatku volných mlýnů v okolí (navíc s neprovdanou dcerou), na které by se mohl mlynářský syn přiznít. Tomuto předpokladu napovídá i v zápise deklarované úmrtí Annina otce.

Obr. 11 Latinský zápis o sňatku Františka Kulíka a Anny Podrázkové v roce 1761¹⁰⁴

V hůře čitelném latinském zápise se uvádí zhruba toto: „Z mlýna pod Ctiboří. Dne 26. září ve ctibořské kapli sv. Matěje smluvili přítomní sňatek mlynářského mládence Františka, vlastního syna Jiřího Kulíka, mlynáře pod vsí Ctiboří, se svojí snoubenkou Annou, zanechanou dcerou po zesnulém Matyáši Podrázkovi z mlýna Louňovice, oba narozeni jako svobodní, před Padimirezem děkanem a před svědky Johanem Holubem ze vsi Petřiny a Annou, dcerou Jiřího Nohy ze vsi Nemíž. Ohlášky se konaly 6., 13. a 20. září. Neexistuje žádná kanonická překážka k uzavření manželství.“¹⁰⁵

Přibližně rok před svým úmrtím, v prosinci 1799, předal František Kulík mlýn čp. 6 svému synu Janovi (1763–1852) a stihl ještě koupit sousední mlýn čp. 7, dnes nazývaný Srbův. Ten získal za 1 720 zlatých ve stříbře od Jana Pěnkavy,¹⁰⁶ nejspíše pro dalšího syna, o kterém bude práce v této kapitole ještě obsírněji pojednávat. Není totiž příliš pravděpodobné, že by téměř v sedmdesáti letech pořizoval mlýn pro sebe, i když mnoho mužských potomků rodu se vyznačovalo na tu dobu ne příliš častou dlouhověkostí,

¹⁰³ SOA Praha, *Vlašim 14 – matrika oddaných 1686–1775*, s. 327 (sken 165).

Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/13759/165> [cit. 30.01.2021].

¹⁰⁴ SOA Praha, *Vlašim 14 – matrika oddaných 1686–1775*, s. 327 (sken 165).

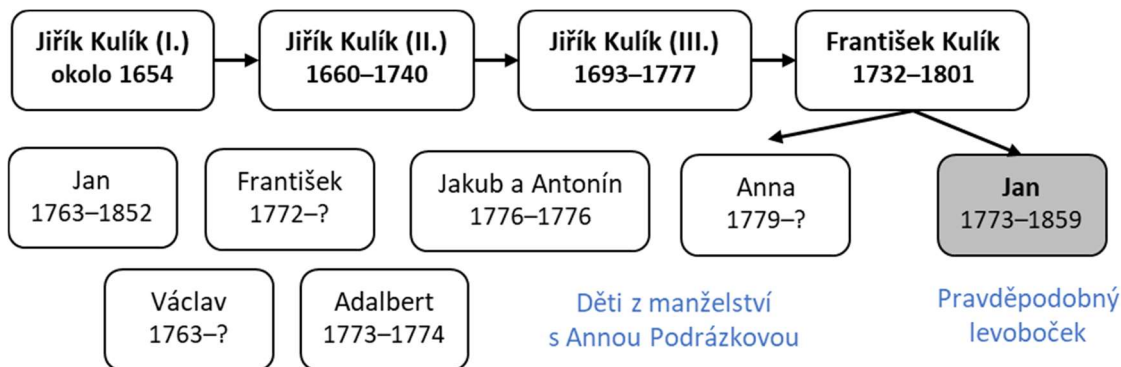
Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/13759/165> [cit. 30.01.2021].

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků*, s. 1.

s věkem dožití přes osmdesát let. Místo Františkova úmrtí je ale zapsáno ve mlýně čp. 6, z čehož vyplývá, že se již nestěhoval.¹⁰⁷

V kronice se v tuto chvíli náhle objevuje osoba dalšího Jana Kulíka (1773–1859), který má být také synem Františka Kulíka a měl od něj rovněž obdržet mlýn. Tento Jan byl přímým předkem Hynka Kulíka (ke kterému práce směřuje), jedná se však o jiného Jana, než kterému František předal mlýn čp. 6. I sama autorka rodinné kroniky připouští slepou uličku, kdy nemůže najít společné rodiče Kulíků, kteří žili v 19. století na obou mlýnech (čp. 6 a 7). Při ověření zjistitelných skutečností se ukazuje, že vykazují určité nesrovnalosti, které se v dalším textu práce pokusí osvětlit. Tato komplikace posunu rodové linie jiným směrem může vycházet například ze záměny osob nebo vzniku nemanželské linie potomků. Záměna s osobou Jana ze mlýna čp. 6 je z důvodu prokazatelně doložených rozdílných let a míst úmrtí prakticky vyloučena.

Obr. 12 Manželské děti Františka Kulíka (1732–1801) a levoboček Jan

Po prozkoumání matriky zemřelých fary Hrádek pro časové rozmezí 1844–1880 byla skutečně objevena tři různá úmrtí osoby jménem Jan Kulík na obou mlýnech. Z věku uvedeného v zápisech byl pak následně vypočítán rok předpokládaného narození, a pro lepší orientaci byly osoby označeny římskou číslicí.¹⁰⁸

Jméno a značka	Místo úmrtí	Rok úmrtí	Věk při úmrtí	Rok narození
Jan Kulík (III.)	Hrádek 6	1852	62	vyp. 1790
Jan Kulík (II.)	Hrádek 6	1852	90	vyp. 1762
Jan Kulík (I.)	Hrádek 7	1859	86	vyp. 1773

Tab. 5 Úmrtí osob se jménem Jan Kulík na rodových mlýnech v letech 1844–1880¹⁰⁹

¹⁰⁷ SOA Praha, *Hrádek 07 – matrika zemřelých 1844–1880*, s. 1 (sken 2).

Dostupné online: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/5681/2> [cit. 17.11.2021].

¹⁰⁸ SOA Praha, *Hrádek 07 – matrika zemřelých 1844–1880*.

¹⁰⁹ Tamtéž.

Kdo tedy ale byl Jan Kulík (I.) (1773–1859), zemřelý v mlýně čp. 7, dědeček Hynka Kulíka? Podle záznamů z matriky narozených pro Vlašim a roky 1748–1788 se ve mlýně pod Ctiboří čp. 22 (nové čp. 6) narodilo jeho údajnému otci Františku Kulíkovi a jeho manželce Anně sedm dětí, z nichž prvním byl syn Jan, pokřtěný 6. ledna 1763.¹¹⁰ To ovšem velice přesně odpovídá vypočtenému datu narození pro jiného Jana Kulíka (II.). Z výše uvedené trojice Janů se podařilo spolehlivě identifikovat v matrice narozených, oddaných a zemřelých také nejmladšího Jana Křtitele Kulíka (III.). Narodil se 4. dubna 1790 ve Ctiboří čp. 22 (čp. 6) a jeho rodiči byli právě Jan Kulík (II.) a Barbora Minaříková. Podle stejné matriky byli mlynář Jan Kulík (II.) a Barbora Minaříková oddáni v listopadu 1788, ženich ve věku 25 let a nevěsta 18 let.¹¹¹ Zmiňovaná matrika odhalila následný krutý osud Jana Kulíka (II.). Čtyři roky po svatbě, v rozmezí pouhých několika měsíců, pochoval manželku, malou dceru Annu a ročního syna Josefa. Všichni skonali na psotník.¹¹² K dovršení rodinné tragédie zemřel Jan Kulík (II.) v roce 1852 společně se svým prvorozeným synem Janem (III.), kterého dokonce o několik měsíců přežil.¹¹³

Tím se podařilo identifikovat dva ze tří dotčených Janů Kulíků (II. a III.), o Janovi (I.) však ve zkoumaných matrikách nebyl zatím nalezen žádný záznam. Podle rodinné kroniky Jan Kulík (I.) prodal mlýn od otce Františka a koupil jiný v nedalekém Pravoníně, kde se následně oženil. Záznam v matrice oddaných fary Čechtice (pod kterou Pravonín náležel) opravdu uvádí, že se 17. listopadu 1796 oženil ve věku 23 let mlynář Jan Kulík z Pravonína s Antonií, rozenou Boháčkovou z Čechtice, vdovou po Jakubu Bukváři. Levoboček Jan Kulík (I.) tak nemohl od otce Františka obdržet v roce 1799 zakoupený mlýn čp. 7, protože tou dobou již několik let spravoval mlýn v Pravoníně, kde se mu narodil i první syn, což je doložitelné zápisy z matriky.¹¹⁴

¹¹⁰ SOA Praha, *Vlašim 06 – matrika narozených 1748–1788*, s. 116 (sken 63). Dostupné online: <https://ebadatelnasoa.praha.cz/d/13758/2> [cit. 12.11.2021]. Další v matrice nalezené děti jsou: Václav (*1769), Adalbert (*1773), dvojčata Jakub a Antonín (*1776) a Anna (*1779).

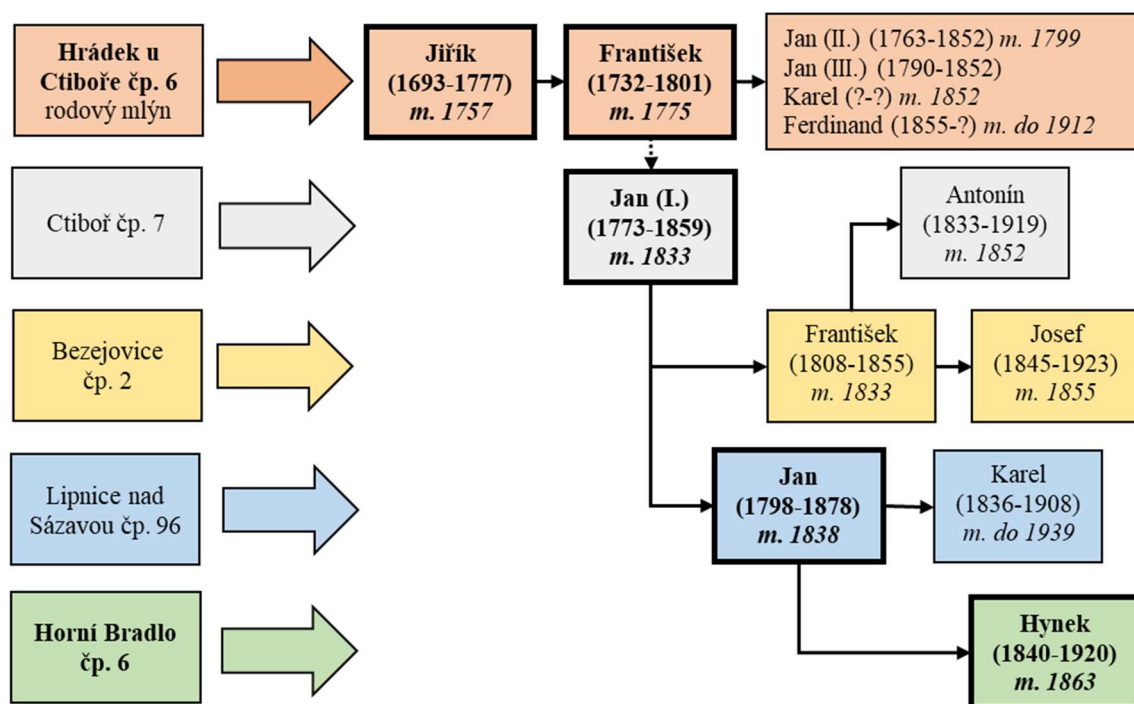
¹¹¹ SOA Praha, *Hrádek 01 – matrika narozených, oddaných, zemřelých 1784–1799*, s. 9 (sken 6). Dostupné online: <https://ebadatelnasoa.praha.cz/d/5676/6> [cit. 12.10.2021].

¹¹² SOA Praha, *Hrádek 01 – matrika narozených*, s. 50, 70 a 71 (sken 17, 19 a 20). Psotník je zastaralý název choroby, uváděný jako příčina úmrtí většinou u malých dětí. Jednalo se o tetanické křeče (tj. křeče způsobené většinou nedostatkem vápníku, popř. hořčičku) spojené s bezvědomím. Zdroj: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Psotník> [cit. 12.10.2021].

¹¹³ SOA Praha, *Hrádek 07 – matrika zemřelých 1844–1880*, s. 115–116 (sken 55–56).

¹¹⁴ SOA Praha, *Čechtice 08 – matrika oddaných 1784–1808*, s. 7 (sken 14). Dostupné online: <https://ebadatelnasoa.praha.cz/d/4705/14> [cit. 12.10.2021].

Jak již víme, pro Janovi údajné rodiče Františka a Annu Kulíkovi jeho narození zaznamenáno v matrikách není. A není ani logicky přípustné pojmenování dvou žijících synů v rámci jednoho manželství stejným křestním jménem, protože potomka Jana (II.) už rodiče vychovávali. Nabízí se tedy hypotéza, že se jedná o nemanželské dítě, možná později i přiznané. Matrika narozených pro Vlašim a příslušné období obsahuje samostatnou sekci nemanželských dětí. Pro rok 1773 jsou v ní uvedeny čtyři záznamy – tři děvčata Magdalény a chlapec Jan (*Joannus*). Jeho narození je zapsáno k 9. květnu a jako matka uvedena Veronika Bednářová ze Ctiboře. Zajímavé je, že za kmotru dítěti šla Magdaléna, manželka Václava Kulíka.¹¹⁵ To mohl být starší bratr Františka. Určitá pravděpodobnost této hypotézy proto existuje. Podle zjištěných skutečností je tedy možné, že Jan Kulík (I.) byl synem Františka Kulíka, i když nemanželským. V matrice přípisek o případném pozdějším uznání otcovství není. Vzhledem k tomu, že určité pochybnosti původu vyvstaly u otce i syna – Františka i Jana (I.) – jsou tyto osoby nejslabším článkem rodové kontinuity.

Obr. 13 Mlýny a počátek jejich držení (m.) majiteli z rodu Kulíků¹¹⁶

¹¹⁵ SOA Praha, *Vlašim 06 – matrika narozených 1748–1788*, s. 334 (sken 191).

Dostupné online: <https://ebadatelnasoaapraha.cz/d/13758/191> [cit. 24.11.2021].

¹¹⁶ Zdroj dat: M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků*. Zpracování vlastní.

Musíme tedy připustit ne zcela doložitelný původ Jana Kulíka (I.) a dále se věnovat této hlavní rodové linii, tedy předkům Hynka Kulíka z Horního Bradla. V Pravoníně se Janovi (I.) a Antonii Kulíkovým narodil první syn Jan (1798–1879), zakladatel Lipnické rodové větve. Manželé společně prošli ještě dvěma mlýny, až roku 1828 zakotvili v Bezejovicích u Bystřice, kde se jim narodilo i poslední dítě. Tím byl syn František (1808–1855), kterému mlýn v Bezejovicích v roce 1832 přenechali a zůstali u něj na výminku. Zde se tedy opět objevuje pravidlo přenechání majetku nejmladšímu synovi. František o rok později zakoupil mlýn pod Ctiboří čp. 7. Tedy právě ten, který více jak před třiceti lety už koupil také jeho děda, rovněž František. Evidentně ale v rodinném majetku nezůstal. Na tento mlýn poslal František své rodiče, aby mlýn spravovali do doby, než dosáhne Františkův právě narozený syn Antonín (1833–1919) dospělosti a bude se moci ujmout mlýna sám. Tím se Jan (I.) a následně i další generace rodu Kulíků dostává do těsného sousedství mlýna pod Hrádkem čp. 6 na řece Blanici, kde už bezmála osmdesát let hospodařila nejstarší větev Kulíků. Mladý Antonín převzal mlýn pod Ctiboří v roce 1852 a prarodiče u něj zůstali na výminku. Jan Kulík (I.) zde zemřel roku 1859, jeho manželka Antonie o rok dříve a oba odpočívají na hřbitově v Hrádku, pod dlažbou do kostela na levé straně vrat.¹¹⁷

Manželé Jan (I.) a Antonie Kulíkoví spolu strávili v manželství přes šedesát let a narodily se jim tři děti. Podle nich kronika rozděluje tři základní větve rodu – dvě mužské a jednu ženskou:

1. *Větev Kulíků Lipnických* – začíná jejich prvním synem Janem Kulíkem (1798–1878), mlynářem v Lipnici nad Sázavou. Jan se oženil s Annou Píchovou, dcerou sedláka, svobodníka a purkmistra z Lesné u Hořepníka. Měli sedm synů a všichni se podle kroniky stali mlynáři. Jako poslední se jim narodil Hynek, mlynář v Horním Bradle.
2. *Větev Kulíků Bezejovických* – začíná synem Františkem (1808–1855), mlynářem v Bezejovicích. Oženil se s Antoníí Šindelářovou (1813–1893) z Domašína a měli spolu osm dětí, pět chlapců a tři děvčata. Všichni byli mlynáři nebo za mlynáře provdané, s výjimkou posledního syna Ferdinanda, který se stal lékařem.

¹¹⁷ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků...*, s. 2.

3. *Větev Jonášů* – začíná dcerou Antonií, provdanou za Josefa Jonáše, mlynáře v Podmaršovicích čp. 1 a později na Hůrce u Vlašimi. Měli osm dětí, čtyři chlapce a čtyři dívky, z nichž se mlynářskému řemeslu věnovali pouze první dva nejstarší synové.¹¹⁸

Obr. 14 Rozmístění tří rodových větví [potomků Jana Kulíka (1773–1859)] z mlýna na Hrádku u Vlašimi do Lipnice nad Sázavou (1), Bezejovic (2) a Podmaršovic (3)¹¹⁹

¹¹⁸ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků...*, s. 3.

¹¹⁹ Zdroj mapy: <https://mapy.cz> [cit. 30.01.2022], vlastní zpracování.

3 Mlýn v Horním Bradle

Mlýn v Horním Bradle čp. 6 se nachází na středním toku řeky Chrudimky, po jejíchž obou březích se rozprostírají, a na sebe přímo navazují vesnice Dolní a Horní Bradlo. První písemná zmínka o Bradle pochází z roku 1329, rozdělení na Dolní a Horní Bradlo se pak objevuje v polovině 16. století a přetrvává až do přelomu 19. a 20. století, kdy se Dolní Bradlo stalo součástí Horního Bradla.¹²⁰ Tato vesnice leží v okrese Chrudim a podle posledního sčítání lidu z roku 2021 zde žije 425 obyvatel. Obec se skládá ze sedmi místních částí: Horní Bradlo, Dolní Bradlo, Javorné, Lipka, Travná, Velká Střítež a Vršov.¹²¹

Obě Bradla patřila od poloviny 18. století pod správu nasavrckého panství, kde se ve stejné době stali vrchností Aušperkové. V šedesátých letech 19. století koupil v Dolním Bradle statky sklářský mistr Jan Rückl a roku 1867 zde spustil sklářskou huť, která ale po zestátnění v roce 1945 ukončila činnost a v jejím areálu se začaly foukat vánoční ozdoby. Místní sklářská tradice pak definitivně zanikla po více jak sto padesáti letech v roce 2021. Rod Rücklů měl na Bradlo a okolí značný vliv, významně se podílel na vybudování školy, vodovodu, založení sboru dobrovolných hasičů, tělovýchovného spolku Sokol či divadelního spolku. Jeden ze synů Jana Rückla, Antonín, byl zvolen v roce 1903 prvním starostou obce. Při slavnostním svěcení zvonů rodinné hrobky Rücklů v srpnu 1894 promluvil i významný český politik František Ladislav Rieger (1818–1903). Svědectví o tom přinesl Karel Kulík, syn Hynka Kulíka, toho času kronikář místního sboru hasičů.¹²²

Během první světové války padlo několik občanů Bradla, mezi nimi i Antonín Rückl a také Rudolf Kulík, poslední mlynář rodu na hornobradelském mlýně. Bradlo si oblíbila Dr. Milada Horáková (1901–1950), která zde byla na dovolené v srpnu 1940 společně s manželem zatčena a odvezena do Prahy do pankrácké věznice. V okolí Horního Bradla operovaly v průběhu druhé světové války partyzánské skupiny, kterým místní rodáci často pomáhali, a někteří za to zaplatili životem nebo vězněním.¹²³

¹²⁰ Český statistický úřad (ČSÚ), *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011*, Praha 2011. Dostupné online: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015> [cit. 02.01.2022]

¹²¹ ČSÚ, Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021. Praha, 30.4.2021

¹²² OÚ Horní Bradlo, *Kaple Panny Marie*, Horní Bradlo 2019. Dostupné online: <https://www.hornibradlo.cz/> [cit. 02.01.2022].

¹²³ OÚ Horní Bradlo, *Výročí 690 let obce*, Horní Bradlo 2019.

3.1 Vznik mlýna a jeho první majitelé

Aby mohlo být původně nehostinné bradelské údolí osídleno, musely se mimo jiné stavět také mlýny, pily a hamry. To se začalo uskutečňovat patrně už pod správou Lichtenburků, kdy byl v 15. století za vладыky Bleha připojen hornobradelský mlýn a dolnobradelská pila k vesnici Lipka.¹²⁴ V pamětní knize městečka Hlinska jsou zase vyjmenovány výsady, které byly už roku 1613 uděleny vrchností hamerníkovi u Trhové Kamenice, vesnice v blízkosti Horního Bradla.¹²⁵

Postupem staletí vodní díla přibývala a během 19. a 20. věku už poháněla voda řeky Chrudimky kola téměř stovky mlýnů a jiných zařízení. Jenom na území obce Bradlo se jednalo o tři mlýny, další dva pak v nejbližším okolí.¹²⁶

Obr. 15 Umístění mlýnů v Horním Bradle a okolí

- (1) Ve směru proti proudu řeky Chrudimky byl nejbližším mlýnem k Hornímu Bradlu ten v sousední vesnici Travná čp. 3. Mlýn byl připomínán v soupisu z roku 1704, mlelo se zde do požáru v roce 1896.
- (2) Horní Bradlo čp. 6 – mlýn Hynka Kulíka – uvedený v soupisu k roku 1738 s dvojitým složením a stoupou, mlelo se zde až do roku 1924. Pila u něj fungovala již od první čtvrtiny 19. století.

¹²⁴ Karel Jaromír ERBEN – Josef EMLER, *Památky archaeologické a místopisné I.–XI.*, Praha 1868, číslo 5, s. 411.

Dostupné online: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:70e24bd0-d88b-11e4-97af-005056827e51> [cit. 02.01.2022].

¹²⁵ KŘEMEN, Starodávne výsady při těžbě kovů, in: Vesmír, III., Praha 1925, číslo 5, s.126.

Dostupné online: <http://www.digitalniknihovna.cz/knav/view/uuid:7d93e123-89c7-4570-9217-4b57f1f28f8a> [cit. 22.01.2022].

¹²⁶ L. ŠTĚPÁN, *Chrudimsko: Mlýny*, s. 50.

- (3) Horní Bradlo čp. 11 - objekt umístěný na bezejmenném potoce. Tento mlýn s jedním složením je zmiňován k roku 1775 a mlel až do požáru v roce 1914.
- (4) Dolní Bradlo čp. 5 bylo postupně využíváno jako pila, sklářský stupník, mlýn a elektrárna. Mlýn zde pracoval mezi lety 1875 až 1900.
- (5) Dolní Bradlo čp. 6 – pila, mlýn a sklářský stupník. Objekt vznikl jako pila v 17. století, roku 1805 byl přistavěn mlýn s jedním složením, který mlel až do roku 1950, což z něj činí jeden z osmi nejdéle fungujících mlýnů v okrese.¹²⁷

Při pátrání po období vzniku mlýna Hynka Kulíka v Horním Bradle byl nejprve prostudován soupis mlýnů z roku 1704, uložený v Národním archivu ve fondu Nová manipulace. Jedná se o jeden z nejstarších historických pramenů, který se bohužel zachoval pouze pro dva kraje, a to kompletně pro Chrudimský a torzovitě pro Vltavský. Podrobnější popis tohoto fondu od Václava Elznice vyšel v Listech genealogické a heraldické společnosti v Praze v roce 1972.¹²⁸ Protože Horní Bradlo spadalo pod panství Nasavrky v bývalém Chrudimském kraji, bylo možné ověřit, že bradelský mlýn se v tomto seznamu nevyskytuje. Dokument psaný v němčině vyjmenovává pro panství Nasavrky patnáct mlýnů, pro Bradlo však žádný.¹²⁹

První zmínku k mlýnu v Horním Bradle tak nalzáme v gruntovní knize nasavrckého panství z roku 1738. Tehdy Jiřík Remeš, možděnícký mlynář patřící k statku lipenskému, koupil od vrchnosti (hrabě Millesimo) pro svého syna Jiříka Remeše „*užitek mlejna bradelského se dvojím složením a jednou stoupou na řece Chrudimce ležící, též také druhý malý mlejnek pod mlejnským rybníkem stojící s jedním složením...*“.¹³⁰ Doložitelný vznik mlýna v Horním Bradle proto můžeme datovat přibližně mezi roky 1704 až 1738. Během následujícího sta let lze v matrikách narozených, mimo rod Remešů, dohledat pro mlýn čp. 6 příjmení několika dalších mlynářů: Stulík, Jeřábek, Nevoľe a Riedl.¹³¹

¹²⁷ L. ŠTĚPÁN, *Chrudimsko: Mlýny*, s. 22–25.

¹²⁸ Václav ELZNIC, *Soupis mlýnů v Čechách z r. 1704*, in: *Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, Praha 1792, číslo 16, s. 10–11.*

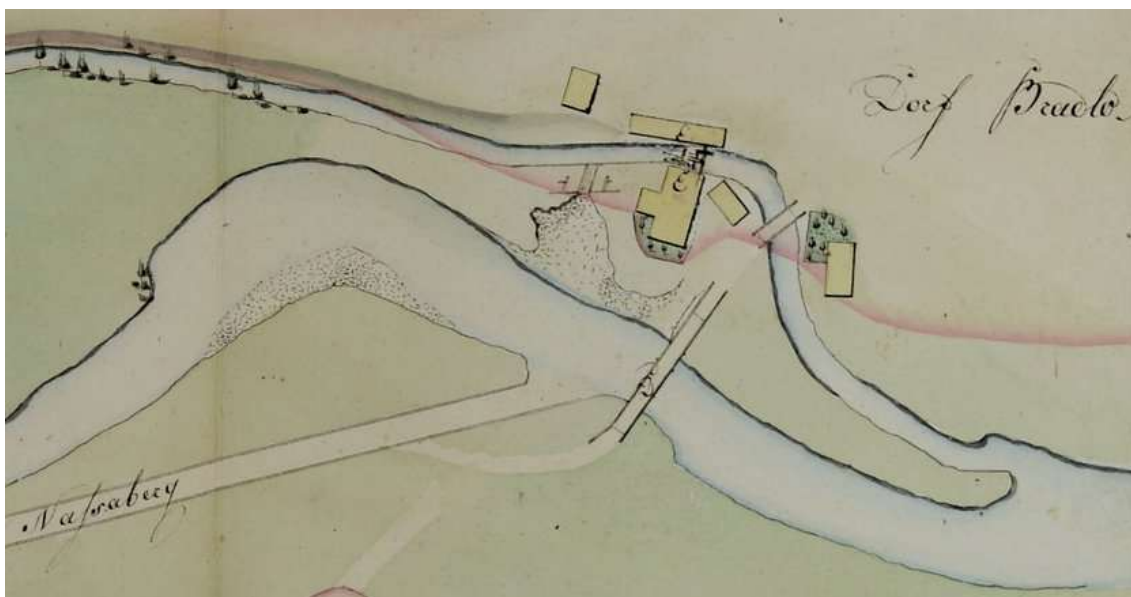
¹²⁹ Národní archiv, *fond Nová manipulace NM*, sign. S 2/17. Soupis uvádí např. mlýny v Bojanově, Svídnici, Skále, Žumberku, Bítovanech, Zaječicích, v okolí Bradla pak v Travném nebo Kamenici.

¹³⁰ SOA Hradec Králové, *Velkostatek Nasavrky, Kniha gruntovní na prodané panské mlýny založená L. P. 1738, 1738–1755*, inv. č. 1416, kniha č. 508, fol. 231r–232v.

Jednalo se o dominikální nemovitost. Dominikál neboli panská půda byla spravována přímo v režii šlechticů a leníků (na rozdíl od rustikálu). Tato půda až do novověku nepodléhala zdanění.

¹³¹ SOA Zámorsk, *Farní úřad Modletín: matrika N 1811–1839 a matrika N 1840–1850*, sign. 750 a 751.

Podrobnější pohled na střídání majitelů usedlosti nám poskytují pozemkové knihy. Nejprve je však třeba správně odlišit a neplést s mlýnem čp. 6 mlýn nazývaný „*horní bradelský*“, popř. „*hornobradelský*“, jak je v těchto starších knihách označován mlýn s pozdějším čp. 11. Jedná se tedy o „*druhý malý mlejnek*“ pod rybníkem s jedním složením, zmíněný v kupní smlouvě z roku 1738, který v roce 1762 Jiří Remeš prodal Jiřímu Látovi.¹³²

Obr. 16 Nejstarší vyobrazení mlýna čp. 6 na mapě z roku 1827¹³³

Dominikální „*dolní bradelský*“ mlýn, pozdější čp. 6 v Horním Bradle, na který mu bylo propůjčeno právo užívání, prodal Jiří Remeš v roce 1762 svému synovi Františku Remešovi. Tomuto Františkovi se o rok později ve mlýně narodil syn, rovněž František, který po smrti otce v roce 1807 obdržel dle závěti „*mlejn dominikální dolnobradelský pod N[umero] Cons[criptonis] 6 s dvojím složením a jednou stoupou...*“.¹³⁴ V roce 1811 František Remeš prodal mlýn manželům Josefu Stulíkovi a jeho ženě Rozárii proti obdržení jiného mlýna na třebíčském panství, čímž začalo období rychlých změn v držení bradelského mlýna.¹³⁵ Do poloviny 19. století se na něm vystříдалo dalších pět

¹³² SOA Hradec Králové, *Velkostatek Nasavrky, Kontraktní kniha na zakoupené mlýny a pily 1761–1850*, inv. č. 1417, kniha č. 509, fol. 111r–120v, 305r–308v, 248v–250r.

¹³³ Benedikt ŠKVOR, *Plán Chrudimky s okolím u Bradla*, Nasavrky 1827, mapa. Uloženo v SOA Hradec Králové, *Velkostatek Nasavrky*, 600x420mm, inv. č. 921, mapa č. 139. U mlýna jsou zakreslena tři vodní kola.

¹³⁴ SOA Hradec Králové, *Velkostatek Nasavrky, Kontraktní kniha*, fol. 121r–122v.

¹³⁵ Tamtéž, fol. 124r–v. Remešovi odešli na mlýn Řípoický.

mlynářů. V roce 1817 prodali mlýn manželé Stulíkovi Matěji Štěpanovskému,¹³⁶ v roce 1818 Matěj Štěpanovský mlýn prodal Filipu Jeřábkovi a jeho manželce Anně,¹³⁷ roku 1838 manželé Filip a Anna Jeřábkovi mlýn prodali manželům Františkovi Nevole a jeho ženě Josefce.¹³⁸ V roce 1842 byla dle pozůstalosti po zemřelé Josefě Nevolové přepsána druhá polovina dominikálního mlýna čp. 6, uvedená již v Horním Bradle, na manžela Františka Nevole. V hospodářském repertáři k roku 1888 jsou právě na Františka Nevole zapsány také pachtovní smlouvy na první pilu v Horním Bradle z roku 1838, plné znění smluv se však dohledat nepodařilo.¹³⁹ František Nevole v roce 1842 prodal mlýn Josefu Kolářovi,¹⁴⁰ který ho nakonec roku 1849 prodal Josefu Riedlovi a jeho manželce Marii. Tím končí zápisy v kontraktních knihách na mlýny a pily velkostatku Nasavrky.¹⁴¹

V SOkA Chrudim je uložena složka s inventárním číslem 5249 z fondu OkÚ Chrudim, nadepsaná „*Stavba nového mlýna Josefa Riedla v Horním Bradle 1850*“, která obsahuje šest německy psaných listin. Jedná se převážně o korespondenci k obnově vyhořelého mlýna, kdy si zemské úřady vyměňují různé informace. Nejdelší listina mimo jiné uvádí (překlad): „*K vyřízení přípisu ohledně povolení Josefa Riedla z Horního Bradla k vystavění mlýna na místě jeho vyhořelého mlýna odebral se okresní inženýr do Horního Bradla, kde zjistil, že pila a mlecí zařízení byly právě nově zřízeny. Tato zařízení se nacházejí na stejném místě jako byly před požárem a jsou na stejném jezu a vodním kanálu beze změny a sousední mlynář nemá proti výstavbě žádné námítky. Z toho důvodu a dle předloženého stavebního plánu se doporučuje vydat povolení. V Pardubicích 21. 9. 1850*“.¹⁴²

Z uvedeného vyplývá, že v době požáru mlýn vlastnil právě Josef Riedl, po katastrofě nejprve opravil technická zařízení a následně žádal o povolení přestavby celého mlýna. Podle přípisu na této žádosti, adresované Okresnímu stavebnímu úřadu v Pardubicích, připojil také dvě kopie plánů pro stavbu nového mlýna. Ty by byly jistě nejcenějším zdrojem informací, archivní složka však plány bohužel neobsahuje. Pokud

¹³⁶ Tamtéž, fol. 125r–v.

¹³⁷ Tamtéž, fol. 126r–127r.

¹³⁸ Tamtéž, fol. 127r–128r.

¹³⁹ SOA Hradec Králové, *Velkostatek Nasavrky, Hospodářský repertář*, inv. č. 506, kniha č. 505, sign. Oecon. IV.a 15.

¹⁴⁰ SOA Hradec Králové, *Velkostatek Nasavrky, Kontraktní kniha 1761–1850*, fol. 138r–139r.

¹⁴¹ Tamtéž, fol. 139v–140v.

¹⁴² SOkA Chrudim, *Stavba nového mlýna Josefa Riedla v Horním Bradle 1850*, inv. č. 5249, ukl. č. 579.

se Josefu Riedlovi ve mlýně podle matriky v dubnu 1850 narodil syn František a v září stejného roku měl již po požáru obnovená některá zařízení, můžeme požár samotný datovat nejpravděpodobněji mezi měsíce květen až červenec roku 1850. Listiny sice přímo nezmiňují čp. 6, ale i bez toho lze prokázat jejich souvislost s hornobradelským mlýnem Kulíkových, a to jednak podle výše uvedeného záznamu v matrice narozených znějícího na jméno Josef Riedl a také podle pozemkových knih.¹⁴³

Do pozemkových knih, využitelných jako další pramen informací, zapisovaly po zrušení panství v roce 1848 soudy nemovitosti a určitá práva, která se k nemovitostem vztahovala. Tyto knihy se skládaly z hlavní knihy, sbírky listin a pozemkových map. Hlavní kniha obsahovala vložky vedené pro jednotlivá katastrální území a ve vložkách se uchovávaly ke konkrétnímu číslu popisnému tři samostatné listy: A – statková podstata, B – vlastnický list, C – list závad/pohledávek. V rámci listu C pro Horní Bradlo čp. 6 čteme vklad zástavního práva k prosinci 1850 na polovici dříve patřící Josefu Riedlovi. Zápis je proveden až o rok později a z formulace „dříve patřícího“ lze vyvodit, že v prosinci 1851 již mlýn Josef Riedl nevlastnil. Podle záznamů se Josef Riedl zadlužil částkou 800 zlatých, s vysokou pravděpodobností kvůli obnově mlýna, a protože nezvládal dluhy splácet, musel mlýn prodat. V následujících třinácti letech se však novým majitelům nevedlo lépe a počátkem roku 1863 byla na usedlost vyhlášena exekuce.

Dne 30. prosince 1851 č. 5864 Podle dluhopisu z 27. 12. 1850 vkládá se zástavní právo za pohledání Karla Pilného na polovici dříve Josefovi Riedlovi patřící.	800 zl.
Dne 10. září 1855 č. 1317 Podle zápisu z 25. června 1855 vkládá se zástavní právo za pohledávání Marie Riedlové. Vkládá se zástavní právo za pohledání Antonína Pohnětala.	650 zl. 400 zl.
Dne 24. června 1859 č. 2940 Podle listiny odevzdací z 31. prosince 1858 č. 3661 vkládá se zástavní právo za pohledání nezletilé Anny Šrámkové.	1 025 zl.
Dne 13. září 1861 č. 2940 Podle zápisu z 10. září 1861 vkládá se zástavní právo za pohledáním nezletilé Anny Šrámkové pěti % úroků z předchozího hypotečního pohledání k sumě 1025 zl.	
Dne 3. února 1863 č. 319 Podle porovnání z 12. listopadu 1862 a podle výměru z 13. listopadu 1862 č. 3813 poznamenává se exekuce k dobytí hypotečního pohledávání v sumě 1 025 zl. s 5% úroky pro nezletilou Annu Šrámkovou a poznamenává se exekuční sekvence této usedlosti.	

Tab. 6 Vklady zástavních práv ve výši 2 875 zlatých a exekuce z roku 1863 na mlýn Horní Bradlo čp. 6 do doby vlastnictví tohoto mlýna Hynkem Kulíkem.¹⁴⁴

¹⁴³ SOA Zámorsk, Farní úřad Modletín: matrika narozených 1840–1850, sign. 751.

¹⁴⁴ Katastrální úřad Chrudim, *Pozemková kniha okresního soudu Nasavrky*, obec Horní Bradlo čp. 6.

Podle vzpomínek Jana Rückla, vnuka místního továrníka se sklem, zakoupil jeho dědeček kolem roku 1865 v Bradle několik statků, přičemž jeden z nich od žida příjmením Frankl z Chrasti. Jan Rückl v pamětech dále uvádí, že od stejného obchodníka koupil mlýn čp. 6 v Horním Bradle také mlynář Hynek Kulík. A jeho vnuk Rudolf Kulík zase vzpomínal, jak se v rodině říkalo, kolik „*hříšných peněz*“ za to musel dědeček zaplatit. V pamětní knize nedaleké fary Modletín je letům 1861–1864 zachován zápis, který uvádí žida Frankla z Chrasti jako majitele statku v Dolním Bradle a mlýna v Horním Bradle. Proto je nanejvýš pravděpodobné, že posledním majitelem mlýna, od kterého Hynek Kulík usedlost zakoupil, byl člen významné chrastické židovské rodiny, ze které pocházel i Ludwig August Frankl von Hochwart (1810–1894) – lékař, novinář, spisovatel, představitel vídeňské židovské obce a čestný občan Vídně.¹⁴⁵

V prvním odstavci objevené předmanželské smlouvy, uzavřené mezi Hynkem Kulíkem a otcem nastávající neplnoleté (minoleté – ml.) nevěsty Marie Šotolové, ze dne 20. dubna 1865 se uvádí: „*Hynek Kulík postupuje a smlouvou tou také již postoupil své ml. manželce Marii polovici jemu podle kontraktu ode dne 27. prosince 1863 vtěleného v knize dom. mlýnů č. I. fol. 665 po. patřícího mlýna č. p. 6 v Horním Bradle jakož i polovici pozemků k tomu mlýnu náležících, do jejího vlastnictví, vládnutí a užívání.*“¹⁴⁶ Bohužel ani po dotazu na příslušném okresním i oblastním archivu se nepodařilo zjistit, o jakou knihu dom[ácích?] mlýnů se jedná, a nelze tedy ověřit jméno prodávajícího. S jistotou však ale víme, že Hynek Kulík zakoupil mlýn již na sklonku roku 1863 a že na něm v tu dobu váznul dluh 2 875 zlatých plus úroky, celkem tedy přes tři tisíce zlatých. To dobře koresponduje se svatební smlouvou, kde se v druhém odstavci nastávající tchán zavazuje poskytnout dceři svatební věno ve výši tři tisíce zlatých rakouské měny, a toto věno do konce roku 1865 zaplatit, protože však musel zastavit svůj vlastní statek. Třetí odstavce zmiňované smlouvy ještě upřesňuje: „*Svatební věno ml. Marie Kulíkové má, jak dalece stačí, být obráceno na zaplacení dluhů na mlýně čp. 6 v Horním Bradle vězících, a otec ml. Marie Kulíkové bude oprávněn knihovní dluhy na dotčeném mlýně vězící sám ze své ruky zaplatit a bude povinen toliko manželům Kulíkovým dotčené kvitovné odevzdati.*“¹⁴⁷

¹⁴⁵ Ladislav MÁLEK, *Sklárny v Železných horách*, Trhová Kamenice 1980, nevydáno, s. 9–10.

¹⁴⁶ Svatební smlouva mezi H. Kulíkem, M. Šotolovou a J. Šotolou.

¹⁴⁷ Tamtéž.

Hynek Kulík stál na počátku své dráhy mlynáře v Horním Bradle, bylo mu dvacet pět let, měl mladou manželku, po požáru nově zrekonstruovaný mlýn a také věno, které mu mělo zaplatit dluhy na mlýně v tu dobu váznoucí. Vše se zdálo být na dobré cestě.

3.2 Budova mlýna a použité technologie

Nejstarší informace o podobě a vybavení mlýna lze čerpat z knihovních výtahů, které se sestavovaly při zakládání nových pozemkových knih v druhé polovině 19. století. Výtah (v originále Grundbuchs-Extract) pro mlýnskou usedlost čp. 6 v Horním Bradle se začal psát v roce 1865 a jeho první zápis popisoval aktuální stav nemovitosti právě pro tento rok. Je zde uvedeno, že vlastníky mlýna jsou novomanželé Hynek a Marie Kulíkoví, a také že Hynek Kulík mlýn koupil již v prosinci 1863.¹⁴⁸ Toto datum tedy představuje počátek vlastnictví mlýna rodem Kulíků, které potrvá další jedno a půl století. K mlýnu patřily v roce 1865 ještě pole, louky, zahrady a pastviny o celkové rozloze přes pět jiter, tedy přes tři hektary. Všechny tyto nemovitosti byly oceněny na 8 590 zlatých. Při srovnání s cenou 575 zlatých, kterou měl mlýn bez polí v roce 1786, je patrný značný nárůst hodnoty za období osmdesáti let. O to výmluvnější je však srovnání s odhadní cenou pouhých 5 075 zlatých, kterou měl mlýn v roce 1866, při vypořádání dědictví po zemřelé Marii Kulíkové. Ztráta čtyřiceti procent hodnoty za jediný rok tak svědčila o ne příliš úspěšném začátku hospodaření Hynka Kulíka.¹⁴⁹

Obr. 17 Nejstarší dochovaná fotografie mlýna z počátku 20. století¹⁵⁰

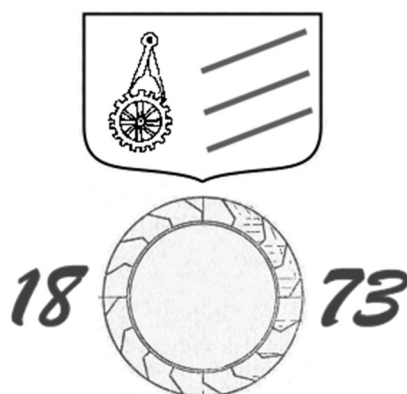
¹⁴⁸ Transkripce zápisu: *Dle w gruntowni knize na mlýny No. 1 fol. 168 sub pros. 27. února 1864 č. 664 jud. vtěleného výměru z 29. února 1864 a na základě zápisu z 27. prosince 1863.*

¹⁴⁹ SOkA Chrudim, *Okr. soud Nasavrky – Zakládání pozemkových knih*, výtah pro Horní Bradlo čp. 6.

¹⁵⁰ Zdroj: archiv autora. Fotografováno max. do roku 1918, pravděpodobně 1905–1910.

Budova mlýna v Horním Bradle se skládá z obytné části a mlýnice. Jak již bylo uvedeno, do této podoby byl mlýn z větší části obnoven po požáru v polovině 19. století Josefem Riedlem. Mlýn měl dvě podlaží a rozsáhlou půdu, do které se vstupovalo ze třetího podlaží přilehlé mlýnice. Podle popisu v pozůstalostním spisu z roku 1914 byl mlýn vystaven z kamene a částečně také z cihel spojených vápennou maltou. Střecha byla šindelová a její stav byl ohodnocen jako prostřední. Přízemí obytné části obsahovalo dvě větší světnice, chlév a skladiště, v prvním patře se pak nalézaly dvě velké světnice a dvě malé komůrky. Tyto místnosti v patře byly rozmístěny na ploše (po přepočtu z původně uvedených stop) přibližně 6 x 6 metrů s výškou pouhých 180 cm.¹⁵¹

Ve štítě mlýnice se až do přestavby v roce 2014 nacházelo torzo epigrafické památky – symbol vodního kola vklíněný do letopočtu 1873 a nad ním umístěný štít, pravděpodobně s mlynářským znakem. Vyobrazený rok se váže s největší pravděpodobností k významnější úpravě mlýnice či mlecího zařízení. Jelikož však záznamy ve vodní knize existují až od roku 1875, nelze změnu přesněji specifikovat.

Obr. 18 Možná podoba epigrafiky umístěné ve štítě mlýnice¹⁵²

Během přezkumu správného provedení opravy jezu v roce 1909 oznámil přítomné komisi mlynář Rudolf Kulík (1877–1914), syn Hynka Kulíka a již šest let *Pan otec*, že hodná zřídit novou žitnou stolicí, tedy prvek amerického mlecího složení. Měla být umístěna na první podlaže mlýnice vedle dosavadního francouzského složení a nahradit zastaralé české složení. Podle protokolu ke zřízení vodního cejchu z července 1875 se u mlýna tehdy nacházela tři vodní kola na spodní vodu. Dvě poháněla stejný počet

¹⁵¹ SOkA Chrudim, *Okr. soud Nasavrky – Spisy poručerstva pro nezletilé Antonína a Rudolfa Kulíkovi z Horního Bradla*, spis. značka P106/14.

¹⁵² Vlastní zpracování na základě zachovalých fragmentů.

obyčejných (českých) mlecích složení, třetí kolo bylo určeno pro pilu.¹⁵³ Pokud se v roce 1909 hovořilo o existujícím francouzském složení, muselo mezi roky 1875 a 1909 dojít k náhradě mlecích kamenů u prvního českého složení, tedy přírodních pískovcových za kameny francouzského typu ze sladkovodního křemene. O tom se však nedochoval žádný záznam. Nově přidávaná žitná stolice byla poháněna novým řemenovodem z podkolí druhého z mlýnských kol. Zároveň bylo komisí na místě také zjištěno, že u stávající rámové pily, nacházející se na opačném břehu náhonu než mlýn, byla zřízena ve zvláštním přístavku nová okružní pila. Měla jeden řezací list, sloužila k omítání¹⁵⁴ prken a byla poháněna řemenovodem vedoucím od podkolí pily rámové. Do protokolu bylo uvedeno, že u cirkulární pily je pouze jednoduché dřevěné ochranné zařízení, které se dá zlepšit a lépe upravit tak, jak bylo žadateli na místě také hned ukázáno.¹⁵⁵

V říjnu 1913 bylo Rudolfu Kulíkovi okresním hejtmanstvím znovu uděleno živnostenskoprávní povolení k užívání mlýna a vodní pily. Nejednalo se však už pouze o jednostránkovou listinu, stroze oznamující možnost vodní dílo provozovat, jako mu byla poprvé vystavena v roce 1903. Za jednu dekádu se významným způsobem zvýšila ochrana dělníků a provozování mlýna a pily již bylo podmíněno splněním dvaceti pravidel bezpečnosti práce. Mimo základních pravidel, kdy musely být dobře zakryty pohyblivé části strojů, lze nalézt i detailnější nařízení o nutnosti zbudovat zábradlí u všech schodišť, mít dostatek ob vazového materiálu, hasících přístrojů (košů a háků) nebo vyvěšení tabulek s nápisy jako „*Cizím vchod zakázán*“ či „*Zákaz mazání strojů za chodu*“. Jeden článek se týkal také ubytování dělníků: „*Bude-li ubytován personál, musí dostat ložnici nejméně 2,9 m vysokou, dobře osvětlenou denním světlem, větranou, vytápěnou a prkennou podlahou opatřenou. Spaní na půdě, ve mlýnici neb po dvou na společné posteli je nepřipustné.*“¹⁵⁶

Ve stejném roce 1913 žádal Rudolf Kulík také o dodatečné povolení dalšího typu pily, tzv. šindelky. Jak již název napovídá, sloužila pro výrobu střešní krytiny, tedy šindelů. V rámci procesu schvalování došlo opět na nařízené vyšetření skutečností

¹⁵³ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, VK, vl. 23, protokol z 12.07.1875.

¹⁵⁴ Omítání (také sámování, z německého säumen – olemovat) je pilařský úkon při výrobě řeziva. Jedná se o odstranění obliny z prkna nebo fošny odříznutím nebo odfrézováním okraje. Zdroj: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Omítání> [cit. 29.03.2022].

¹⁵⁵ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, *Oprava mlýnského jezu*, protokol z 03.11.1909.

¹⁵⁶ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, VK, vl. 23, Schválení mlýna a pily z 18.10.1913.

přímo na místě. Podrobný protokol zachycuje umístění a složení všech tří stávajících pil včetně pohonu, který obstarávalo jedno vodní kolo pomocí ozubených dřevěných i železných kol a řemenů. Nejméně polovinu zápisu zabírají bezpečnostní a ochranná opatření, která je nutné při provozu pil dodržovat. Protokol se rovněž zmiňuje o mlýně – potvrzuje, že jsou v provozu stále tři kola a upřesňuje, že v přílehlé mlýnici je osazeno jedno české složení, stolice, špičák, francouzský kámen a holendr.¹⁵⁷

Pozůstalostní spis po Rudolfu Kulíkovi z roku 1914 následně toto vybavení mlýna ještě upřesňuje. V mlýnici se nacházela dvě složení, jedno francouzské a jedno české, jeden „*holendr starého způsobu v sešlém stavu s dřevěným převodem*“,¹⁵⁸ jedna válcová stolice. Z vysévacích zařízení to byl moučný a šrotovací cylindr, k čištění obilí špicový (pískovcový) cylindr a „*špicový kámen se sešlým lubem i košem*“.¹⁵⁹ Jako jeden z prvků modernějšího amerického složení (mimo válcovací stolici) byly vykazány tři kompletní výtahy a do inventáře byly zahrnuty i dvě moučné truhly. Veškeré toto vybavení bylo dohromady oceněno na necelých tisíc korun. Pro porovnání – budova mlýna byla oceněna na 4 300 K, všechny pily na 4 500 K a přínáležející pozemky o rozloze 3,82 ha na 2 100 K. Celková hodnota majetku, po započítání stodoly, kůlny a dobytka činila 13 300 K, zároveň však na mlýně vážly dluhy ve výši 5 500 K.¹⁶⁰

Tento výčet a ocenění majetku bylo na koci roku 1914 nutné vypracovat z toho důvodu, že Rudolf Kulík, syn Hynka Kulíka a praktikující mlynář na mlýně v Horním Bradle čp. 6, zemřel v polském Krakově v rámci nasazení na frontě první světové války. Zůstaly po něm dvě nezletilé děti a sedmdesátiletý otec. Provoz mlýna se musel zákonitě na nějakou dobu pozastavit.

¹⁵⁷ SOkA Chrudim, *Živnosti (elenchy): Rudolf Kulík – povolení k užívání mlýna a vodní pily*, 1913, sign. 15/6/K/1609.

¹⁵⁸ SOkA Chrudim, Okr. soud Nasavrky – Spisy poručenstva, listiny č. 11-13.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

3.3 Náhon mlýna

Se vznikem prvních vodních mlýnů je neodmyslitelně spjata i budování náhonů, které přiváděly vodu na kola mlýnů, hamrů, pil či elektráren. Jejich výstavba představovala zásah do krajiny a mohla ovlivnit i další vodní díla níže po proudu. Také z toho důvodu byly náhony sledovány a regulovány ze strany státních úřadů. S výstavbou náhonu se pojila i výstavba jezu v korytě řeky, který zabezpečoval požadované vzduší hladiny a zadržení dostatečného množství vody pro zásobování náhonu. Začátek náhonu se umísťuje na konkrétní místo řeky, do správné výšky nad budovou mlýna, aby se získal optimální spád pro pohon daného počtu a velikosti vodních kol.¹⁶¹

Obr. 19 Mapa náhonu s označením polohy mlýna z roku 1839¹⁶²

Na základě prvorepublikového vládního nařízení, týkajícího se nové úpravy vodních knih, byli mlynáři povinni doložit okresní politické správě listinné důkazy svého vodního práva. František Kos, tehdejší poslední aktivní mlynář a pilař v Horním Bradle čp. 6. tak učinil 8. března 1927, a díky tomu se zachovalo mnoho dokumentů popisujících toto vodní dílo. Práce z nich následně mohla čerpat detailní informace, například o parametrech náhonu a jiných skutečnostech s mlýnem spojených.

Podle nejstarší zajištěné listiny byl na jezu pro náhon příslušející k mlýnu v Horním Bradle čp. 6 po povodni roku 1875 znovu definován cejch. Cejch představoval dřevěný kůl opatřený tabulkou a hřebem, od jehož vršku hlavy se na milimetry přesně měřily definované výšky na jezu i stavidlu náhonu. Kvůli určení všech důležitých výšek přímo

¹⁶¹ Antonín IVAN, *Vodní náhony – Opomíjené antropogenní tvary reliéfu*, sborník Československé geografické společnosti, ročník 1989, číslo 2, svazek 94, s. 89–102.

¹⁶² Ústřední archiv zeměměřictví a katastru (ÚAZK), Císařské otisky stabilního katastru, Horní Bradlo. Dostupné online: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_2017-1_1 [cit. 02.01.2022]

u mlýna samotného byl vytesán na větší kámen v rohu mlýna zářez, který udává výškovou nivelitu. Podrobně popsán a vyměřen byl i jalový náhon (boční přeliv), který v případě velkého průtoku náhonem dokázal odvést těsně před mlýnem přebytečnou vodu zpátky do řeky. Kromě vodních výšek specifikuje zápis s vysokou přesností také rozměry kol používaných u mlýna a pily. Pro mlýn to byla dvě kola široká 71,3 cm s průměrem 416 cm, pro pilu kolo široké 84,2 cm s průměrem 418,8 cm.¹⁶³

Výška hladiny vody v řece a náhonu významnou měrou ovlivňovala fungování a chod mlýna. Proto byl ve výše uvedeném protokolu z 12. července 1875 podrobně zaznamenán aktuální stav vodních staveb na náhonu. Ve čtyřstránkovém dokumentu bylo mimo jiné uvedeno, že mlýn dostává vodu z řeky Chrudimky, předělené 17 metrů dlouhým a 3,6 metru širokým jezem. Na začátku zhruba kilometrového náhonu byla umístěna dvě stavidla, která sloužila k jeho uzavření v době povodní. Nalézal se zde i dřevěný kůl, který podle podoby a vzpomínek tehdejších pamětníků býval cejchem, v době sepsání protokolu však již žádným cejchovním znamením označen nebyl. Dubový kůl však byl přijat všemi účastníky řízení za pevný bod a byl opatřen novou cedulkou a asi 15 centimetrů dlouhým hřebem, jehož horní plocha čtyřhranné hlavy určovala rozhodný bod pro měření všech důležitých výšek. Jednalo se především o definování nejvyšší hrany jezu včetně náplav, tedy přídavných zábran, které výšku jezu v případě potřeby navyšovaly, a dále o rozměry a horní výšku vstupních stavidel náhonu. Podle zářezu v kameni na budově mlýna se zase určovalo umístění stavidla bočního regulačního náhonu a byla popsána i další čtyři stavidla v hlavním korytě náhonu, sloužící k ovládní jednotlivých vodních kol. Jednalo se o stavidlo u levého břehu náhonu přivádějící vodu na kolo u pily, dvě stavidla u pravého břehu přivádějící vodu na dvě mlýnská kola a mezi tím jalové stavidlo, umožňující dodatečnou regulaci toku vody. V závěru protokolu se uvádí, že by se měl Hynek Kulík o vyměřené body pečlivě starat a kdyby chtěl v budoucnu provést na vodních stavbách jakékoli změny, musí o ně požádat na okresním hejtmánství. Cejch vydržel minimálně do roku 1946, kdy podle něj byly ještě zaměřeny výšky při stavbě turbíny.¹⁶⁴

Oprava cejchu a nové vyměření výšek v roce 1875 souviselo také s povodněmi, které se toho léta objevily po přívalových deštích. Ty byly způsobené výbuchem

¹⁶³ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, vodní kniha (VK), vložka 23, protokol z 12.07.1875.

¹⁶⁴ SOkA Chrudim, *fond OkÚ Chrudim*, VK, vl. 23, protokol z 12.07.1875.

islandské sopky Askja, po kterém došlo na velkém území Evropy k řadě bouří a povodní. Četná rozvodnění řek a potoků byla od června do srpna 1875 zaznamenána hlavně ve středních a severních Čechách.¹⁶⁵ Postihly tedy také mlynáře rodu Kulíků v oblasti jejich původního působení na řece Blanici, v okolí Mladé Vožice a Vlašimi. Záznam o tom se zachoval v rukopisu mladovožického rodáka a historika Richarda Hrdličky (1868–1967), který popisuje povodeň na Blanici nedaleko Nových mlýnů, odkud pocházel Jiřík Kulík: *„Rok 1875 byl pro Podhradní mlýn osudným. Dne 3. července kolem poledne strhla se nad Vožicí a okolím silná bouře s průtrží mračen, z nichž lily se spousty vody, takže říčka Blanice vystoupila ze svých břehů a ke čtvrté hodině zaplavovala již všechny louky a nížiny počínaje od Nového mlýna a Dubiny daleko až za Kamberk. Ve mlýně na Dubině vzala voda 12 sáhů polenového dříví a hnala se mocnou silou k obecnímu mlýnu, kde pobořila most, vyvrátila stromy a valila se přes silnici i s hukotem ke mlýnu Podhradnímu. Hráz přilehlého rybníka neodolala náporům vody, protrhla se ve svých základech, rozlehl se praskot, zakouřilo se – a mlýn zmizel ve vlnách“*.¹⁶⁶

Nejničivější povodeň v Horním Bradle propukla v roce 1894 a byla po dlouhou dobu zaznamenána i na budově mlýna. Na levém rohu mlýna, při pohledu od řeky, byla ještě na konci 20. století značka, zachycující výšku vodní hladiny při tomto neštěstí. O povodni existuje zápis v dokumentaci k vodnímu oprávnění z roku 1935, kdy lze z karty se záznamem výškových bodů vypočítat, že při povodni 1894 zaplavila voda budovu mlýna do výšky přes jeden metr.¹⁶⁷

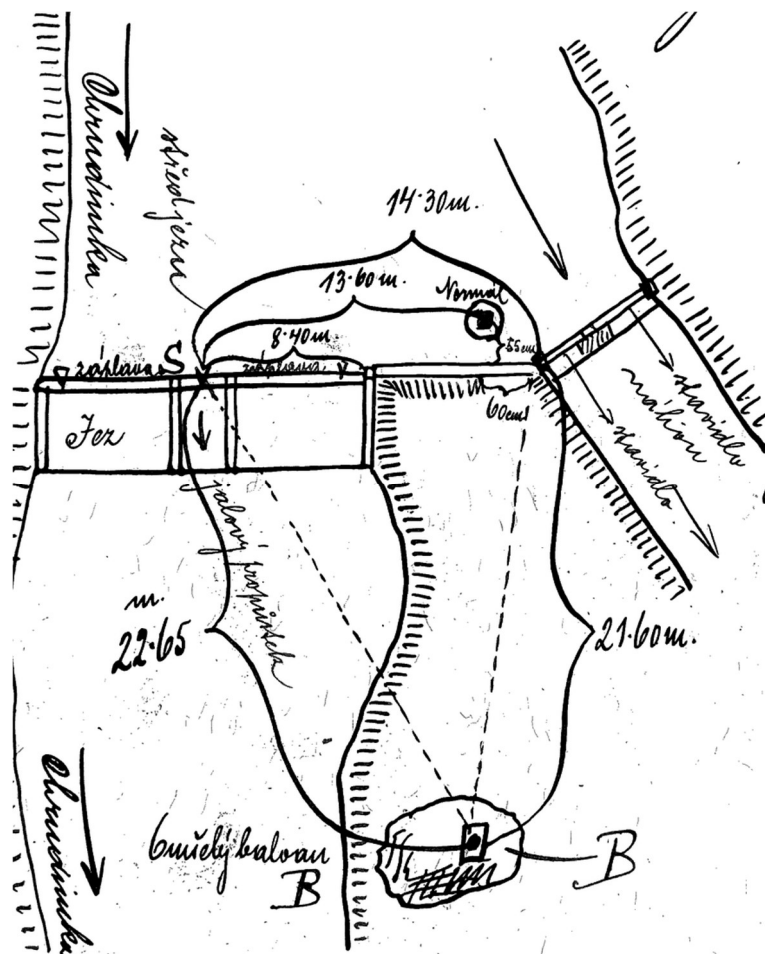
Kvůli povodni musel být jez a náhon opravován znovu v roce 1909. Mlynář Rudolf Kulík, syn Hynka Kulíka, úpravy nejprve provedl a následně žádal přes obecní úřad o jejich dodatečné povolení na okresní hejtmanství v Chrudimi. To nařídilo nejprve šetření přímo na dotčeném místě a požadovalo přizvat i továrníka Antonína Rückla, který vlastnil mlýn níže po proudu řeky. Komise se sešla 8. listopadu 1909 u jezu na řece Chrudimce a sepsala protokol, ve kterém se všichni přítomní shodli, že opravy byly

¹⁶⁵ ČHMÚ, Historie hydrologických extrémů na území Čech, Moravy a Slezska, Praha 2019. Dostupné online: https://www.chmi.cz/files/portal/docs/reditel/SIS/prezentace_a_vyuka/HYDROLOGIE/02_historie_povodn%C3%AD_v1.pdf [cit. 27.01.2022]

¹⁶⁶ Richard HRDLIČKA, *Staré domy a domky vožické*, Město Mladá Vožice, 2010. Dostupné online: https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/rok--byl-pro-mlyn-osudnym-strhla-ho-20101202.html [cit. 30.01.2022]

¹⁶⁷ SOKA Chrudim, *OkÚ Chrudim, Horní Bradlo – mlýn čp. 6*, inv. č. 13463, ukl. č. 1033.

provedeny solidním způsobem, nebyly překročeny žádné limity a nikdo z účastníků tak nemá námitek. Aby byla pro budoucnost zachována přesná výška koruny jezu, byl určen na levém břehu řeky větší balvan, od kterého se zaměřily všechny důležité míry jezu. K tomu účelu byla na kámen osazena destička se značkou a nápisem „R.K. 1909“. Přímo na místě byl do protokolu zakreslen plánek s naměřenými vzdálenostmi hranic jezu a cejchu od uvedeného balvanu. I po více jak sto letech by se tak dalo určit přesné místo uložení kamene, bohužel při terénním průzkumu objeven nebyl.¹⁶⁸

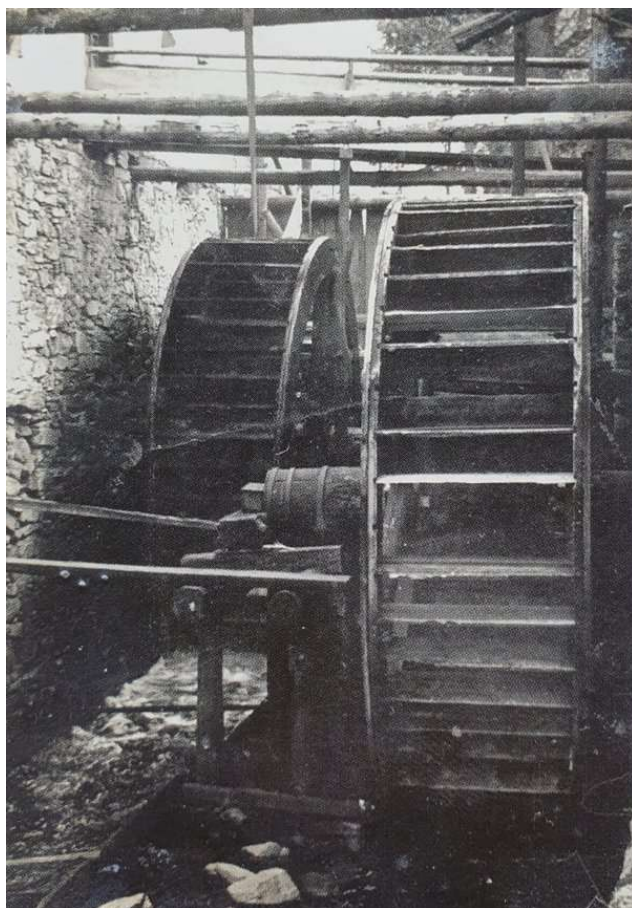
Obr. 20 Plánek s určením polohy balvanu pro měření délek¹⁶⁹

Stav vody v řece a následně náhonu se stával také součástí sporů. Jeden takový řešil od roku 1896 Hynek Kulík po dobu dvou let u okresního hejtmanství s majiteli mlýna čp. 5 v Dolním Bradle. Tento sousední mlýn, společně s vlastním jezem a náhonem patřil rodině místního továrníka Františka Rückla. Hlavní činností Rücklů byla ale

¹⁶⁸ SOkA Chrudim, OkÚ Chrudim, Oprava mlýnského jezu – Rudolf Kulík, protokol z 03.11.1909, inv. č. 13464, ukl. č. 1033.

¹⁶⁹ Tamtéž.

pouze výroba skla, a proto mlýn již přes dvě desetiletí aktivně nepoužívali a pronajímali ho pachtovním mlynářům. Jádrem sporu spočívalo v ponechání tzn. náplavků (trámů) navyšujících říční jez tak, že při prudších deštích značně stoupla hladina řeky, a k mlýnu Hynka Kulíka se dostávalo příliš mnoho vody: „*Jelikož jarní voda ještě neopadla, skoro denně prší a nástavby na splavu čp. 5 patřící p. Ant. Rücklovi v Dolním Bradle jsou opět dané ... kolem mého mlýna teče přebytečné vody nejméně na pět kol a mimo to přitéká ještě potok od druhého mlýna ... z toho je vidět, že je to úmyslné jednání proti mně, abych byl poškozen...*“.¹⁷⁰ František Stehno, který měl Rücklův mlýn čp. 5 v pachtovním nájmu zase oponoval, že náplavky potřebuje, aby velkou vodou nebyl ohrožen jeho mlýn, a opakovaně žádal o jejich povolení. Také proto spor trval delší dobu.¹⁷¹

Obr. 21 Vodní kola u mlýna a pily v Horním Bradle z první poloviny 20. století¹⁷²

¹⁷⁰ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim, Stížnost Hynka Kulíka na ponechání nástavků jezu 1897-1898*, listina ze dne 14.04.1898, inv. č. 9895, ukl. č. 579.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Zdroj: archiv autora

3.4 Rodina Hynka Kulíka

Již víme, že čerstvě ženatý Hynek Kulík byl v roce 1865 na začátku svého působení v Horním Bradle v roli mlynáře a že o padesát let později zemřel na samém počátku první světové války jeho syn Rudolf, který na prahu 20. století převzal otcovo řemeslo. Jaký byl ale celý příběh Hynkovy rodiny v tomto období?

Rodiči Hynka byli Jan Kulík (1798–1878) a Anna Pýchová. Měli spolu sedm synů, kteří se všichni věnovali mlynářství.

Jméno	Roky života	Působil na mlýně	Synů	Dcer
Jan	1819–1899	Zdislavice u Humpolce	2	2
Antonín	1821–1886	Dolní Město u Světlé nad Sázavou	4	1
František	1823/7 – po 1882	Budíkov u Humpolce	3	5
Vincenc	?–?	Pavlov u Ledče nad Sázavou	2	0
Alois	?1830/5–1866	Březina	0	0
Karel	1836–1908	Lipnice nad Sázavou	5	7
Hynek	1840–1920	Horní Bradlo u Nasavrku	5	1

Tab. 1 Bratři Hynka Kulíka s počtem vlastních dětí

V rodinné kronice je zachyceno mnoho zajímavých osudů ze života rodin těchto synů, Hynkových bratrů. Jan například pobýval v Americe, Antonínova třetí žena jen „seděla a kouřila lulku“ a dokázala manžela připravit o rozsáhlý majetek i rozhádat jeho děti. Františkova syna zabil mladý mileneček jeho ženy („...ač měla 3 děti, lákala k sobě mladíka 16 let starého...“), na druhou stranu je s jeho rodem spjat současný známý vídeňský architekt Georg Poduschka (*1967). O životech Vincence a Aloise neuvádí kronika žádné podrobnosti. Jeden z Karlových synů si vzal za ženu Maďarku, a i když se naučila dost dobře česky, v rodině se jí říkalo hanlivě „Uherka“, a údajně proto spolu po nějakém čase odjeli do Ameriky.¹⁷³

Rodiče Jan a Anna Kulíkovi spolu prošli v manželství více mlýny, většinu z nich se však bohužel nepodařilo lokalizovat. Z tohoto důvodu nelze určit místně příslušné matriky a ověřit přesné roky narození jejich synů. Konstatovat s jistotou můžeme pouze to, že předposlední syn Karel se narodil v Načeradci čp. 161 (mlýn Mraviště / Polívkův mlýn) a poslední syn Hynek v Lipnici nad Sázavou čp. 96 (Panský mlýn). Karel převzal po otci Janovi právě Panský mlýn v Lipnici (zmiňovaný už k roku 1595) a zůstal zde

¹⁷³ M. KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků – Větev Lipnická*.

celý život. Byl pochován na místním hřbitově a odpočívá nedaleko hrobu spisovatele Jaroslava Haška (1883–1923).

Obr. 22 Panský mlýn (čp. 96) v Lipnici nad Sázavou¹⁷⁴

Na Panském mlýně zemřel v červenci 1878 také otec Jan Kulík, který zde žil u syna Karla na výměnku. Podle rodové kroniky toho léta mlýn vyhořel a již slepého Jana vynesla rodina v poslední chvíli z plamenů. Následkům popálení však přesto podlehl. Tuto legendu však musíme s největší pravděpodobností vyvrátit. V kronice města Lipnice nad Sázavou se sice dovídáme o obrovském požáru, který poničil téměř celé město včetně hradu a kostela, ten však propukl o deset let dříve.¹⁷⁵ K roku 1878 nebyla v kronice ani v jiných pramenech dohledána žádná zmínka o požáru. To oheň na Panském mlýně sice zcela nevyklučuje, ale je nutné přihlídnout k prostému faktu, že Jan Kulík má v matrice zemřelých uvedenu příčinu úmrtí sešlost věkem.¹⁷⁶

Nejmladší syn Hynek Kulík se narodil 28. dubna 1840 a vyrostl s rodiči právě na Panském mlýně. Do školy chodil v nedaleké Lipnici nad Sázavou, více informací z jeho dětství a dospívání ale bohužel nemáme. Poprvé se jeho jméno objevuje v dohledaných písemných pramenech v rámci svatební smlouvy. Tu musel Hynek uzavírat s otcem neplnoleté Marie Šotolové v dubnu 1865 poměrně narychlo, protože syn Adolf se novomanželům narodil již v červenci stejného roku. Marie však zemřela po necelých

¹⁷⁴ Zdroj: soukromý archiv autora. Fotografie z první poloviny 20. století.

¹⁷⁵ MěÚ Lipnice nad Sázavou, *Kronika obce 1836-1961*.

Dostupné online: https://lipnicenadsazavou.cz/dp/id_ktg=5963&p1=6473 [cit. 09.03.2022]

¹⁷⁶ SOA Zámbrsk, *Farní úřad Lipnice nad Sázavou: Matrika zemřelých 1836–1878*, sign. 2378, s. 183.

dvou letech manželství na souchotiny (tuberkulóza), a to v květnu 1866 ve Stříteži u svých rodičů.¹⁷⁷ Symptomy tohoto onemocnění se u pacienta vyskytují i několik týdnů, a proto bylo nezbytné se o Marii na sklonku života dlouhodobě postarat. Na to manžel Hynek s několika měsíčním synem zřejmě nestačil, a i vzhledem k jejich možné nákaze se Marie uchýlila k rodičům. Malý syn Adolf zůstal s otcem, který se za několik měsíců po smrti manželky znovu oženil. Podle soudního protokolu byl Hynek „*povinnen své nezletilé dítě živit, šatit a dle potřebí cvičit nechat*“.¹⁷⁸ Syn Adolf Kulík, svobodný mlynářský učeň, však zemřel již v osmnácti letech, tři dny před Vánoci 1883 v Chrudimi čp. 100. Příčinou smrti bylo rozdrčení mlýnským strojem, a tak je vysoce pravděpodobné, že se tak stalo v nedalekém a dnes již zaniklém mlýně Hrkačka.¹⁷⁹ Ten ležel v centru města na náhonu z řeky Chrudimky a v tu dobu ho vlastnil dědeček spisovatelky Heleny Šmahelové (1910–1997), která osudy mlýna zachytila ve své románové trilogii.¹⁸⁰

Hynkova manželka Marie tedy zemřela 7. května 1866, krátce po svých dvacátých narozeninách. Několik dní předtím sepsala ještě závět, ve které nejdříve „...*odporoučí ducha k Bohu a této zemi odkud pochází*...“¹⁸¹ a následně odkazuje peněžní částku ve výši svého svatebního věna synovi Adolfovi, s podmínkou vyplacení v roce jeho dospělosti. Pro případ, že by se plnoletosti nedožil, měla náležet třetina peněz Mariiným rodičům a zbytek manželovi. Hynek tuto závět napadl u soudu s tím, že za věno použité na úhradu dluhů vázoucích na mlýně obdržela Marie přesně podle svatební smlouvy polovinu usedlosti i ostatního jmění. Nemůže tedy částku tři tisíce zlatých odkázat nezletilému synovi Adolfovi, zastoupeném v soudním jednání opatrovníkem Františkem Brychtou. Celý spor se táhl přes rok, kdy Hynek požadoval prohlásit závět za neplatnou a vypořádat dědictví podle zákona. Rodiče Marie oponovali, že dcera v závěti uvedenou finanční částkou myslela vlastně spoluvlastnictví mlýna a požadovali vyřízení pozůstalosti dle závěti. Celý spor byl ukončen smírem z 31. května 1867, kdy soud konstatoval, že poslední vůle je neplatná a žalovaná strana (rodiče Marie a opatrovník

¹⁷⁷ SOA Zámorsk, *Farní úřad Hlinsko: Matrika zemřelých 1799–1875*, sign. 387, s. 252.

¹⁷⁸ SOkA Chrudim, *Okr. soud Nasavrky: Dědictví Marie Kulíkové (1846-1866)*, soudní protokol z 03.07.1867, sign. IV 124/1866.

¹⁷⁹ SOA Zámorsk, *Farní úřad Chrudim: Matrika zemřelých 1879–1890*, sign. 3685, s. 206.

¹⁸⁰ Jednalo se o třetí část trilogie z let 1984 až 1987 (*Stíny mých otců, Stopy mých otců, Hlasy mých otců*) a také v dalším historickém románu *Žena roku 1900*, jenž volně souvisí s *Hlasy mých otců*.

¹⁸¹ SOkA Chrudim, *Okr. soud Nasavrky: Dědictví, poslední vůle*, sign. IV 124/1866.

syna Adolfa) toto uznala. Obě strany se dohodly na takovém vyrovnání, kdy se jako výše dědictví po Marii vezme částka 2 537 zlatých, která představuje polovinu odhadní ceny mlýnské usedlosti, soudně oceněné v říjnu 1866. K tomu se připočítává dalších přibližně sto zlatých za krávu, skříně, šatstvo a další drobnosti. Zároveň však bylo konstatováno, že v době úmrtí Marie na mlýně váznul dluh, jehož polovina činí 1216 zlatých, a je třeba ho zohlednit. Dědictví Marie by tak představovalo něco přes čtrnáct set zlatých, které by podle zákona připadly rovným dílem manželovi a synovi. Syn Adolf by tak místo požadovaných tří tisíc obdržel sedm set zlatých. Hynek se však z „*otcovské lásky*“ uvolil, že pozůstalému synu Adolfovi vyplatí formou zástavního práva na mlýně dědický podíl po matce v zaokrouhlené výši tisíc zlatých a k tomu přidá z vlastní vůle ještě jednou tolik. Tyto peníze měly připadnout Adolfovi v době jeho plnoletosti, od jeho dvacátého roku měla být navíc navyšována pětiprocentním ročním úrokem. Tak to bylo také v dubnu 1868 zapsáno na list závazků příslušné pozemkové knihy. Jelikož ale Adolf zemřel jako mladý při nehodě ve mlýně, peníze nebyly nikdy vyplaceny. Uplatnil se tím pádem jiný článek smíru, který stanovoval: „*Obě strany spor vedoucí přistupující k tomuto smíru usnesli se mezi sebou, že pro případ, kdyby nezl. Adolf Kulík bez zanechání tělesných dědiců aneb bez platného vyjevení poslední vůle zemřítí měl, dědovi a bábě jeho, tedy manželům Josefu a Anně Šotolovým, z jeho mu vykázaného dědického podílu 2000 zlatých částku 500 zlatých co dědičný podíl spoluvlastnictví připadnouti má*“.¹⁸²

Se svou druhou ženou Annou Charvátovou uzavřel Hynek Kulík manželství 13. listopadu 1866. Anna se narodila 11. dubna 1846, byla dcerou mlynáře z Blatna čp. 38 u Hlinska a podle svatební smlouvy s jejím otcem z dubna 1868 přinesla do manželství věno ve výši 500 zlatých. Ženichovi bylo v době druhého sňatku dvacet šest let, nevěstě dvacet let a nebyla tedy plnoletá. Proto je v matrice přípisek, kdy otec nevěsty „*k tomuto sňatku svoluje před třemi kopulačními svědky*“.¹⁸³

Hynek a Anna Kulíkoví spolu měli devět dětí, z nichž však čtyři záhy po porodu zemřely. Jako první se jim narodila, více než rok po svatbě a necelý týden před Vánoci 1867, již mrtvá holčička, která byla podle zápisu v matrice ihned pohřbena hrobařem

¹⁸² SOkA Chrudim, *Okr. soud Nasavrky: Dědictví*, soudní protokol z 31.05.1867, sign. IV 124/1866.

¹⁸³ SOA Zámorsk, *Farní úřad Hlinsko: Matrika oddaných 1853–1884*, sign. 3711, s. 155.

Janem Zárubou.¹⁸⁴ Jako poslední se narodil syn František, a to téměř dvacet let po svatbě.

Jméno	Roky života	Poznámka	Synů	Dcer
holčička	1867–1867	Mrtvě narozena.	0	0
Karel	1868–1947	Mlynář v Trhové Kamenici.	1	1
Bedřiška	1870–1955	Provdána za školního radu Karla Charváta. Finančně podporovala mlýn v Horním Bradle.	2	0
František	1872–1873	Zemřel v necelých dvou letech na psotník.	0	0
František	1874–1915	Usmrčen vodním kolem.	0	0
Rudolf	1877–1914	Mlynář v Horním Bradle, padl v 1. válce.	2	0
Júlie	1881–1881	Zemřela ve dvou měsících na psotník.	0	0
Růžena	1882–1882	Zemřela ve třech týdnech na psotník.	0	0
Hynek	1885–1947	V letech 1920–1923 náčelník štábu 2. horské brigády čs. armády na Slovensku.	0	1

Tab. 7 Děti Hynka a Anny Kulíkových a počty jejich potomků¹⁸⁵

Rodiče Hynek s Annou přežili ještě své další dvě děti, které zemřely krátce po sobě v dospělém věku. Byli to František (†1915), kterého zachytilo a usmrtilo vodní kolo mlýna ve Šlapanově a Rudolf (†1914), který zemřel na úplavici na začátku první světové války ve vojenském ležení u Krakova v Polsku. Tento zemřelý Rudolf, jako druhý a zároveň poslední Kulík hornobradelské větve, provozoval mlýn v Horním Bradle čp. 6. Mlynářskému řemeslu se sice vyučil i jeho syn, rovněž Rudolf (1905–1983), ten však u řemesla nezůstal. Více ho to táhlo ke strojnictví.¹⁸⁶

Během druhé poloviny 19. století hospodařili manželé Hynek a Anna Kulíkoví na mlynářské usedlosti s loukami, pastvinami a poli o výměře tři a půl hektaru, mleli obilí, pěstovali zemědělské plodiny a chovali hospodářská zvířata. Všechny pozemky patřili k mlýnu již před jeho zakoupením v roce 1863, žádné nové manželé během života nepřikupovali. Polovinu všeho majetku předal podle pozemkové knihy Hynek své manželce půl roku po svatbě v červenci 1867, kdy bylo pravděpodobně zcela vyplaceno svatební věno. Současně s tím však Anna získala i polovinu pohledávek na mlýně váznoucích, což byla především suma dvou tisíc zlatých, které Hynek slíbil vyplatit

¹⁸⁴ SOA Zámorsk, *Farní úřad Modletín: Matrika zemřelých 1840–1897*, sign. 2948, s. 47.

¹⁸⁵ SOA Zámorsk, *Farní úřad Modletín: Matrika narozených 1850–1897*, sign. 2948.

¹⁸⁶ Rudolf KULÍK, *Můj životopis*, Zbiroh 1955, rukopis psaný během služby u PTP jednotky. Více o PTP např. na <http://www.vhu.cz/vojaci-s-lopatou-krumpacem-a-sbijeckou/> [cit. 09.04.2022]

svému synovi z prvního manželství Adolfovi, jak je i zapsáno v příslušné pozemkové knize.¹⁸⁷

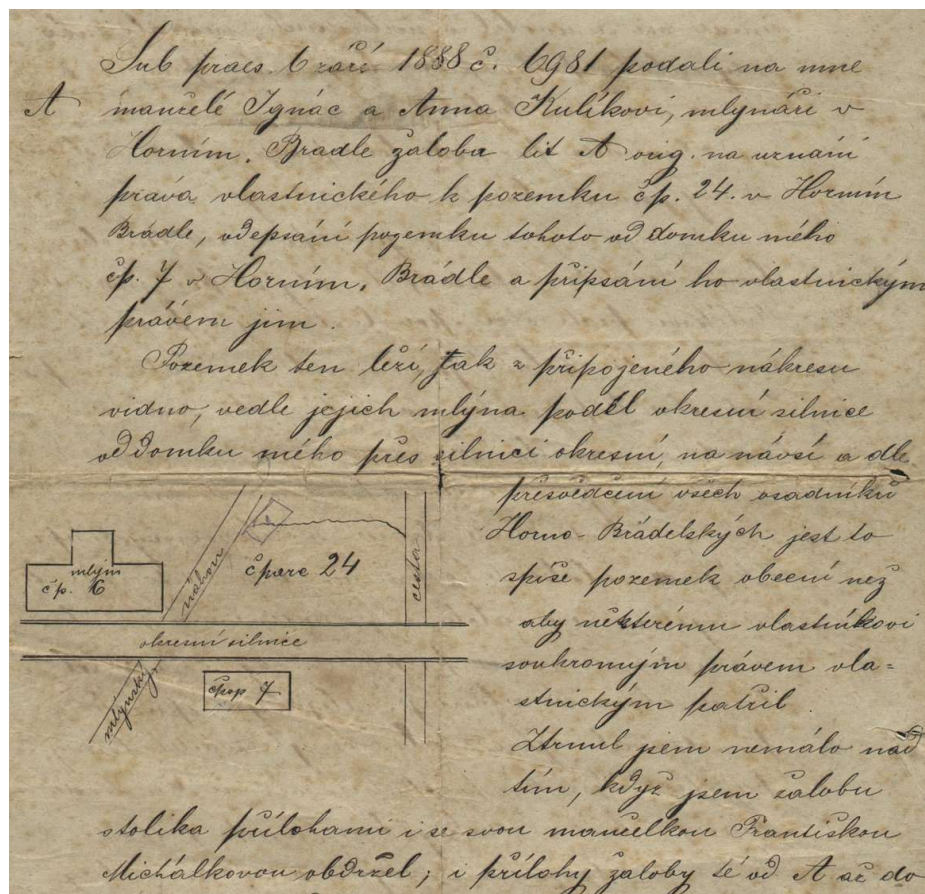
Podle zápisů v této knize se však ukazuje, že velké svatební věno z prvního manželství ve výši tři tisíce zlatých bylo použito na úhradu dluhů mlýna pouze částečně. Při úmrtí syna Adolfa v roce 1886 nechal Hynek Kulík odepsat z knihy pohledávku na jeho jméno a zároveň doložil kvitance¹⁸⁸ i přes dvacet let staré, podle kterých byly odepsány všechny již zaplacené dluhy. Z těchto záznamů vyplývá, že z pohledávek na mlýně váznoucích v době krátkého Hynkova prvního manželství s Marií byla uhrazena pouze jejich jedna třetina, tedy suma přibližně tisíc zlatých pro jistou Annu Šrámkovou. Otec Marie Šotolové tak musel pravděpodobně zbytek svatebního věna předat manželům v hotovosti, jinak by Hynek tak rychle po svatbě nenechal na manželku přepsat polovinu mlýnské usedlosti. Ostatní závazky váznoucí na mlýnu byly totiž vyrovnány až mnohem později, minimálně po deseti letech. V roce 1873 zaplatil Marii Riedlové a Antonínu Pohnětalovi a v roce 1882 dědicům po Karlu Pilném. V roce 1866 vyrovnal Hynek také jediný a poslední vlastní dluh, kterým si tři roky předtím vypůjčil částku 360 zlatých u Občanské záložny v Chrudimi. Tím se mlýn v Horním Bradle čp. 6 a jeho majitelé zcela zbavili závazků.¹⁸⁹

K počátku roku 1889 je v pozemkových knihách zavkládován ještě jeden dluh, a to od Vrchního zemského soudu v Praze v celkové výši čtyřiceti zlatých za soudní výlohy a vyrovnání pro Františka Koubu. Z toho, že Hynek Kulík musel zaplatit lze usuzovat, že spor prohrál. Ve stejné době se Hynek soudil také se sousedy Michálkovými ohledně malého pozemku přilehlého k jejich domu a zároveň k mlýnu. V rodinném archivu je dochována část listiny datované rokem 1888, kterou manželé Michálkovi sdělují c.k. státnímu návladnictví své rozhořčení z toho, že na ně Hynek a Anna Kulíkovi podali žalobu. Tato velice úhledně napsaná listina je zajímavá svým obsahem a rovněž částečně vypovídá o povaze Hynka Kulíka a jeho oblibě vyvolávat spory a soudit se, která ostatně byla rozšířena již u jeho předků.

¹⁸⁷ KÚ Chrudim, *Pozemková kniha*, vložka C, str. 75.

¹⁸⁸ Kvitance (stvrzenka) je písemné potvrzení od věřitele pro dlužníka, že splnil svůj dluh. Kvitance je soukromou listinou. Zdroj: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kvitance> [cit. 09.04.2022]

¹⁸⁹ KÚ Chrudim, *Pozemková kniha*, vložka C, str. 76.

Obr. 23 List manželů Michálkových ohledně žaloby ze strany manželů Kulíkových¹⁹⁰

V této žalobě šlo o pozemek, který byl podle mínění obyvatel brán jako majetek obce, i když byl zapsán k domku čp. 7 patřícímu Michálkovým. Ti pozemek nijak nevyužívali, pouze z něj platili daně a byli ochotni ho Kulíkovým přenechat, protože je o to mlynář Kulík osobně požádal. Chtěli za to pouze menší sumu ve výši již zaplacených daní. František Michálek pocházel z Bradla, v tu dobu již byli s Hynkem Kulíkem sousedé přes deset let, určitě se dobře znali, a proto byl velice překvapen jeho jednáním: „Strnul jsem nemálo nad tím, když jsem žalobu i s tolika přílohami pro nic a za nic obdržel...vždyť žádnou žalobou nám nevyhrožoval, jen soukromě mě Hynek Kulík žádal, abych mu pozemek postoupil. Já nikdy se k pozemku tomu nehlásil a řekl jsem Kulíkovi, že svolím k odepsání pozemku od mého domku, když mi alespoň mnou zaplacené daně ve výši 10 zlatých uhradí. Když jednou jedna strana, zde manželé Kulíkoví, proti druhé straně žalobou vystoupí a když se k žalobě takové už stání ustanoví, pak neznám případu, kdy by žalobce šel ku straně žalované a tam je

¹⁹⁰ Zdroj: archiv autora.

všelijakým způsobem přemlouval, vyhrožoval, v omyl uváděl lstivým předstíráním ku prospěchu svému a ku škodě strany žalované, tak jako v tomto případě Ignác Kulík jménem svým a své manželky jednal.“¹⁹¹ Potomkům Hynka Kulíka potom budiž drobnou útechou, že jednou z jeho doložitelných kladných stránek byla dobročinnost, kdy minimálně v roce 1889 přispíval ve Svatováclavské sbírce, kterou organizovala Ústřední Matice Školská.¹⁹²

Hynek Kulík dokázal na mlýně v Horním Bradle hospodařit čtyři desetiletí. V srpnu roku 1902 se jeho syn Rudolf (1877–1914) oženil s Antonií Burkoňovou (1883–1959), pocházející také z Bradla. V září téhož roku nechal Hynek mlýn na novomanžele na základě předmanželské smlouvy přepsat a zůstal u nich s manželkou Annou na výminku. Tento institut byl v tehdejší době velice podrobně kodifikován, a tak je i ve smlouvě mezi otcem nezletilé Antonie, rodiči Rudolfa – Hynkem a Annou Kulíkovými – a budoucími novomanželi Rudolfem a Antonií podrobně specifikováno, jaké povinnosti vůči rodičům mají novomanželé po přepsání mlýnské usedlosti. Tu Rudolf a Anna ale nezískali darem, museli za ni zaplatit rodičům částku deset tisíc korun. V této sumě byla zahrnuta i půjčka ve výši 2 400 korun, kterou Hynkovi v minulosti poskytla jeho dcera Bedřiška,¹⁹³ a kterou tedy Rudolf musel sestře splatit. Mimo finanční hotovost byli povinni novomanželé rodičům Kulíkovým zajistit dvě světnice v prvním patře mlýna orientované na východní stranu a naturální dávky sestávající z litru mléka a jednoho vejce na každý den. K tomu ročně osm hektolitrů zdravých brambor, deset kilogramů másla, osmnácti metrů dřeva na topení a také 365 korun ročního důchodu pro každého.¹⁹⁴ V říjnu 1903 obdržel Rudolf Kulík, po předchozím oznámení o úmyslu provozovat mlynářské řemeslo, potřebný živnostenský list na tuto činnost a oficiálně tak vystřídal svého otce v roli mlynáře v Horním Bradle. Jeho starší bratři už měli vlastní mlýny – Karel v nedaleké Trhové Kamenici, František v Tisovci, jen nejmladší bratr Hynek opustil mlynářství a budoval vojenskou kariéru.¹⁹⁵

¹⁹¹ *List manželů Michálkových ohledně žaloby ze strany manželů Kulíkových.* Zdroj: archiv autora.

¹⁹² Národní knihovna České republiky, *Věstník Ústřední Matice Školské*, Praha 1890, ročník 1, str. 40.

¹⁹³ Bedřiška se vdala za Karla Boroměje Charváta (1858–?) z Olomouce, gymnaziálního profesora a zároveň svého strýce a díky tomu měla zřejmě možnost rodině půjčit. Oba jsou pohřbeni, i se synem Zdeňkem, v rodinném hrobě Kulíků na Modletíně u Horního Bradla.

¹⁹⁴ *Svatební a postupní smlouva z 6.8.1902.* Zdroj: archiv autora.

¹⁹⁵ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, VK, vl. 23, Živnostenský list z 10.10.1903.

Zajímavým zdrojem dat jsou také sčítací operáty obyvatelstva. Pro Horní Bradlo se dochovaly z let 1900, 1910 a 1921. Operáty zachycovaly jako sekundární informaci rovněž stavy chovaného dobytka a drůbeže. Pokud tedy měli novomanželé Rudolf a Antonie dodávat rodičům denně litr mléka a vejce, měli pro tento účel k dispozici, dle sčítání z roku 1900, dvě krávy a dvacet slepic. Primárním účelem operátů je ale samozřejmě přehled osob včetně základních informací o nich. Kromě členů rodiny Kulíkových byla do mlýna zapsána v roce 1900 také vdova Karolína Kavalírová z Ledče nad Sázavou a její syn Petr. Karolína s manželem Josefem byli v Bradle hlášeni od roku 1882. Josef Kavalír zemřel v roce 1886 a v matrice má zapsáno povolání obchodník se sklem. Podle jména i povolání je tak možné, že byli příbuzní světoznámé sklářské rodiny Kavalírů ze Sázavy.¹⁹⁶

Rudolf Kulík měl s manželkou Antonií dva syny Antonína (1903–1934) a Rudolfa (1905–1983). Jako přibližně desetileté chlapce je zastihl v polovině roku 1914 začátek světové války a odchod jejich otce do války. Ačkoli bylo Rudolfovi v tu dobu již třicet sedm let, byl majitelem mlýna a otcem dvou dětí, byl odveden 28. srpna 1914 na frontu mezi prvními. Z vojenských záznamů uložených v soudních spisech k opatrovnictví Rudolfových nezletilých dětí je možné zjistit i podrobnější popis jeho postavy – měřil 1,67 metru, měl blond vlasy, modré oči, velký nos a podle tehdejšího číslování boty velikosti jedenáct. Záznamy však především informují o vojenských skutečnostech a také o příčině a místě úmrtí. Jeho jednotka byla odvelena ke Krakovu v Polsku, kde však již 4. října 1914 Rudolf ve vojenské nemocnici zemřel při epidemii úplavice. Do bojů na ruské frontě tak pravděpodobně vůbec nezasáhl, protože první větší bitvy v okolí Krakova vypukly až o měsíc později. Za závěť byla soudem přijata jediná věta z osobního dopisu manželce, který psal dva týdny před svou smrtí, a jehož kopie je také založena v soudním spise. Stálo v něm: „*Kdyby se snad stalo, že bych se nevrátil, což nyní nelze říci, dáš dětem po mě 2000 K., dluhy všechny vyrovnáš, s ostatním jměním, jež bude tvé, naložíš podle strýčkovi rady*“.¹⁹⁷ Strýčkem je myšlen Karel Charvát, toho času školní rada a profesor v Chrudimi, který byl skutečně Rudolfovým strýcem, a stal se také spoluporučníkem jeho dětí společně s vdovou Antonií. Podle dohody potvrzené

¹⁹⁶ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim – Sčítací operáty*, Sčítání lidu 1900 - soudní okres Nasavrky.

¹⁹⁷ SOkA Chrudim, *Okr. soud Nasavrky, Spisy poručenstva nezl. Antonína a Rudolfa Kulíkových z Horního Bradla 1914–1929*, spis. značka P 106/14.

soudem matka nakonec přiznala pro každého syna částku 3000 korun, která jim měla být vyplacena při dovršení plnoletosti. Opatrovnický soud se i nadále pravidelně zajímal o stav a zaopatření nezletilých dětí Antonína a Rudolfa až do jejich plnoletosti. V příslušných protokolech se tak můžeme dočíst, že např. v roce 1917 nebyly děti doma týrány, školu navštěvovaly s prospěchem dobrým a do polepšovny nemusely, protože se chovaly dobře. V roce 1921 bydlel Antonín u učitele hudby pana Tichého v Chrudimi, protože tam navštěvoval obchodní akademii. Trpěl totiž rozedmou plic, a proto u něj nebylo možné uvažovat o prašném mlynářském řemesle. Rudolf tou dobou bydlel s matkou v Bradle, kde se naopak mlynářskému řemeslu učil u svého nevlastního otce Františka Kosa, a to celé tři roky, i když nakonec profesi nikdy nevykonával.¹⁹⁸

Po smrti Rudolfa Kulíka na frontě pracoval na mlýně nějakou dobu jeho otec a děda nezletilých synů Hynek Kulík. Přestože mu bylo již sedmdesát pět let, dokázal těžkou práci zvládat více než rok, potom však mlýn i pila byly zastaveny. V roce 1917 zažádala vdova Antonie Kulíková o přidělení služby neschopného vojína, který by jí pomohl mlýn znovu zprovoznit. Byl jí přidělen mlynářský učeň František Kos (1893–1959), který podle záznamu ve sčítacím operátu z roku 1921 přišel do Bradla v srpnu 1917 a pocházel z Vamberka. O rok později, 10. září 1918, se Antonie Kulíková za Františka Kosa provdala a měli spolu dceru Marii (1918–1987).¹⁹⁹

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ KULÍK Rudolf, *Můj životopis*.

3.5 Poslední mlynář František Kos

Na prahu první republiky tak dostal mlýn v Horním Bradle nového mlynáře, i když uzavřením sňatku František Kos nevyženil polovinu mlýna. Získal ji až o dva roky později, v únoru 1920, kdy uzavřela Marie Kosová se svým manželem smlouvu, kterou mu postoupila za cenu 4 000 korun polovinu mlýna i příslušejících pozemků. Tato částka byla použita na uhrazení poloviny pohledávky nezletilých synů (každému ve výši 1 500 korun), náležející jim od smrti otce Rudolfa, a zbytek ve výši 1 000 korun umořil dluh váznoucí na mlýně u Okresní hospodářské záložny v Nasavrkách. Na tyto převody majetku se Hynek Kulík pravděpodobně díval s nelibostí, protože se rodinný mlýn dostával do rukou „cizího“ člověka, podle pamětníků s ne příliš příkladným chováním. Možná i proto k transakci došlo nakonec jen několik měsíců před Hynkovou smrtí.²⁰⁰

Hynek Kulík, který strávil na mlýně v Horním Bradle téměř šedesát let, zemřel ve středu 21. července 1920 ve věku osmdesáti let. O dva roky dříve pochoval svoji manželku Annu, a tak z důvodu krátké časové prodlevy nemohl být hrob znovu otevřen a Hynek uložen vedle ní. Byl mu proto na hřbitově v Modletíně zřízen nový hrob a v něm Hynek odpočívá. Jak však vypovídá matrika zemřelých: „*Z nedbalosti domácích nebyl zemřelý zaopatřen svátostí*“.²⁰¹

Generace	Jméno	Narození	Úmrtí	Věk	Povolání
1	Jiří	1660	1740	80	zeman
2	Jiří	1693	1777	84	mlynář
3	František	1725	1800	75	mlynář
4	Jan	1773	1859	86	mlynář
5	Jan	1798	1878	80	mlynář
6	Hynek	1840	1920	80	mlynář

Tab. 8 Dlouhověkost v prvních šesti generacích Kulíků²⁰²

Hynkův vnuk, stále ještě nezletilý Rudolf Kulík, se začal podle vlastních vzpomínek učit na mlynáře u nevlastního otce Františka Kosa už v roce 1919. Podle záznamu ve sčítacím operátu v tom pokračoval ještě minimálně v únoru 1921, tedy poměrně dlouhou dobu na to, že se mu podle vlastních slov mlynářství nelíbilo. Pravděpodobně

²⁰⁰ KÚ Chrudim, *Pozemková kniha*, notářský zápis o smlouvě postupní z 25.02.1920.

²⁰¹ MěÚ Chotěboř, *Matrika zemřelých 1912–1949*, živá matrika.

²⁰² Zdroj: matriky narozených a zemřelých.

tak byl spíše nucen okolím z důvodu pokračování rodinné tradice řemesla i budoucího převzetí mlýna. S nevlastním otcem si však vůbec nerozuměl, a nakonec se mlynářem opravdu nestal. Začal pracovat na pile, kde se s Františkem Kosem (zvaným „Frkos“) příliš nepotkával a mlynářská tradice rodu Kulíků tak byla v této větvi definitivně ukončena.²⁰³

Mlýn sice po skočení války pod vedením Františka Kosa dále pracoval, roku 1920 byla přikoupena i loupačka na obilí, ale ani to už nepomohlo zvrátit osud mlýna, který byl podle vzpomínek Rudolfa Kulíka k roku 1924 definitivně zpečetěn. Tou dobou už totiž nemohl konkurovat lépe vybaveným mlýnům a vyhlídku lepšího zajištění obživy přinášela spíše ve stejném roce modernizovaná pila. Rudolf Kulík také vzpomínal, že před válkou měl mlýn roční kapacitu 80 000 kg obilí a pila 440 m³ dřeva. Rok před uzavřením mlýna v Horním Bradle čp. 6 byla finanční správou ještě stanovena paušální daň, vypočítaná na základě semletého obilí a pořezaného dřeva z předcházejícího roku. Z tohoto protokolu je patrné, že v roce 1922 měl mlýn zámel pouhých 12 780 kg obilí a pila za stejný rok pořezala 38 m³ dřeva.²⁰⁴

Během roku 1922 si nechal František Kos zpracovat výpočet vodní síly pro mlýn a pilu. Kromě výpočtu výkonu každého kola v koňských silách při nejnižším, středním a nejvyšším možném stavu vody²⁰⁵ uvádí Ing. Theodor Steinhauser na konci své práce zcela zásadní tvrzení: „*Jen jedno kolo pracuje, obě nemohou současně jít*“.²⁰⁶ Z toho vyplývá, že voda v náhonu dokázala zásobit potřebnou silou pouze kolo mlýna nebo pouze kolo pily, nikoli obě najednou. Zřejmě právě proto bylo ještě téhož roku Františku Kosovi, za přísných bezpečnostních podmínek, povoleno postavit ke mlýnu naftový motor, který byl zkolaudován v listopadu 1923. Listina sice neuvádí explicitně důvod jeho zprovoznění, lze se ale domnívat, že tímto způsobem vyřešil František Kos

²⁰³ KULÍK Rudolf, *Můj životopis*.

²⁰⁴ SOKA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, VK, vl. 23, protokol z 17.08.1923.

Daň ve výši 340 Kč byla vypočtena na základě využitých koňských sil (HP). Pro semletí 12 780 kg obilí při potřebě 1 HP na 9 kg se jedná o 1420 HP. K mlácení obilí byla využita mlátička, která pracuje 24 hod ročně a spotřebuje 48 HP. Při řezání dřeva je na 1 m³ potřeba 16 hod při použití 4,5 HP/hod, což představuje 2736 HP. Celkem za mlýn a pilu 4204 HP.

²⁰⁵ Pro mlýnské kolo byl nejnižší možný průtok 130 litrů (l) za sekundu, který poskytoval výkon 1,3 koňské síly (HP), střední průtok 323 l s výkonem 3,2 HP a maximální průtok 426 l při 2,9 HP. Kolo pro pilu mělo parametry min. 176 l při 1,7 HP, 431 l při 4,3 HP a max. 568 l při 3,9 HP. Při maximálním průtoku snižuje výkon zpětná voda. Zdroj: viz následující.

²⁰⁶ SOKA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, VK, vl. 23, *Výpočet vodní síly pro p. Frant. Kosa z Bradla*, vypracoval Ing. Theodor Steinhauser, Praha, 27.07.1922.

nedostatek vody a motor sloužil k pohonu mlýnského zařízení. Tak tomu bylo v té době i u mnoha jiných mlýnů a motor navíc dokázal připojením na dynamo vyrábět elektrickou energii na svícení. Pro bezpečné uchování paliva motoru muselo být zřízeno dobře utěsněné podzemní úložiště pro nádobu s naftou. Zajímavostí je přeškrtnutý koncept dopisu, který se zachoval na druhé straně kladného kolaudačního rozhodnutí k naftovému motoru. V něm František Kos nabízí firmě P. T. Václav Suchý z Dolní Cerekve výměnu svého motoru za transmisi, zachovalou řezačku a doplatek 4 000 Kč. Dopis není datován a je na něm unikátně zachováno razítko s textem „FRANT. KOS, vod. mlýn a pila, BRADLO, o. Nasavrky“. Jelikož jsou v dopise požadovány výměnou za zkolaudovaný motor pouze stroje pro pilu, a ne pro mlýn, lze usuzovat na úmysl mletí zastavit. To by časově přesně odpovídalo ukončení činnosti mlýna zmiňovanému ve vzpomínkách Rudolfa Kulíka a dopis tak musel být psán v roce 1924. Na základě vládního nařízení o nové úpravě vodních knih zaslal František Kos v březnu 1927 přihlášku, ve které je uveden aktuální stav vodního díla a kde se uvádí, že vše je stejné jako v roce 1875, jen původní druhé mlýnské kolo již bylo zrušeno. Zároveň také oznamuje, že již zrušil i naftový motor u mlýna zbudovaný. Po zrušení mlýna zavedla Antonie Kosová v jeho prostorách pronajímání pokojů a vaření pro letní hosty. Zbylé mlýnské kolo pak pohánělo dynamo na výrobu elektrického proudu pro osvětlení penzionu.²⁰⁷

Po dokončení Sečské přehrady v roce 1934 byl stanoven manipulační řád této přehrady společně s přehradou Hamerskou. Obě přehrady leží na řece Chrudimce, ta Sečská ve směru toku pod Bradlem, Hamerská nad Bradlem. Pro tento účel stanovení manipulačního řádu byl zjišťován rozsah vodního oprávnění všech vodních děl pod oběma přehradami, tedy i mlýna a pily v Horním Bradle čp. 6. V protokolu sepsaném přímo na místě se uvádí, že mlýn je opatřen dvěma vodními koly na spodní vodu stejné velikosti, která jsou však menší než původní mlýnská kola. Dále je zde vypočítán jejich výkon s konstatováním, že stačí tak „právě pro pohon jediného mlecího stroje s příslušenstvím nebo pro volný chod pily“.²⁰⁸ Protokol obsahuje seznam poháněných strojů ve mlýně i na pile. Pro mlýn jsou zde uvedeny následující zařízení – na horní podlaze jedna lavice a jeden prachový cylindr, na přízemní podlaze francouzský kámen

²⁰⁷ SOkA Chrudim, OkÚ Chrudim, VK, vl. 23.

²⁰⁸ SOkA Chrudim, OkÚ Chrudim, Horní Bradlo – mlýn čp. 6, inv. č. 13463, ukl. č. 1033.

o průměru 38 palců (96,5 cm), dvouválcová žitná stolice, menší loupačka a generátor s výkonem 2 kW pro výrobu elektřiny.

Obr. 24 Dochované mlýnské kameny z první poloviny 20. století²⁰⁹

Z protokolu vyplývá, že tato všechna mlýnská zařízení byla na vodní kolo napojena ještě v roce 1934 a teoreticky bylo možné i příležitostné mletí. Nepodařilo se zjistit, zda v 30. letech 20. století k mletí obilí ve mlýně skutečně někdy došlo, spíše ale nikoli. Na pile byla ve stejném roce osazena stará rámová pila o osmi až deseti listech s velmi volným chodem a jedna cirkulárka. Protokol na závěr stanovuje: „Podle provedeného šetření tak činí oprávnění díla čp. 6 v Horním Bradle nárok na využití max. 800 litrů / sek. vody při spádu max. 1,80 m, a to dvěma vodními koly“.²¹⁰

V říjnu 1938 byl při komisionálním řízení, nařízeném Berní správou v Chrudimi pro mlýn čp. 6 v Horním Bradle, zjišťován stav budovy z hlediska stavebních změn. Přítomný majitel František Kos prohlásil, že žádné stavební úpravy neprováděl, pouze na dvoře přistavěl dřevěný altán, který byl v létě využíván jako vedlejší jídelna pro ubytované hosty. Tou dobou již mlýn přes deset let sloužil k rekreačním účelům a oblast Horního Bradla byla vyhlášenou turistickou lokalitou. Při šetření byl zaznamenán i tzv. místopis budovy, tedy soupis jednotlivých součástí domu s jejich polohou a účelem. Z této listiny je možné zjistit, že v roce 1938 byla v přízemí mlýna síň, jídelna, kuchyň, spíž a chlév. V poschodí se nacházely tři pokoje pro hosty.²¹¹

²⁰⁹ Zdroj: foto autora z roku 2021. Vlevo běhoun (horní z mlýnských kamenů) francouzského typu se zářezy pro dvojramennou kypřici, vpravo pískovcový kámen z prachového cylindru.

²¹⁰ Tamtéž. Průměrný vypočtený výkon vodního kola při 10 otáčkách za minutu byl 4 HP. Jeho lopatka měla rozměry 0,36 * 1,08 m. Spotřeba práce jednotlivých strojů: prachový cylindr 1 HP, francouzský kámen 4 HP, žitná stolice (400 cm x 30 cm) 4 HP, loupačka 2 HP, generátor 3 HP.

²¹¹ SOKA Chrudim, *Berní správa v Chrudimi, Horní Bradlo čp. 6, Místopis*, 1938, č.j. 62/1938.

V dubnu 1939 nechal František Kos vyhotovit podrobný plán na kolenovou Francisovu turbínu u firmy Jos. Prokop a synové v Pardubicích. Turbína měla průměr 1,28 m a výkon 15 koňských sil při průtoku 800 litrů vody za vteřinu.²¹² V květnu téhož roku požádal František Kos o povolení stavby turbíny. V žádosti se uvádí: „*Mám dvě vodní kola u své pily a jedním kolem na spodní vodu byl kdysi hnán mlýn a druhým kolem byla hnána pila. Po zrušení mlýna pohánělo zmíněné kolo dynamo na osvětlování penzionu. Jelikož obě kola jsou již ve stavu sešlém, rozhodl jsem se postavit k pohánění ve dne pily a večer elektr. světla turbínu...*“.²¹³ Samotná žádost je zajímavá ještě z jednoho úhlu pohledu. Na žádost bylo otisknuto stejné razítko, jaké bylo použito před patnácti lety v dopise na prodej naftového motoru, ve kterém ale bylo odstraněno slovo mlýn a nahrazeno ručně přepsaným slovem penzion. František Kos také sám sebe tituluje jako bývalého mlynáře. S jistotou tedy můžeme prohlásit za potvrzené a definitivní ukončení činnosti mlýna období nejpozději mezi lety 1934 až 1938. Okresní úřad v Chrudimi povolil v únoru 1940 Františku Kosovi stavbu turbíny u mlýna v Horním Bradle čp. 6 a stanovil také lhůtu šesti měsíců, za kterou musí být dílo dokončeno, na základě žádosti však prodlouženou o rok až do června 1941. Kolaudace nakonec proběhla až v dubnu 1946, tedy více jak pět let po zahájení stavby.²¹⁴

V prosinci 1946 byl Františku Kosovi obnoven živnostenský list na činnost „*Pilařství pouze s oprávněním řezati ve mzdě*“.²¹⁵ Podle dochovaných opisů účtů z let 1947–1950 je patrné, že práce pro pilu byla v těchto letech velice nejistá a značně kolísal objem řezaného dřeva i utržených finančních prostředků. Například v roce 1949 bylo pořezáno přes sto metrů krychlových dřeva s tržbami kolem šedesáti tisíc a čistým příjmem pět tisíc korun. O rok dříve byly příjmy za řezání dvojnásobné, o rok později třetinové a provoz pily musel být dokonce na nějaký čas zastaven. Počátkem října 1951 obdržel František Kos dopis od Krajského národního výboru v Pardubicích. V něm mu bylo oznámeno, že ke konci října musí ukončit činnost pily, protože je to nutné kvůli „*zamezení nehospodárného nakládání s kulatinou a zajištění plynulého provozu stávajících podniků*“.²¹⁶

²¹² SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim*, VK, vl. 23, *Plán Francisovy turbíny z 25.04.1939*.

²¹³ SOkA Chrudim, *OkÚ Chrudim, Horní Bradlo 6 – mlýn a pila – turbína*, 1939–1946, inv. č. 18351.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Živnostenský list pro Františka Kosa, ONV Chrudim 11.12.1946. Zdroj: archiv autora.

²¹⁶ Zastavovací výměr pily pro Františka Kosa, KNV Pardubice 12.10.1951. Zdroj: archiv autora.

František Kos utonul v náhonu u mlýna 18. října 1959, půl roku po smrti své manželky Antonie. Oba byli pohřbeni do rodinného hrobu na hřbitově v Modletíně, nedaleko Horního Bradla. Na stejném místě odpočívají i další členové rodiny Kulíkových: Hynek s manželkou Annou, jejich čtyři malé děti, zemřelé nedlouho po narození, jejich dcera Bedřiška s manželem Karlem Charvátem a synem Zdeňkem. Na náhrobku je připomenut jejich syn Rudolf, zemřelý a pohřbený v Krakově, a pochování tu jsou také jeho synové Antonín a Rudolf s manželkou Ludmilou.

~ ~ ~

Obr. 25 Skupinka před mlýnem na konci 50. let 20. století²¹⁷

²¹⁷ Zdroj: archiv autora. Stojící zleva: Antonie Kosová (dříve Kulíková), Antonín Valík – její zeť, Ludmila Kulíková – manželka vedle stojícího Rudolfa Kulíka (*1905). Dále manželé Kšírovi (letní hosté ve mlýně) a zcela vpravo František Kos. Chlapci: zleva Jan Valík a Rudolf Kulík nejmladší.

Epilog

Mlýn s pozemky po Františku a Antonii Kosových zdědila v roce 1960 jejich dcera Marie Valíková a syn Antonie z prvního manželství, Rudolf (*1905). O rok později, v květnu 1961, byla usnesením Státního notářství v Chrudimi polovina mlýna zestátněna a do pozemkových knih bylo vloženo vlastnické právo pro Československý stát. Rudolf Kulík, jako hold mlynářské práci svého otce a dědy, vyrobil v roce 1979 na náhonu repliku mlýnského kola v původní velikosti, které o dvacet let později strhla povodeň.

Na počátku třetího tisíciletí poslední majitel a také pravděpodobně poslední mužský potomek Hynka Kulíka – Rudolf (*1946) – mlýn společně s příbuznými prodal, a tím skončilo sto čtyřicet leté působení rodu Kulíků na mlýně a pile v Horním Bradle čp. 6.

Obr. 26 „NA PAMÁTKU DĚDY A OTCE“²¹⁸

²¹⁸ Fotografie repliky mlýnského kola, kterou zhotovil v roce 1979 Rudolf Kulík (*1905), syn „otce“ Rudolfa Kulíka (*1877) a vnuk „dědy“ Hynka Kulíka (*1840). Vlevo nad mlynářským erbem jsou zachyceny jejich iniciály HK a RK, mezi nimi letopočty 1800 a 1900. Vpravo ve stejné výši označení autora RK 1979. Zdroj: archiv autora.

Závěr

Mlynářské řemeslo spojené s vodními mlýny je staré tisíc let, ale až během druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století prošlo radikálním vývojem přes největší vzestup až po naprostý pád. Toto období jednoho sta let znamenalo obrovský posun ve vývoji technologií, zároveň ale konec existence mlynářství v podobě, v jaké fungovalo dlouhá staletí předtím. Po vynálezu hasačertu, jako nejdůležitějšího dobového zlepšení z 15. století, se v technologii mletí stovky let před ani po tomto objevu nic zcela zásadního nezměnilo. Teprve technická revoluce a všeobecný pokrok přinesly i do mlýnů druhé poloviny 19. století nové technické prvky v podobě zavádění tzv. amerického složení, které představovalo značný pokrok a mechanizaci procesu mletí obilí, nebo nahrazování vodních kol turbínami. S tím souviselo i rozšíření a rozkvět vodních mlýnů v celé Evropě; na území Čech a Moravy jich pracovalo v tomto půlstoletí nejvíce v historii. Během poloviny století následujícího, především kvůli světovým válkám a tvrdé konkurenci, mnoho mlýnů pozastavilo svoji činnost, a to včetně toho hornobradelského. Mnoho jich pak fungovat již nezačalo. Nastal tak úpadek mlynářského řemesla, který byl dovršen zákazem živnostenského podnikání a soukromého hospodaření po druhé světové válce v období budování socialismu.

Mlynářský rod Kulíků, jehož kolébkou je řeka Blanice v okolí Vlašimi, patřil od 18. století k významným mlynářským rodům v Čechách. Práce potvrdila předpoklad, že se mlynářské řemeslo velice často dědilo z otce na syna po mnoho generací, a tak lze mlýny označené jménem Kulíků nalézt na mapách ještě dnes. Díky pramenné analýze a komparaci se podařilo naplnit jeden z cílů, a to věrohodně doložit a zmapovat počátek rodu Kulíků, předků Hynka Kulíka z Horního Bradla, včetně role svobodnictví zjištěného u prvních předků rodu. Genealogický výzkum osob přímé rodové linie však narazil i na problémová místa, která narušují chronologickou posloupnost a kompletnost. V jednom případě se spojitost dokonce ztrácí a pro plynulé pokračování je třeba pracovat s pravděpodobnou hypotézou dalšího vývoje, totiž nemanželským dítětem. Rod Kulíků byl široce rozvětven a s vysokou koncentrací usídlen i v okolí zkoumaných lokalit. Proto bylo před zavedením čísel popisných v některých případech poměrně složité identifikovat osoby správně, protože ve stejné vesnici žilo více rodin Kulíků. Vzhledem k údajům v rodinné kronice také mnohdy dochází pro data narození

a úmrtí k větším časovým posunům v řádu let, jelikož se ale jedná o údaje ověřené v matrikách, lze je považovat za zpřesnění.

V neposlední řadě se práce zabývá historií mlýna v Horním Bradle a rekonstruuje osudy rodiny Hynka Kulíka, mlynáře a pilaře zde usedlého. Podařilo se přibližně datovat vznik mlýna, identifikovat původní majitele i získat zcela nové informace o požáru mlýna krátce před jeho zakoupením Hynkem Kulíkem. Ten na něm následně působil přes půl století a on a jeho potomci mlýn vlastnili téměř sto padesát let do počátku 21. století. Samotný Hynek Kulík prožil několik historických období, narodil se za vlády císaře a posledního korunovaného českého krále Ferdinanda I., jako malý kluk zažil revoluci v roce 1848 a s ní spojené proměny politického systému, včetně zrušení poddanství. Ještě před vznikem Rakouska-Uherska zakoupil mlýn v Horním Bradle a založil rodinu. V posledních dekádách 19. století mlýn modernizoval, přistavěl pilu a zřídil i malé hospodářství. V Horním Bradle prožil dobu trvání monarchie i jejího panovníka Františka Josefa I. Hned v počátku první světové války však ztratil syna Rudolfa, kterému o deset let dříve mlýn předal. Na konci války Hynek pochoval manželku, se kterou společně prožili padesát let. Na sklonku svého života zažil první roky nové Československé republiky i působení jejího prezidenta T. G. Masaryka. V poválečné době se Hynek musel smířit s převzetím mlýna přiděleným vysloužilým vojínem Františkem Kosem, který se tak stal posledním činným mlynářem a pilařem na mlýně v Horním Bradle čp. 6. Po jeho smrti na konci padesátých let 20. století byl mlýn v krátké době z jedné poloviny zestátněn a dědici museli akceptovat jeho využití například jako knihovny nebo ubytovacího zařízení. Definitivní tečku za vlastnictvím mlýna rodem Kulíků učinil jeho prodej na počátku třetího tisíciletí.

Použité prameny a literatura

Prameny:

Národní archiv Praha:

Knihy svobodnické: Kniha svobodnická (1724–1731), inv. č. 8.

Nová manipulace: Soupisu mlýnů panství Nasavrky v Chrudimském kraji z roku 1704, sign. NA, NM, S 2/17.

SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje:

Farní úřad Hlinsko: Matrika oddaných (1853–1884), sign. 3711.

Farní úřad Hlinsko: Matrika zemřelých (1799–1875), sign. 387.

Farní úřad Chrudim: Matrika zemřelých (1879–1890), sign. 3685.

Farní úřad Lipnice nad Sázavou: Matrika zemřelých (1836–1878), sign. 2378.

Farní úřad Modletín: Matrika narozených (1811–1839), sign. 750.

Farní úřad Modletín: Matrika narozených (1850–1897), sign. 2949.

Farní úřad Modletín: Matrika narozených (1840–1850), sign. 751.

Farní úřad Modletín: Matrika zemřelých (1840–1897), sign. 2948.

SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk, velkostatek Nasavrky:

Hospodářský repertář (1888), inv. č. 506, kniha č. 505.

Kniha gruntovní na prodané panské mlýny založená L. P. 1738 (1738–1755), inv. č. 1416, kniha č. 508.

Kontraktní kniha na zakoupené mlýny a pily (1761–1850), inv. č. 1417, kniha č. 509.

SOkA Chrudim, Okresní soud Nasavrky:

Dědictví Marie Kulíkové (1846–1866), sign. IV 124/1866.

Spisy poručerstva pro nezletilé Antonína a Rudolfa Kulíkovi z Horního Bradla, sign. P106/14.

Knihovni výtah přes mlýnskou usedlost pod č. 6 v Bradlo horním (1870), listiny pro zakládání pozemkových knih (GrundBuchs-Extract).

SOkA Chrudim, Okresní úřad Chrudim I (1850–1945):

Horní Bradlo čp. 6 – mlýn a pila – stavba turbíny + plán (1939–1946), inv. č. 18351, ukl. č. 1927.

Horní Bradlo čp. 6 – zjištění rozsahu vodního oprávnění subjektů pod Sečskou a Hamerskou přehradou – mlýn, majitel Kos František + plán (1934–1935), inv. č. 13463, ukl. č. 1033.

Oprava mlýnského jezu – Rudolf Kulík (1909), inv. č. 13464, ukl. č. 1033.

Sčítací operáty, Sčítání lidu (1900, 1910, 1921) – soudní okres Nasavrky.

Stavba nového mlýna Josefa Riedla v Horním Bradle (1850), inv. č. 5249, ukl. č. 579.

Stížnost Hynka Kulíka na ponechání nástavků jezu (1897–1898), inv. č. 9895, ukl. č. 579.

Živnosti (elenchy): Rudolf Kulík – povolení k užívání mlýna a vodní pily (1913), sign. 15/6/K/1609.

SOA Praha, Sběrka matrik Středočeského kraje:

Čechtice 08 – matrika oddaných (1784–1808).

Hrádek 01 – matrika narozených, oddaných, zemřelých (1784–1799).

Hrádek 06 – matrika zemřelých (1800–1843).

Hrádek 07 – matrika zemřelých (1844–1880).

Kondrac 02 – matrika narozených (1716–1742).

Vlašim 06 – matrika narozených (1748–1788).

Vlašim 14 – matrika oddaných (1686–1775).

Vlašim 18 – matrika zemřelých (1759–1823).

Vydané prameny:

Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ, *Berní rula: generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651*, Praha 2003.

Prameny osobní povahy:

Marie KULÍKOVÁ, *Rod Kulíků*, Slatiňany 1955, strojopis.

Ladislav MÁLEK, *Sklárny v Železných horách*, Trhová Kamenice 1980, strojopis.

Rudolf KULÍK, *Můj životopis*, Zbiroh 1955, rukopis.

Kroniky měst:

MěÚ Lipnice nad Sázavou, *Kronika obce 1836–1961*.

OÚ Pavlovice, *Kronika obce Pavlovice do roku 1975*.

SOkA Benešov, *Vlašim: Kronika města do 1902 (1870–1902)*.

Literatura:

- Dobrava MOLDANOVÁ, *Naše příjmení*, Praha 2004.
- Emanuel HERTÍK, *Mlynářství*, Praha 1890.
- František PÁRIS, *Dějiny mlynářství*, Praha 1913.
- Henry C. POHANKA, *Po stopách vlastních předků*, Litvínov 2009.
- Jan ŽÁK, *Mlynářská technologie I a II*, Pardubice 1950.
- Jan ŽÁK, *Mlynářství*, svazek 9, Praha 1932.
- Jaroslav KARAS, *Historický vývoj mlynářství*, Praha 1919.
- Jaroslav KARAS, *Jednoduché účetnictví pro mlýny s pekárnou a hospodářstvím*, Praha 1911.
- Jaroslav KARAS, *Mlynářství a stavba mlýnů I. díl, obilí jeho nemoci, plevele, škůdci a zpracování*, Praha 1922.
- Jaroslav KARAS, *Výstroje a transmise mlýnů a jich výpočty*, Praha 1911.
- Jaroslava PIXOVÁ, *Mlýny na Závišinském potoce s jeho přítoky a v Blatné*, Putim 2020.
- Josef KLEMPERA, *Vodní mlýny v Čechách II.*, Praha 2000.
- Josef SPOUSTA, *Technologie mlynářství I. a II.*, Praha 1934 a 1945.
- Josef VAŘEKA, *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku*, Uherské Hradiště 1982.
- Luděk ŠTĚPÁN – Ivo ŠULC, *Chrudimsko: mlýny a další zařízení na vodní pohon*, Chrudim 2013.
- Luděk ŠTĚPÁN – Josef VAŘEKA, *Klíč od domova: lidové stavby východních Čech*, Hradec Králové 1991.
- Luděk ŠTĚPÁN – Magda KŘIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha 2000.
- Luděk ŠTĚPÁN – Radim URBÁNEK – Hana KLIMEŠOVÁ, *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II.*, Praha 2008.
- Markus VITRUVIUS, *Deset knih o architektuře*, Praha 1953.
- Richard HRDLIČKA, *Staré domy a domky vožické*, Město Mladá Vožice, 2010.
- Rudolf MELICHAR, *Sborník k základům genealogie*, Praha 1988.
- Václav HÁJEK, *Kronika česká*, Praha 1918.
- Zdeněk KUTTELVAŠER, *Vývoj mlynářství*, Praha 1970.

Články:

Antonín IVAN, Vodní náhony – Opomíjené antropogenní tvary reliéfu, sborník Československé geografické společnosti, ročník 1989, číslo 2, svazek 94, s. 89–102.

Jaroslav VANIŠ, Svobodníci na Podblanicku v letech 1550–1620, In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30-2/1990, Muzeum okresu Benešov 1990.

Karel Jaromír ERBEN – Josef EMLER, Památky archaeologické a místopisné I.–XI., Praha 1868, číslo 5, s. 411.

KŘEMEN, Starodávné výsady při těžbě kovů, in: Vesmír, III., Praha 1925, číslo 5, s.126.

Magda KŘIVANOVÁ, Mlýny a mlynářství v historických pramenech, in: Okresní muzeum Vysoké Mýto, Sborníku referátů ze semináře Vodní mlýny, Vysoké Mýto 2002.

Národní knihovna České republiky, Věstník Ústřední Matice Školské, Praha 1890, ročník 1, str. 40.

Otakar VINAŘ, Vodní mlýny a mlynáři, in: Zpravodaj klubu historiografie, Heraldika a genealogie 1985, č. 1, s. 3–14.

Petr KALLISTA, Voda na Žižkově, in: Žižkovské listy, ročník 16, číslo 53, Praha 2013, s. 7.

Václav ELZNIC, Soupis mlýnů v Čechách z r. 1704, in: Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, Praha 1792, číslo 16, s. 10–11.

Vilém KARÁSEK, Mlynářské řády a práva před sto lety, Český lid 23/1914, s. 424.

Internetové zdroje:

Karlova Univerzita – Katedra archivnictví a PVH, *Prameny hromadné povahy*, internetová skripta vzniklá v rámci projektu OPPA.

Dostupné online: http://pvh.ff.cuni.cz/index_OPPA.htm [cit. 18.01.2022].

MVČR, *Četnost jmen a příjmení*, Praha 2016.

Dostupné online: <https://www.kdejsme.cz/> [cit. 05.01. 2021].

OÚ Horní Bradlo, *Oficiální web obce*.

Dostupné online: <https://www.hornibradlo.cz/> [cit. 05.02.2022]

Rakouský státní archiv, *I. (II.) vojenské mapování, Vídeň 1764–1768 (1836–1852)*.

Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> [cit. 11.04.2022]

Rudolf ŠIMEK, *VodniMlyny.cz*

Dostupné online: <http://vodnimlyny.cz/> [cit. 22.01.2021].

Viktor LAIKA, *Abeceda malých pohonů*.

Dostupné online: <http://mve.energetika.cz/> [cit. 15.03.2022]

Seznam obrázků

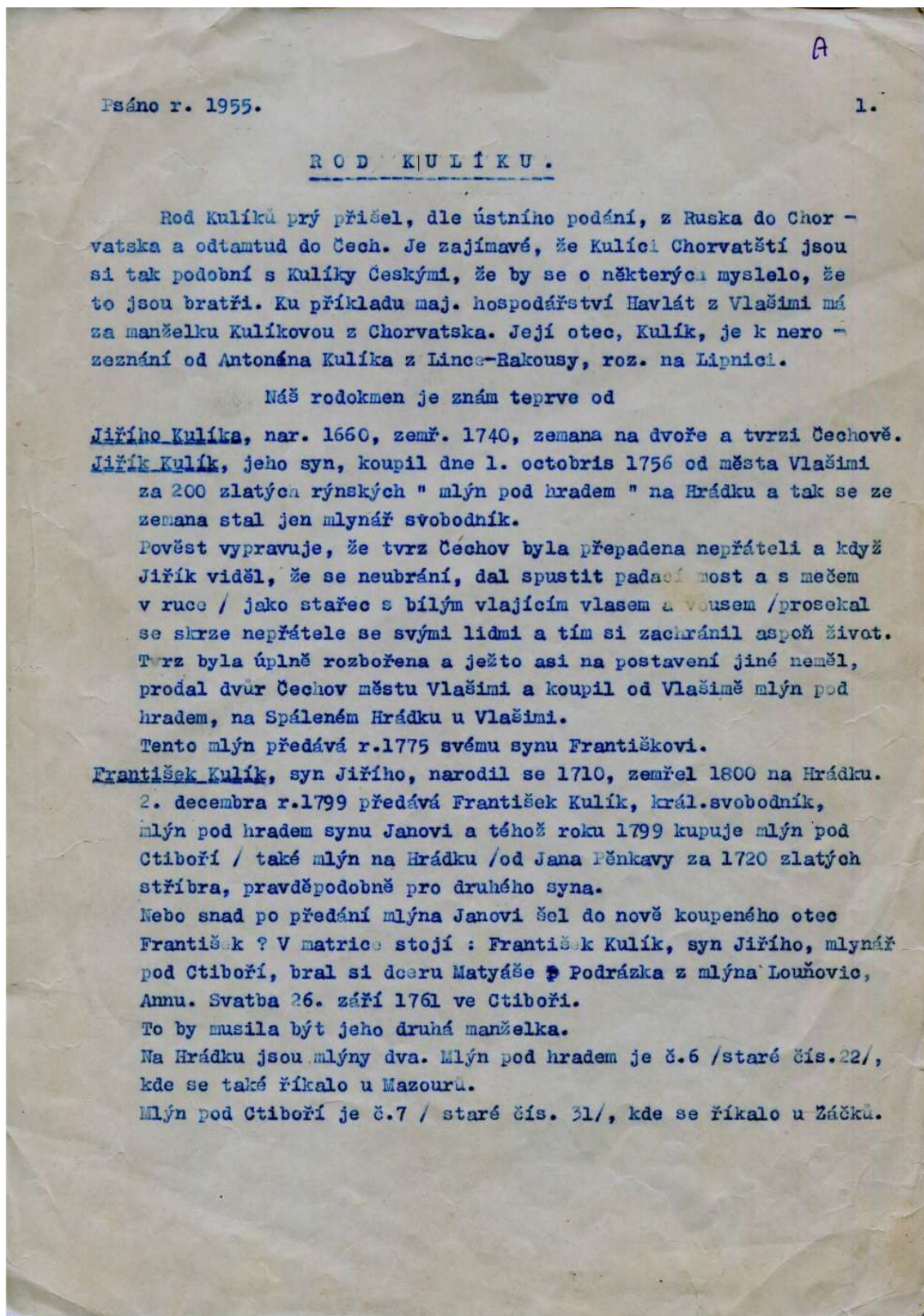
Obr. 1 Typy vodního kola – na vrchní, střední a spodní vodu	18
Obr. 2 České složení vodního mlýna.....	22
Obr. 3 Schéma stoupy – krupníku	23
Obr. 4 Schéma mlýna se stroji uměleckého složení	25
Obr. 5 Poloha mlýnů a vodních zařízení na Chrudimce a jejích přítocích.....	29
Obr. 6 Výskyt Kulíků v jednotlivých krajích Čech dle Berní ruly z roku 1654.....	31
Obr. 7 Zápis kupní smlouvy v Knize svobodnické	34
Obr. 8 Ostrov a dvůr Peklov u Vlašimi na Müllerově mapě z 1720	35
Obr. 9 Situační mapa mlýnů na Hrádku u Ctiboře	39
Obr. 10 Jedenáct dětí Jiříka Kulíka (III.) narozených na Novém mlýně u Ostrova	39
Obr. 11 Latinský zápis o sňatku Františka Kulíka a Anny Podrázkové v roce 1761	41
Obr. 12 Manželské děti Františka Kulíka (1732–1801) a levoboček Jan.....	42
Obr. 13 Mlýny a počátek jejich držení (m.) majiteli z rodu Kulíků	44
Obr. 14 Rozmístění tří rodových větví [potomků Jana Kulíka (1773–1859)] z mlýna na Hrádku u Vlašimi do Lipnice nad Sázavou (1), Bezejovic (2) a Podmaršovic (3)....	46
Obr. 15 Umístění mlýnů v Horním Bradle a okolí.....	48
Obr. 16 Nejstarší vyobrazení mlýna čp. 6 na mapě z roku 1827.....	50
Obr. 17 Nejstarší dochovaná fotografie mlýna z počátku 20. století	54
Obr. 18 Možná podoba epigrafiky umístěné ve štítě mlýnice.....	55
Obr. 19 Mapa náhonu s označením polohy mlýna z roku 1839	58
Obr. 20 Plánek s určením polohy balvanu pro měření délek.....	61
Obr. 21 Vodní kola u mlýna a pily v Horním Bradle z první poloviny 20. století.....	62
Obr. 22 Panský mlýn (čp. 96) v Lipnici nad Sázavou.....	64
Obr. 23 List manželů Michálkových ohledně žaloby ze strany manželů Kulíkových...	69
Obr. 24 Dochované mlýnské kameny z první poloviny 20. století	76
Obr. 25 Skupinka před mlýnem na konci 50. let 20. století	78
Obr. 26 „NA PAMÁTKU DĚDY A OTCE“	79

Seznam tabulek

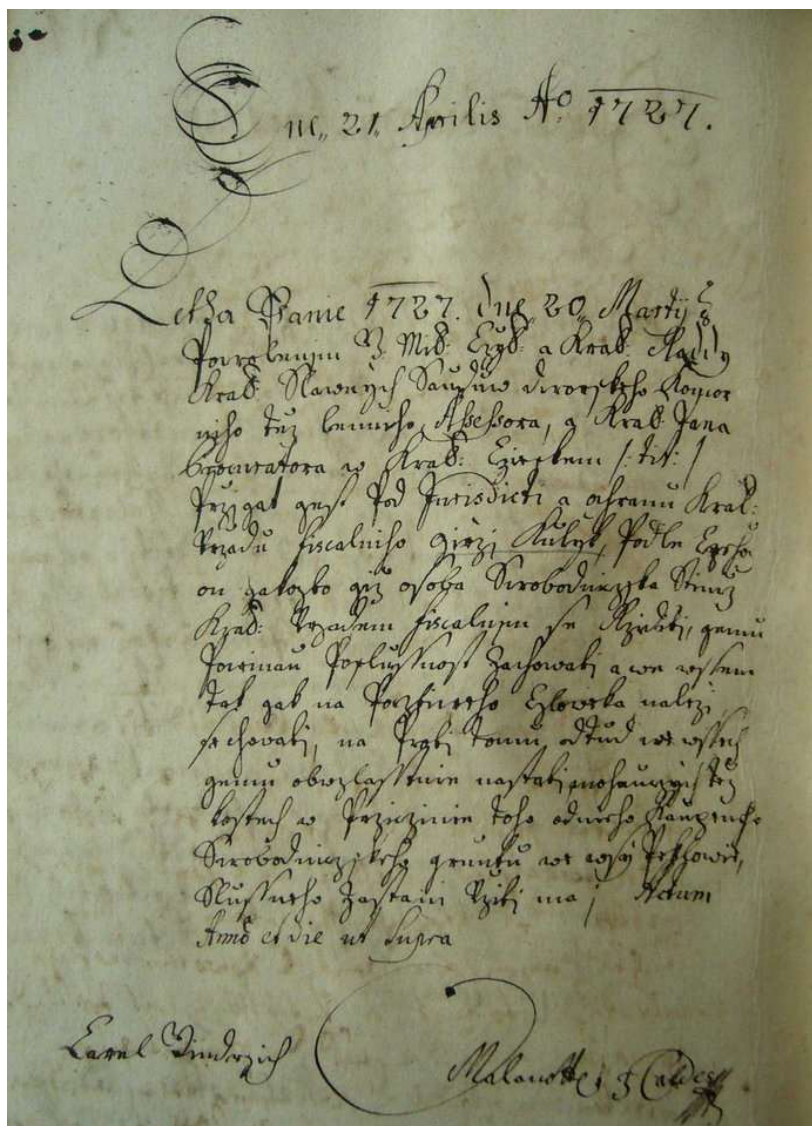
Tab. 1 Počty modernizovaných mlýnů na řece Chrudimce v 19. a 20. století	27
Tab. 2 Osoby s příjímím Kulík uvedené v Berní rule.....	31
Tab. 3 První generace Jiříků Kulíků.....	32
Tab. 4 Získané a vypočtené údaje o osobě Františka Kulíka	40
Tab. 5 Úmrtí osob se jménem Jan Kulík na rodových mlýnech v letech 1844–1880....	42
Tab. 6 Vklady zástavních práv ve výši 2 875 zlatých a exekuce z roku 1863 na mlýn Horní Bradlo čp. 6 do doby vlastnictví tohoto mlýna Hynkem Kulíkem.	52
Tab. 7 Děti Hynka a Anny Kulíkových a počty jejich potomků	67
Tab. 8 Dlouhověkost v prvních šesti generacích Kulíků.....	73

Seznam příloh

Příloha 1: <i>Ukázka z rodinné kroniky Kulíků</i>	88
Příloha 2: <i>Zápis potvrzující svobodnictví Jiříka Kulíka</i>	89
Příloha 3: <i>Svatební smlouva Hynka Kulíka z roku 1865</i>	90
Příloha 4: <i>Situace mlýna a vodních výšek</i>	92
Příloha 5: <i>Podoba mlýna v Horním Bradle</i>	93
Příloha 6: <i>Fotografie mlynářů z Horního Bradla</i>	94

²¹⁹ Zdroj: Rodinný archiv Ladislava Kulíka z Humpolce.

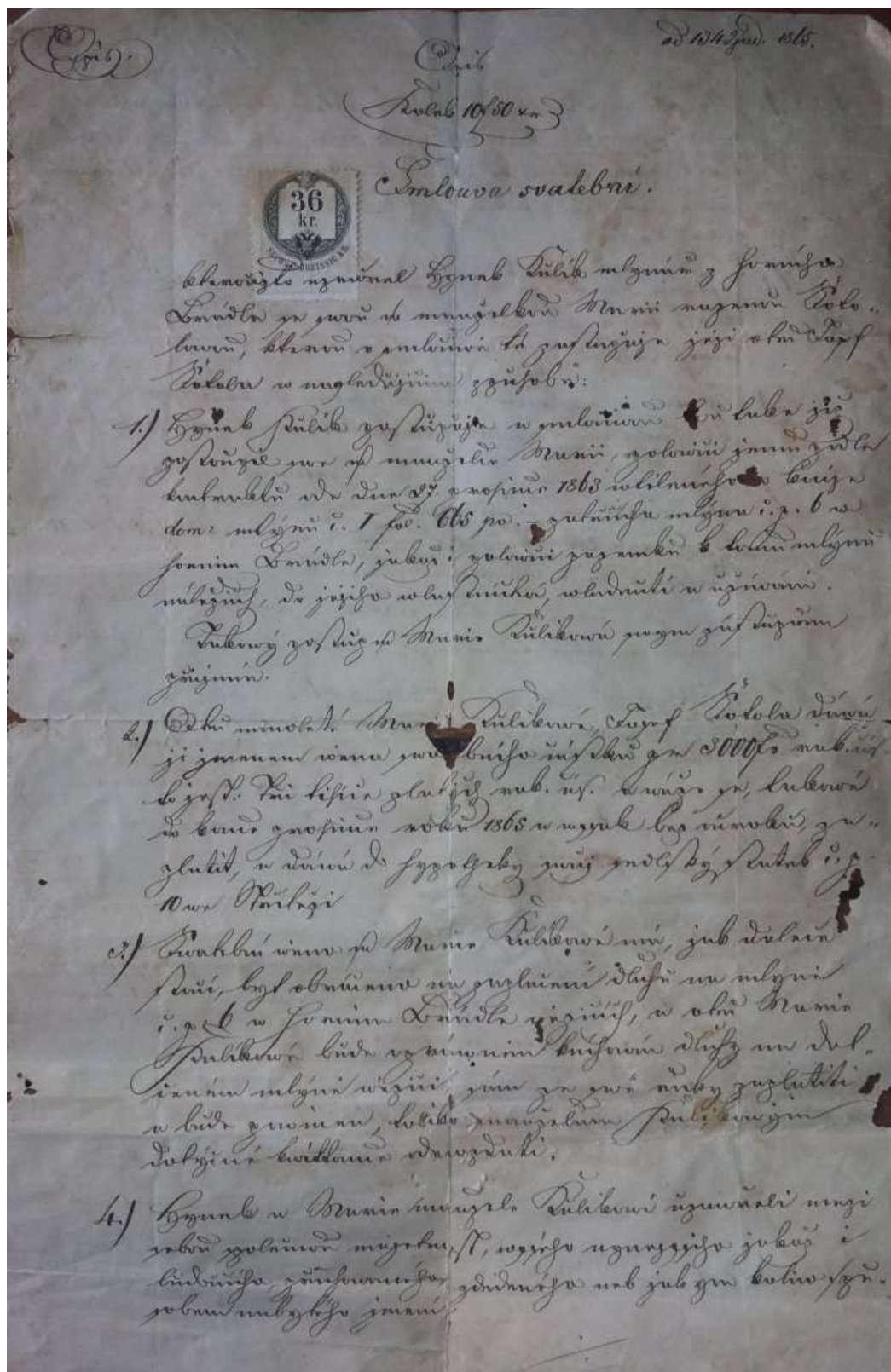

Dne 21. Aprilis Ao 1727

Léta Páně 1727 dne 20. Martij s povolením J. Mil Cís a Král Raddy Král. slavných soudův dvorského komorního též lenního Assessora, a Král. Pana Procuratora v Král. Českém |:tit:| přijat jest pod Jurisdicti a ochranu Král. Úřadu fiskálního **Jiří Kulík**, podle čeho on jakožto již osoba svobodnická s tímž Král. Úřadem fiskálním se říditi, jemu povinnou poslušnost zachovati a ve všem tak jak na poctivého člověka náleží se chovati, na proti tomu odtud ve všech jemu obzvláště nastati mohoucích též těžkostech v příčině toho od něho koupeného svobodnického gruntu ve vsi Peklově slušného zastání užiti má; Actum Anno et die ut supra.

Malanotte z Caldes [v letech 1717–1727 královský prokurátor, pozn. autora]

²²⁰ NA, fond Knihy svobodnické 1542–1850, Kniha svobodnická 1724–1731, inv. č. 8, fol. R1v.

²²¹ Zdroj: Rodinný archiv.

Přepis svatební smlouvy

Smlouva svatební,

kteřoužto uzavřel Hynek Kulík mlynář z Horního Brádra se svou manželkou ml. Marií rozenou Šotolovou, kterou v smlouvě té zastupuje její otec Josef Šotola v následujícím způsobu:

- 1) Hynek Kulík postupuje a smlouvou tou také již postoupil své ml. manželce Marii polovici jemu podle kontraktu ode dne 27. prosince 1863 vtěleného v knize dom. mlýnů č. I. fol. 665 po. patřícího mlýna č. p. 6 v Horním Bradle jakož i polovici pozemků k tomu mlýnu náležících, do jejího vlastnictví, vládnutí a užívání. Takový postup ml. Marie Kulíková svým zástupcem přijímá.
- 2) Otec minoleté Marie Kulíkové Josef Šotola dává jí jménem věna svatebního částku per 3000 fl. rak. m. to jest tři tisíce zlatých rak. m. a váže se takové do konce prosince roku 1865 avšak bez ouroku zaplatit a dává do hypotéky svůj sedlský statek č. p. 10 ve Stříteži.
- 3) Svatební věno ml. Marie Kulíkové má, jak dalece stačí, být obráceno na zaplacení dluhů na mlýně č. p. 6 v Horním Bradle vězících, a otec ml. Marie Kulíkové bude oprávněn knihovní dluhy na dotčeném mlýně vězící sám ze své ruky zaplatiti a bude povinen toliko manželům Kulíkovým dotčené kvittovné odevzdati.
- 4) Hynek a Marie manželé Kulíkovi uzavřeli mezi sebou společnou majetnost, všeho nynějšího jakož i budoucího, přichovaného, zděděného neb jakýmkoliv způsobem nabytého jmění.
- 5) Na pád smrti bez ponechání dítek bylo uzavřeno mezi manželi Kulíkovými, že má naživu pozůstalý dědití polovici čisté pozůstalosti zemřelého, druhá polovice má připadnouti dědicům, buď poslední vůlí neb zákonem zvoleným.
- 6) Polovic nákladů za vyhotovení a vtělení smlouvy té, jakož i kolek a procentuální poplatek celý, zaplatí otec Josef Šotola.
- 7) Přítomná smlouva nabude platnosti, když ohledně ml. Marie Kulíkové z vrchní opatrovnické moci stvrzená bude.
- 8) Svoují obě strany, aby byla přítomná smlouva k zjištění veškerých z ní vznikajících práv a povinností, při mlýně č. p. 6 v Horním Bradle a při usedlosti č. p. 10 v Stříteži v knihu gruntovní vložena.

Na důkaz toho byla přítomná smlouva od stran a dvou svědků dožádaných vlastnoručně podepsaná.

V Brádra dne 20. dubna 1865.

Příloha 4: Situace mlýna a vodních výšek²²²

Příloha 5: *Podoba mlýna v Horním Bradle*²²³

Obraz mlýna z 30. let 20. století malovaný podle pohlednice

Vzhled mlýna v roce 2021

²²³ Zdroj: archiv autora.

Příloha 6: *Fotografie mlynářů z Horního Bradla*²²⁴

Výřez fotografie Hynka a Anny Kulíkových s vnoučetem.
Fotografováno 1905–1910.

Rudolf Kulík (*1905) v uniformě R-U armády. Fotografováno 1914.

Antonie Kulíková, později Kosová.

Antonie a František Kosovi. Výřez ze společné fotografie pořízené v létě 1958, přibližně rok před jejich úmrtím.

²²⁴ Zdroj: archiv autora.